Буряадай Залуушуул

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРАНА

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛОЙ ОРГАНИЗАЦИИН ОРГАН

ГАЗЕТЭ 1951 ОНОЙ ОКТЯБРИИН 1-ҺЭЭ БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото, июнин 16, 1990 он

№ 24 (7119)

Сэн 10 мүнгэн.

См стр 11

Тэнгэ, үндэр хашаатай саяна

БАЙГША ОНОЙ ЯНВАРЬ ҺАРАДА УЛААН-ҮДЫН АЖАЛААР ЗАЛАН ЗАҺАРУУЛДАГ КОЛОНИИН ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭД НЭГЭ ҮДЭРЭЙНГӨӨ САЛИН ХҮЛҺЭ СУГЛУУЛЖА, «ЭТИГЭЛ» ГЭҺЭН НЭРЭ ДОРО СҮҮДЛҮҮЛҺЭН НАҺАА ГҮЙСӨӨГҮЙ ҮНШЭН ХҮҮГЭДТЭ ТУҺАЛАМЖЫН ЖАСА БАТАЛАА ҺЭН. КОЛОНИИН ХҮМҮҮЖЭМЭЛНҮҮД ЖАСАДА ӨӨРЫНГӨӨ ХУБИТЫЕ ОРУУЛЖА, ҺАЙН ДУРААРАА МҮНГЭ ТИИШЭНЬ ЭЛЬГЭЭГЭЭ.

МҮНӨӨ СҮҮДЛҮҮЛҺЭН ХҮҮГЭД ХЭЗЭЭ НЭГЭТЭ СҮЛӨӨДЭ ГАРАЖА, МААНАДАЙ ДУНДА АЖАҺУУХА БШУУ. ТЭДЭНЭЙ ЯМАР БОЛОХО БАЙҺАНИИНЬ ГАНСАЛ ОБЩЕСТВОҺОО ДУЛДЫДАХА.

ЖАСЫН АДРЕС: 670000, УЛААН-ҮДЭ ХОТО, ПРИСТАНСКАЯ ҮЙЛСЭ, 4, ВТК, «ЭТИГЭЛ» ГЭЖЭ ЖАСА.

[illegible] ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

Дмитрий АЛТАЕВАЙ фото.

Бэеэ даагаад хүдэлдэг болохо

«Пионерэй зэргэhээ гарахые хүсэhэн бүхы үхибүүдые зэмэлхэ, комсомолой гэшүүн болотороо пионерэй зэргэhээ гарахагүйень уялгалха. Пионерэй организациhаа гарахагүй байhан тухайгаа тэдэнэр тангаригаа үгэхэ еhотой. Тангариг үгэбэл дүүрээ ха юм даа».

Эржена Дембаева, 2-дохи интернат-hургуули:

«Пионерэй галстугай байгаа сагта пионерэй организаци заатагүй байха. Гэнсэл тэрэ ажал хэрэгээ hонирхолтой болгохые оролдохо еhотой».

«Пионерэй организаци пионер бүхэндэ эгээн дуратай хэрэгыень даалгаха еhотой».

Катя Журба, 42-дохи hургуули:

«Пионерэй галстук hургуулиин формо хубсаhанай таhаршагүй хубинь болонхой. Хэрбээ тэрэниие зүүнгүй hургуулидаа ерээ hааш, муу сэгнэлтэ табижархиха. Пионерэй организаци микрорайондо байгуулагдаха зэргэтэй».

Наташа Емванова, 39-дэхи hургуули:

«Хүн гэшэ политикаар hонирхохо еhотой. Тиигэбэшье пионерэй организаци политическэ организаци байха еhогүй. Энэмнай юрын лэ организаци болоно ха юм».

Хэдэн hурагшадай hанамжа шагнабабди. Мүнөө пионерэй организаци ямар байха еhотойб гэжэ хэлэхэнь хүшэр байна. Слет дээрэшье энээн тухай олон hанамжанууд хэлэгдээ.

Комсомолой Хоринн райкомой секретарь, hургуулиин таhагые даагша Баяр Шойдопов пионерэй организациин республиканска Соведэй түрүүлэгшын тушаалда дэбжүүлэгдээ. Энэ кандидадай программа соо иимэ пункт бии: юридическэ болон финансын талаар бэеэ даанги хүүгэдэй организаци болохо еhотой.

Энэмнай яhала hайшаалтай hанамжа мүн. Бүхы пионерэй кадрнууд пионернүүдэй байшангуудта дамжуулагдаха еhотой гэжэ Баяр хэлэнэ.

Гэбэшье финансын талаар бэеэ даанги байха тухай асуудал хүсэд hайнаар хаража үзэгдеэгүй. Ажахын тоосоогоор ажал хэрэгээ эрхилээшье hаа, пионернүүд ехэ мүнгэ оложо шадахагүй бшуу. Хэрбээ ерадай гэгээрэлэй министерство болон комсомолой пионерэй организацинуудта нэмэлтэ мүнгэ үгэхэеэ болео hаа, юун болохоб гэжэ бодоодшье үзэхэнь бэрхэтэй. Комсомолой Октябрьска райкомой hургуулиин таhагые даагша Марина Пузанова түрүүлэгшын тушаалда дэбжүүлэгдэhэн хоердохи хүн болоно. Марина Баир Шойдоповтол адли революционно хубилалтануудые хэхэб гэжэ найдуулаагүй. Пионернүүд бэеэ даанги байха еhотой, энэ талаар эдэбхитэй хүдэлмэри ябуулхаб гэжэ тэрэ хэлээ. Пионерэй кадрнуудые зүбеер шэлэн табилгаhаа нилээд ехэ юумэн дулдыдаха байна. Өөрөө Марина пионерэй вожатаhаа hургуулиин таhагые даагша хүрэтэрөө утэ зам гаталаа. Тиимэhээ тэрээндэ пионерэй ажал тон танил, эгээн дүтын болонхой.

Следой түгэсхэл ерадай депутадуудай съездын hунгалта hануулhан байна. Ехэшүүлэй гартаа засаг абахые оролдохоор, үхибүүд энээниинь обеороод лэ байха юм.

«Бидэ болон октябрятанар» гэhэн түбэй хүдэлмэри ганса намайе бэшэ, мүн бусадшье хүнүүдые гайхуулаа. Пионерэй ордонгой октябрятанартай хүдэлмэри ябуулха талаар методист Анна Ивановна Жамсаранова энэ түбэй хүдэлмэри хүтэлбэрилээ.

Үгэ булялдаанай үедэ шэнэ дурадхалнууд, hонирхолтой hанамжанууд хэлэгдэхэ байха гэжэ найдаhамнай, тиимэ бэшэ байшоо. Юундэшьеб hургуулида шалгалта барижа байhандал адляар намда hанагдаа. Анна Ивановна пионернүүд октябрятанартай ямар наадануудые эмхидхэхэ еhотойб, октябрятанарай Бүхэсоюзна недели ямар hараhаа эхилээб гэхэ мэтэ асуудалнуудые табяа. hурагшад шалгалта барижа байhандал адляар саб гэмээр зогсожо, тордиhогүйгөөр харюусаха гэжэ оролдошохо юм. Нэгэ басаган багашуултай ямар хэмжээ ябуулганууды үнгэргэдэг байhан тухайгаа ехэл хүхюутэйгээр, омог дорюунаар хөөрэжэ, бүгэдэниие hонирхуулаа. Педагогическа эрдэмэй академидэ, мүн ондоо лабораторинуудта тодорхойлогдоhон дүримүүдэй еhоор наадануудые үнгэргэгдэжэ, хэндэшье hайшаагдаагүй. Үхибүүдтэ hонирхогдохогүй наадануудые юундэ үнгэргөөб гэhэн асуудал табигдаха еhоорол табигдана бшуу.

Түбэй хүтэлбэрилэгшэд hурагшадай үнгэргэhэн бүхы хэмжээ ябуулгануудта оролсоод лэ байха юм. Иимэ байдалда бэеэ даагаад хүдэлхын аргагүй гэжэ үхибүүд хэлэнэ.

Вожатанар тухай тусхай хөөрэлдөөн болоо. Ямар бэ нэгэ даабари дүүргэхэ гэжэ ходол гүйдэлөөрөө шахуу ябакаш гэжэ тэдэнэр хэлэдэг. Вожатанарай нэрэ хүндые хайшан гэжэ бусаалтайб? Багшанарай институтда пионерэй хүдэлмэрилэгшэдые бэлдэдэг тусхай отделени гү, али факультет нээхэ шухала. hаяхан hургуули дүүргэhэн эдиршүүл вожатанараар хүдэлдэг гээшэ. Тэдэнэй сэлии хүлhэншье бага байдаг ааб даа. Слет эдэ болон бусад асуудалнуудые шиидхэжэрхисэд аргагүй гэжэ мэдэнэбди. Гэхэ аргагүй гэжэ мэдэнэбди. Гэхэ бэшье багшанарай институтда пионерэй хүдэлмэрилэгшэдые бэлдэдэг факультет нээгдэхэ еhотой. Энэ асуудалда ерадай гэгээрэлэй министерствын түлөөлэгшэд анхарха байха гэжэ найданабди.

Эдэ асуудалнуудта хэн харюусахаб?

Лариса КВАКТУН, манай корр.

Бэелүүлэгдэхэнь мэдэгдээгүй...

Бүхы юумэн тушаа ехэдүүлжэ хөөрэдэг ушарнуудтай алхам бүхэндөө дайралдадагбди. hалхинай халта hэбшээлхэдэ шуурганба гэжэ байгаад хөөрэлдэхэшье үе болодог. Урагшаа алхамшье хээгүй аад, холо харайн ошобобди гэжэ хэлсэхэшье ушарнууд гарадаг байха юм. Гусиноозерско комсомолой организациин 1992 он хүрэтэрхи хугасаа соо бэелүүлхэ хүдэлмэриин программа зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдажа, олоной анхарал хандуулаа. Теэд тэрээн тушаа байhал ехэдүүлжэ хэлэhэн үгэнүүд зэдэлhэн байна.

Городой комсомолой үсөөхэн лэ эдэбхитэд иимэ программын зохеогдожо байhан тухай мэдэжэ байгаа. ВЛКСМ-эй Гусиноозерско горкомой ээлжээтэ бэшэ пленум дээрэ нэгэдэхи секретарь Баир Гармажаповай элидхэл хэхэдэ, гайхаhан хүнүүд олон байгаа hэн. Элидхэлэй дүүрэхэдэнь ендэрэй саана гаража үгэ хэлэхэ хүнүүд тиимэшье олон байгаагүй. Теэд энэшье гайхалтай бэшэл даа. Жэшээлбэл, «ерээдүй залуушуулда хабаатай, гэбэшье мүнөөдэршье бэhал хэрэгтэй ха юм, бүхы юумэ хожом болгожо байнгүйгөөр дары түргэн бэелүүлхэ, хүгжөөхэ шухала» гэхэ мэтээр хэлэгдэhэн үгэнүүд ямар удхатай болоноб? Үнэхөөрөөшье гайхахаар үгэнүүд лэ.

«Манай гол шэглэлнүүд: МЖК-гай барилга, сүлөөтэй саг ашатай туhатайгаар үнгэргэлгэ, физкультурна хүдэлөөн болон спорт хүгжөөлгэ, хуулиин неhа гүйсөөгүйшүүлэй клубууд болон түбүүдэй сеть үргэдхэлгэ, физкультурно-спортивна комплекснуудые хаа хаанагүй эмхидхэлгэ, союз дотор, мүн хариин оронуудаар аяншалга хүгжөөлгэ, залуушуулай экономическа предприяти эмхидхэлгэ, залуушуулай соелой түбэй ажахын тоосооной нэгэдэлэй ажал хэрэг үргэдхэлгэ».

Эдэмнай хэды ехэ түсэбүүд бэ! Теэд тэдэ бэелүүлэгдэхэ гү? Иимэ ехэ программа бэелүүлхын тула ехэ хүсэл эрмэлзэлhээ гадна туйлай ехэ мүнгэн хэрэгтэй гэжэ комсомолой комитедэй секретарь («Туяна» гэжэ ПШО-гой филиалай) Наталья Тюрина тон зүб хэлээ.

Гэбэшье аяар гурбан часай туршада үргэлжэлhэн үгэ булялдаанай, хөөрэлдөөнэй hүүлээр нэгэдэхи секретариин уншаад гараhан энэ программа баталан абтаhан байна. Тэрэниие хэн бэелүүлхэб? Энэ асуудал юрэ табигданагүй. Юуб гэхэдэ, ВЛКСМ-эй гэшүүдэй бүридхэл тус организацида байгша оной ноябриин 1 болотор үргэлжэлхэ. Олохон комсомолшууд энэ хугасаа соо комсомолой зэргэhээ гарахадаашье магадгүй.

Сэлэнгын совхозой комсомолой комитедэй секретарь Виктор Базаржапов бүридхэл шалгаhанай hүүлээр комсомолшуудай ойройдоол 40 процент үлэхэдөөшье магадгүй гэжэ хэлээ hэн.

О. ВОЛИН, манай корр.

ЭРШЭ ДЭЛИСЭ ХУРДАДХАХА

Байгша оной нэгэдэхи кварталда ороной экономико тогтууритай болгохо, тэрэнэй социальна шэглэлые улам хүгжөөхэ талаар хэмжээнүүд бэелүүлэгдэhэн байгаа гэжэ 1990 оной нэгэдэхи кварталда СССР-эй Экономическа ба социальна хүгжэлтэ тухай СССР-эй Статистикын гүрэнэй комитедэй мэдээсэл соо хэлэгдэнэ.

Эдеэ хоолhоо ондоо арадай хэрэглэмжын зарим зүйлэй эд бараа үйлэдбэрилгэ эли бодо ургаhан байна. Розничнэ эд бараанай эрьесын згээл дээдэ хэмжээн недондо жэлэй түрүүшын кварталайхиhаа 1,7 дахин ехэ болоо. Эд бараанай, ажаhуудал хангалгын талаар хүн зоной ашаг олзын ба гаргашануудай ургалтын эршэ дэлисые дүтэлүүлхэ ябадал хараалагдаhан байгаа.

Гэбэшье арадай ажахые тогтууритай hайнаар, тэнсүүритэйгээр хүгжөөлгэ түйлагдаагүй байhаар. Үнгэрhэн үедэ нийтын үйлэдбэриин хүгжэлтэ доошоо ороhон байха юм. Ороной хэдэ хэдэн нютагуудта буhалгаануудай болоhонhоо, нацинууд хоорондын харилсаанай хемороо зүришэлдөөнүүдhээ, оборонно промышленностиин hалбаринуудай үйлэдбэриин хэмжээнүүдэй доошолhонhоо, хүдэлмэриин сагай ехээр гээлтэдэ ороhонhоо уламжалан, продукци үйлэдбэрилэн гаргалга ехэ гарза хохидолдо ороhон байгаа. Оршон тойронхи байгаалиие хамгаалгын улам ургажа байгаа эрилтэнүүдтэ харюусадаггүй олохон промышленна предприятинуудые хааhанhаа гү, али тэдэнэй хүдэлмэриие зогсооhонhоо, үйлэдбэриин ба ажалай эмхидхэлэй хэмжээнэй доошолhонhоо үйлэдбэриин хэмжээнүүд хороогдоо. Хэлсээтэ гурим журамые хазагайруулhанhаа боложо, горитой ехэ хэмжээнэй продукци хэрэглэгшэдтэ хүргэгдэбэгүй.

Гүрэнэй бюджедэй гаргашанууд —ашаг олзын ургалтаhаа, ажалай түлбэри — тэрэнэй бүтээсэhээ улам дээшээ байhаар. Мүнгэнэй эрьесэ хангалгагүй. Эдэ бүгэдэ эд хэрэглэмжын дэлгүүр дээрэхи байдалые тэнсүүрилхэ арга олгоногүй. Гадаадын худалдаа наймаан үшөөл хангалтагүй бага байhаар.

Недондо жэлэй энэ үеынхитэй жэшэбэл, үнгэрэгшэ кварталда национальна бүхы продукци үйлэдбэрилгэ 1 процентээр, үйлэдбэрилэгдэhэн национальна доход 2 процентээр, нийтын ажалай бүтээсэ 2,2 процентээр хороогдоо.

Эд бараанай ба хүн зониие түлбэритэйгөөр хангалгын сэнгүүдэй ургалтые мүн хүнүүдэй хэрэглэмжэнүүдые хангалгын дээшэлүүлэгдэжэ байhые хараада абажа, эд хэрэглэлгын секторто сааrhан мүнгэнэй үнын уналга, 1989 оной нэгэдэхи кварталайхитай сасуулхада, 8 шахуу процент болоо.

Арадай ажахын ажал ябуулгын бүхы hалбаринуудта 136 миллионhоо дээшэ хүн (1989 оной нэгэдэхи кварталда —135 миллион хүн) тэрэ тоодо гүрэнэй секторто—118,8 миллион (урдандаа энэ тоосоое хараада абадаггүй байhан зарим албан зургаануудай хүдэлмэришэдые, алба хаагшадые оруулалсан), колхозуудта —10,4 миллион, кооперативуудта (гол ажалhaa ондоо ажал хэгшэдые тоосоондо абангүй —3,3 миллион, хубиин хамhабариин ажахыда—3,5 миллион, хубиин ажал ябуулгада 0,3 миллион хүн хүдэлhэн байгаа. Хамтын предприятинуудта 30 мянга гаран эрхэтэд ажаллана (недондо жэлэй эхиндэ 8 мянган хүн байhан юм).

Гүрэнэй секторто кадрнуудай ажалhaa гараха, ороходо ушар ургэдэhэн байна. Зөөриин ба ажахы эрхилэлгын элдэб түхэл дүрсэнүүдые хүгжөөлгэтэй энэнь нягта холбоотой. Хүн зоной нишэ тиишээ нютагаа урилха баатай болоhон ушарнууд кадрнуудые түбхинүүлэн нютагжуулгада хангалтагүйгөөр нүлөөлнэ. Мүнөө орон доторнай нютагhaa тэрьедэжэ гараhан 0,6 миллион хүн тоологдоно.

hаатан hамшалганууд эрид ургаа. Энэнь үндэhэ яhатанай хоорондохи хемороо зүришэлдөөнүүдэй үндэhөөр буhалгаануудые үүдхэхэ, олоороо ажалдаа гарахагүй ушар энэ талаар ехэ нүлөө үзүүлнэ. Нэгэдэхи кварталда иимэ шалтагаанаар 9,4 миллион хүн ажалайнгаа саг hамшаhан байгаа. Тиигэжэ 0,82 миллиард түхэригэй продукци гээлтэдэ ороо гэхэ гү, али иимэ хэмжээнэй хүдэлмэри бэелүүлэгдээгүй байха юм.

Гүрэнэй бюджедэй олзо оршонууд хүшэр бэрхэшээлтэйгээр бэелүүлэгдэнэ. Гүрэнэй предприятинуудhaa, эмхинүүдhээ ороhон ашаг олзонуудhaa түлбэринүүдэй бюджедтэ оролго доошолоо. Январь-март hарануудта иимэ ашаг олзо недондо жэлэй нэгэдэхи кварталайхида орходоо, 1,7 миллиард түхэригөөр багаар оруулагдаба. Кварталай түсэб 91 процентээр дүүргэгдээ. Эрьесын налогhоо 29,3 миллиард түхэриг бюджедтэ оробо. Тэрэнь үнгэрэгшэ жэлэй энэ үеынхиhээ 10 процентээр ехэ байна.

Январь-март hарануудта предприятинууд, эмхинүүд үнгэрэгшэ жэлэй энэ үеынхиhээ 3,9 миллиард түхэригөөр бага ашаг олзо абаба. Түсэб 106 процентээр дүүргэгдээ. Түлбэриин гурим hайжаруулагданагүй.

Нэгэдэхи кварталда хүдэлмэришэд болон алба хаагшадай hарын дунда зэргын салин хүлhэн 257 түхэригтэ хүрөө гэхэ гү, али 9 шахуу процентээр ургаа, харин колхозниктуудай ажалай түлбэри 184 түхэриг болоо гэхэ гү, али 10 процентээр дээшэлээ.

Хүн зон хэрэглэмжын нийтын жасануудhaa 46 миллиард шахуу түхэригэй нэмэлтэ түлбэринүүдые, хүнгэлэлтэнүүдые абаhан байна. Энэнь недондо жэлэй нэгэдэхи кварталайхиhaa 3,4 миллиард түхэригөөр гэхэ гү, али 8 процентээр ехэ болоно.

Хүн зоной мүнгэн ашаг олзо 149,8 миллиард түхэригтэ хүрөө гэхэ гү ,али 1989 оной январь-март hарануудтай жэшэхэдэ, 17,6 миллиард түхэригөөр гэхэ гү, али 13,3 процентээр (жэлдээ түсэблэлгын тоолон гаргалгануудай ёhoop 7,3 процент) дээшэлээ. Эд бараанай ба ажаhуудал хангалгын талаар хүн зоной гаргашанууд (эд хэрэглэмжын гаргашанууд) 12,8 процентээр ургаба.

СССР-эй Нөөсэлгын банкын эмхи зургаануудта хүн зоной хааhан мүнгэн 351,3 миллиард түхэригтэ хүрөө гэхэ гү, али энэ жэлэй гурбан hара соо 13,5 миллиард түхэригөөр нэмээ.

Үнгэрэгшэ жэлэй нэгэдэхи квартaлтай сасуулхада, арадай хэрэглэмжын эд бараа үйлэдбэрилгын нийтэ хэмжээн 6,6 миллиард түхэригөөр ургаhан байна. Эдэ хоолой зүйлнүүдые, хүнгэн промышленностиин эдлэл хэрэгсэлнүүдые үйлэдбэрилгэеэ тиимэшье ехэдхээгүй аад, энэ ургалтынь гол түлэб соелой-ажаhуудалай хэрэглэмжын эд бараа ехээр үйлэдбэрилhэнэй ашаар абтаба.

Промышленна үйлэдбэриин ургаhанай, газааhaa ороhон эд бараанай кооперативна ба хубиин ажал ябуулгые үргэдхэhэнэй ашаар розничнэ эд бараанай эрьесын хэмжээн 13,1 миллиард түхэригөөр гэхэ гү, али бодото сэнгүүдээр 13,9 процентээр дээшэлээ. Розничнэ эд бараанай эрьесын түсэб 104,3 процентээр дүүргэгдэhэн байна. Энэ жэлдэ эд бараанай эрьесын ургалта недондо жэлэйхиhээ hураггүй ехээр дээшэлүүлэгдэхэ. Эд бараа ехээр үйлэдбэрилгөөр, гадаадаhaa худалдажа абалгаар энэнь бэелүүлэгдэхэ юм.

Недондо жэлэй нэгэдэхи квартaлтай сасуулхада, эдеэ хоолой зүйлнүүдые худалдаа наймаандa оруулалга оройдоол 1 процент нэмээ. Энэнь түсэблэгдэhэнhөө нилээн бага. Хүн зоной эдеэ хоолой зүйлнүүдээр хангалтагүйгөөр хангагдадаг болоhон дээрэhээ колхозой дэлгүүр дээрэхи сэнгүүд, недондо жэлэй зохихо хугасаатай сасуулхада, 12 процент нэмэhэн байна.

Арадай хэрэглэмжын зарим эд бараанай сэнгүүд нэмээ. Эд бараанай сэнгүүдые бүридхэлдэ абаhанай үндэhөөр тоолон гаргадаг, үнэ сэнгүүдэй бии болодог эрхэ нүхэсэлнүүдые, тэрэшэлэн гүрэнэй худалдаа наймаанда, кооперативна магазинуудта, колхозой дэлгүүр дээрэ худалдагдадаг продукциин, кооперативуудай ба хубиин ажал ябуулгын продукциин хэмжээнүүдэй тааралдалай хубилалтын нүлөө хараада абадаг розничнэ сэнгүүдэй индекс 2,6 процент болоhон байгаа.

Бүхы янзын hомолтоор 250 мянган квартира баригдаа. Дүн хамта 16 миллион дүрбэлжэн метр талмайтай байрын гэрнүүд ашаглалгада тушаагдаа. Энэнь недондо жэлэй зохихо хугасаатай сасуулхада, 1,6 миллион дүрбэлжэн метрээр гэхэ гү, али 9 процентээр бага болоно. Социальна-соелой хэрэглэмжын объектнүүдые ашаглалгада тушааха талаар жэлэй даабаринуудые дүүргэлгын хэмжээн 2,9—7,8 процент болоо.

Нэгэдэхи кварталда орон соомнай 595 мянган гэмтэ ябадал бүридхэлдэ абтаа гэхэ гү, али энэнь недондо жэлэй энэл хугасаагайхиhaa 17 процент ехэ болоно. Тиигэбэшье үнгэрhэн жэлэй энэ хугасаатай сасуулхада, энэ тоо доогуур юм. Бүридхэлдэ абтаhан зургаадахи гэмтэ ябадал бүхэн хүшэр хүндэ юм. Хаа хаанагүй илангаяа Латвиин, Украиныг, Эстониин, Казахай, Литвагай ба Грузиин ССР-нүүдтэ гэмтэ ябадал олошорhон байна.

Недондо жэлэй түрүүшын квартaлтай сасуулхада, промышленна үйлэдбэриин юрэнхы хэмжээн 1,2 процент бага болоо. Продукцияр хангаха талаар хэлсээтэ уялганууд 98,7 процент дүүргэгдэбэ. Предприятинуудай 13 процентнь тэдэниие дүүргээгүй, 2,5 миллиард түхэригэй продукци хэрэглэгшэдтэ дутуу эльгээhэн байна. (Недондо жэлэй түрүүшын кварталда 1,1 миллиард түхэригэй продукци дутуу эльгээгдээ hэн).

Недондо жэлэй зохихо хугасаатай сасуулхада, хэрэглэмжын зүйлнүүдые («Б» бүлэг) үйлэдбэрилгэ 4,7 процент нэмээ. Гэхэ зуура, энэл хугасаада үйлэдбэриин хэрэгсэлнүүдые («А» бүлэг) үйлэдбэрилгэ 3,2 процент хороо. Нэгэ хүдэлдэг хүндэ продукци үйлэдбэрилгэ 0,9 процент нэмэhэн байна. Эгээл ехэ ургалта Белоруссиин ССР-эй (3,8 процент) түйлагдаhан байна.

Ашаглалгада оруулагдажа байhан хүсэнүүдые хэрэглэлгэ хангалтагүй байhан зандаа, шэнэ объектнүүдэй гурбанай хоер хубидань проектээр хараалагдаhан хүсэнүүд саг болзортоо ашаглагданагүй.

Үнгэрhэн кварталда агропромышленна комплексдо хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилхэ талаар hайн дүнгүүд түйлагдаагүй. Тэрээнhээ байтагай, үнгэрhэн жэлэй энэл хугасаатай сасуулхада, олохон республиканудай хүдөө ажахын предприятинуудта мяха, hү ба үндэгэ үйлэдбэрилгын хэмжээн бага болоhон, парнигай болон теплицын, огородой эртын овощ худалдан абалга эрид хорожо, эдеэ хоолой промышленностиин хүдэлмэридэ ба хүн зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдээр хангалгада муугаар нүлөөлhэн байна.

Бүхы янзын ажахынуудта мал ажалай продуктнуудые худалдан абалга иимэ болоо: мал ба шубуудые (амидын шэгнүүрээр)—5,5 миллион тонно, үүсэлhэн шэгнүүрээр—3,6 миллион тонно; hүн —15,8 миллион тонно: үндэгэн—13,8 миллиард хэhэг, 11 республикада мал ба шубуу худалдалга хороогдоо, 6 республикада —hү, 11 республикада үндэгэ худалдалга хороогдоhон байгаа.

Орон соомнай бэеэ дааhан таряашадай ажахынууд олоор байгуулагдана. Апрелиин эхеэр 20 мянга гаран иимэ ажахы тоологдобо.

Хабарай тарилгын хүдэлмэри үнгэргэхэдэнь ажахынуудта хэрэгтэй хүдөө ажахын олонхи янзын машинануудаар хангаха талаар хэлсээтэ уялганууд дүүргэгдээ. Минеральна үтэгжүүлгэнүүдээр хангалга 775 мянган тонноор хороhон байна.

Гүрэнэй түбэй капитальна hомололтоор, мүн предприятинууд болон эмхи зургаануудай жасануудай мүнгөөр 16,9 миллиард түхэригэй гол жасанууд ашаглалгада оруулагдаа. Недондо жэлэй зохихо хугасаатай сасуулхада, энэнь 0,9 процент бага болоно. Нэгэдэхи кварталда 1990 оной гүрэнэй захилай 843 объектын оройдоол хоерынь ашаглалгада абтаа. Тэрээнhээ гадна недондо жэлhээ дамжан ороhон 334 объектын 22-ынь ашаглалгада абтаhан байна.

Ашаа зөөхэ түсэб түмэр замай транспортоор 99,7 процент, автомобильна—99,5, далайн— 101 (Холын Хойто зүгэй ба тэрээндэ адлидхагдаhан районуудта—103, Хилын саана тамаралгаар ашаа зөөлгөөр 107 процент) дүүргэгдээ. Февраль, март hарануудта түмэр замай транспортын хүдэлмэри нэгэ бага hайжарбашье, ашаа зөөхэ талаар январиин үри шэри хүсэд хэмжээгээр усадхагдаагүй.

1990 оной нэгэдэхи кварталда гадаадын дэлгүүртэ гараха эрхэтэй болоhон эмхи зургаануудай тоо 14 мянган болобо. Тэдэнэй дундаhаа мянга гаранинь хамтын предприятинууд, 2400 кооперативууд болоно. Январь-март hарануудта мүнөөнэй сэнгээр гадаадын худалдаа наймаанай эрьесын хэмжээн, недондо жэлэй зохихо хугасаатай сасуулхада, 1,6 процент хорожо, 32,7 миллиард түхэриг болоhон байгаа.

Гадаадын оронуудта эд бараа худалдаха жэлэй түсэб 21 процент, сүлөөтэйгөөр hэлгэгдэдэг валютаар худалдалга—20 процент дүүргэгдээ. Гадаадын оронуудhaa эд бараа худалдажа абаха жэлэй түсэб 24 процент, сүлөөтэйгөөр hэлгэгдэдэг валютаар—32 процент дүүргэгдээ.

Үнэ сэнгүүдэй талаар байдалай таарамжагүй муу байгаашье hаань, дэлхэйн дэлгүүр дээрэhээ эдеэ хоолой зүйлнүүдые, тэдэниие үйлэдбэрилхэдэ хэрэгтэй түүхэй эд болон арадай хэрэглэмжын промышленна эд бараа худалдажа абалгын хэмжээн хороногүй.

1990 оной апрелиин 1-нэй байдалаар, СССР-эй газар дайдэ дээрэ гадаадын оронуудай фирмэнүүдэй болон эмхи зургаануудай хабаадалгатай 1500 гаран хамтын предприяти бүридхэлдэ абтаhан байна.

* * *

Үйлэдбэриин байгуулламжые хубилган шэнэдхэхэ, бүхы янзын нөөсэнүүдые ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэхэ, экономическа реформые хурдадхаха талаар хараа шугамые залан шууд бэелүүлхэ шухала гэжэ ороной социально-экономическа хүгжэлтын нэгэдэхи кварталай дүнгүүд гэршэлнэ.

(ТАСС).

Эсэгынгээ хэрэг үргэлжэлүүлэгшэ

Агын Буряадай автономито округ ашаг олзынгоо диилэнхи хубиие хони үсхэбэрилхэ hалбариhaa оруулдаг юм. Эндэхи тала нютагта 750 мянган хонин hүрэг харууhалагдана. Удаань хурьгадай абтаад байхада, 1 миллионhoo холо үлүү болотороо олошордог юм. Урдандаа Агада гол түлэб буряад үүлтэрэй хонид үсхэбэрилэгдэдэг hэн. Забайкалиин шэмэрүүн хүйтэниие ядамаргүй дабадаг, харшалжа баригдаhан хорео соо январь hара соо хонходоо хүйтэндэ даагдажа ядалдадаггүй ута шасатай, өөдэргэ байhаараа онсо илгардаг бэлэй. Зүгөөр, нооhониинь шэрүүн, багаар абтадаг, промышленностиин эрилтэдэ хүрэмөөр шанаргүй бэлэй.

Тиимэhээ Шэтын областиин бүлэг эрдэмтэ—зоотехнигүүд ажахынуудтаа ашаг шэмэтэй шэнэ үүлтэрэй хонидые бии болгохо зорилго урдаа табиhан юм. Ушарбайн «Коммунизм» колхозой зоотехник-селекционер Базар-Сада Цыбиков энэ хэрэгтэ эдэбхитэйгээр шунан ороhон юм. Олон жэлэй хугасаа соо туршалгын хүдэлмэри үсэд нэтэрүүгээр ябуулhанай ашаар нютагтаа хонидой шэнэ үүлтэр бии болгоо юм. Энэ хэрэгтэнь ажахын хонишод тон ехээр туhа хүргөө. Ондоогоор хэлэхэдэ, колхозойнгоо хонишодой хэдэн отаринуудта үүсхэhэн хэрэгээ бодотоор бэелүүлдэг зоотехник-селекционер Базар-Сада Цыбиковэй үүсхэлээр Ушарбайда Забайкалиин нарин нооhотой хонидой шэнэ үүлтэр бии болгогдобо гэжэ гүрэнэй комисси баталаа hэн. Удангүй үүлтэртэ хонидой тусгаар фермэ эмхидхэгдээ hэн. Зоотехник-селекционер Базар-Сада Цыбиков онсо ехэ удха шанартай энэ ажал ябуулгынгаа түлөө Ленинэй болон Ажалай Улаан Тугай орденуудаар шагнагдаhан юм. Зүгөөр эрдэмтэ-зоотехник хүндэ үбшэндэ дайрагдажа, сагhaa урид наha бараhан гээшэ. Гэбэшье тэрэнэй хэhэн хэрэг хожомынь таhалдажа, хосорхо түйлдаа хүрөөгүй юм. Бадмажаб хүбүүниинь абынгаа эрхилжэ ябаhан ажалыень найдамтайгаар үргэлжэлүүлээ. Тэрэ дунда hургуули түгэсхэhөөр удаан маргажа байнгүй Буряадай хүдөө ажахын институдай зоотехническэ факультедтэ hурахаяа орожо, тэрэнээ 1970 гаран онуудай эхеэр амжалтатайгаар дүүргээд, түрэл ажахыдаа ерэжэ, анханда эсэгынгээ эрхилжэ ябаhан ажалые найдамтайгаар үргэлжэлүүлнэ. Бадмажаб Базарович Цыбиков мүнөө округой эгээл дүршэл ехэтэй, эгээл үрэжэлтэйгөөр ажалладаг зоотехнигүүдэй нэгэн болонхой. Хэрбээ округой нарин нооhото үүлтэрэй хонидые үсхэбэрилдэг бусад ажахынуудта энэ ажалай мартагдажа байгаа haa, Ушарбайда Бадмажаб Цыбиковэй ашаар хонидойнь ашаг шэмэ жэлhээ жэлдэ жэгдэ hайн байдаг. Тэрэ зоотехническэ заабариин үндэhэн дээрэ ажалаа ябуулhанай ашаар тогтууритай hайн үрэ дүнгүүдые түйладаг байна. Жэшээ болгон, «Коммунизм» агрофирмын хонишодой үнгэрэгшэ жэлдэ түйлаhан үрэ дүнгүүдые зэргэсүүлэн харая. Эндэхид 100 эхэ хонин бүриhөө ажахыгаараа 109 хурьга абажа, тэдэнээ гээлтэ хороолтогүйгөөр түлжүүлhэн байна. Тиихэдэ хонин бүриhөө дунда зэргээр 4,4 килограмм нооhо хайшалжа, округ дотороо эрхимлээ юм. Гушаад мянган хонидhоо дунда зэргээр эды шэнээн хэмжээнэй нооhо хайшалха гээшэмнай hайн үрэ дүн мүн. Бадмажаб Цыбиковэй дүй дүршэл халан абахаяа округой элдэб нютагуудhaa хүн зон Ушарбай руу үнинэй харгылдаг болонхой. Хонидоо наhа наhаарнь, нооhонойнь шанараар, абтасаар илгажа, hүрэг бүридхэхэ болон зоотехническэ бусад хүдэлмэри тэрэ жэнишэдгүйгөөр бэелүүлдэг болонхой. Бүри гурбан жэлэй урда тээ хүршэ «Россия» агрофирмын түлөөлэгшэд хонидойнгоо үүлтэр hайжаруулха хэрэгтэ туhалхыень Бадмажаб Базаровичта хандаhан юм.

Манай хөөрөөнэй герой эрхим ажалайнгаа түлөө гүрэн түрын элдэб шагнал хайрануудта хүртэнхэй. Зүгөөр тэрээндэ үгтэhэн эсэгынь, Базар-Сада Цыбиковэй нэрэмжэтэ шан сэдьхэлдэнь тон үнэтэйгөөр hанагдадаг. Тодорхойлбол, жэл бүхэндэ ажалдаа эрхим үрэ дүн түйлаhан онсо габьяатай зоотехнигтэ округой олониитын зүгhөө РСФСР-эй габьяата зоотехник Базар-Сада Цыбиковэй нэрэмжэтэ шан олгогдодог юм. Иигэжэл Ага нютагаймнай хүдөө ажахын бэлигтэй мэргэжэлтэн Бадмажаб Цыбиков эсэгынгээ хэрэг найдамтайгаар үргэлжэлүүлнэ.

Б. ГАРМАЖАПОВ.

EҺO ЗАНШАЛНУУДАА ҺЭРГЭЭН ХYГЖӨӨЕЛ!

НАЦИОНАЛЬНА асуудалнууд... Иимэ асуудалнууд олон гү, али үсөөн гү? Тэдэ хододоо байгаа гү, али 1917 оной Октябрьһаа урда тээ, һүүлээрнь тэдэ хайшан гэжэ шиидхэгдэдэг байгааб? Мүнөө тэдэ ямараар шиидхэгдэнэб? Эдэмнай ямар хүсэлэл оролдолгонууд, эрмэлзэлнүүд болоноб? Энэ талаар Эрхүүгэй областиин буряадуудай үнгэрһэн болон мүнөө үеын ажабайдалһаа зарим тэды жэшээнүүдые хараад туршаябди.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

Нижне-Удинскһаа, Усть-Кудай районһоо эхилээд, буурал Байгал далай хүрэтэр Сибириин Ангара болон Лена гэһэн агуу-ехэ мүрэнүүдэй хоорондо нэмжыһэн айхабтар ехэ талмай эзэлдэг Хойто-Байгалай регионой буряадуудай ажабайдал национально-административна нэгэ байгуулалтагүй, ниитэ национальна соёлой-ажахын түбгүй байһан дээрэһээ таранги дэбисхэртэй, өөрын онсо шэхэг байлаараа илгардаг һэн гэжэ таанад, уншагшадые этигүүлхэ хүсэлтэйб. Нэгэ жэшээ абаад хараябди. Харилсаанай гол зэбсэг, нэгэ яһатанай хүнүүдые нэгэдүүлдэг, национальностиие тодорхойлһон шухала аргые абаад үзэхэдэ, арадай хэлэн болодог гээшэ. Эрхүүгэй областиин буряадуудай ажабайдалые мэдэхэгүй олохон хүнүүд тэдэ нэгэл хэлэтэй, Байгалай урдахи буряадуудһаа онсо шалгардаг гэжэ тоолодог. Харин бодото дээрэ областиин район бүхэндэ ажаһуудаг буряадууд өөрын хэлэтэй, өөрын диалектнэ онсо түхэл шэнжэнүүдтэй юм. Жэшээлхэдэ, Нүхэдэй буряадууд уянгата һайхан хэлэтэй, эхирэдэйхид шэрүүншэг хэлэтэй, алайрайхидай зарим гэртэхи хэрэгсэлнүүдэй нэрэнүүд ольхонойхидһоо илгардаг, осинска буряадуудай хэлэн баяндайнхидһаа нилээд ондоо байдаг. Эрдэмтэд-лингвистнүүд эдэ бүгэдые Совет засагай тогтоогдохоһоо урда тээ бүридхэлдэ абажа, шудалһан байна. Мүнөө үедэшье шэнжэлэлгэ үргэлжэлүүлэгдэһээр. Октябрьска революциин һүүлээр эдэ хэлэнүүдые, диалектнэ онсо түхэл шэнжэнүүдые национальна нэгэ хэлэн болгожо нэгэдүүлхын тула эгээл таатай зохид эрхэ байдал байгуулагдаһан юм гэжэ сэхэ мэдэрхэ хэрэгтэй. Тиихэдэ гансал багашуулда бэшэ, харин ехэшүүлдэ ликбезүүд гэжэ нэрлэгдэһэн һургуулинууд нээгдэдэг байгаа. Тэндэ хүнүүд түрэл хэлэеэ, соел культураяа анхаралтайгаар шудалдаг байһан юм. Уншалгын байшангуудта нэгэ акттай гэр бэшэгэй зүжэгүүдээр һайн дуранай спектаклинууд табигдадаг, концертнүүд харуулагдадаг, ёохорнууд эмхидхэгдэдэг байһан. Улаан-Үдэ хотодо хэблэгдэдэг газетэнүүд болон журналнууд буряад холын нютагууд хүрэтэр ямаршье һаадгүйгөөр олоор эльгээгдэдэг, тараагдадаг һэн.

Зүгөөр эдэ бүгэдэн 1937 ондо эрид хубилгагдажа, Буряадай административно-территориальна нэгэ гүрэнэй байгуулалта хүсөөр хубаарилагдаһан, тараагдаһан байна. Энэ харата муухай жэлэй сентябрь һарада шэнээр байгуулагдаһан Буряад-Монголой Усть-Ордын национальна округһоо Ольхоной болон Качугай буряадууд таһалагдаа бэлэй. Имагтал 1937 оной сентябрь һараһаа хореод онуудта һуури табиһан нэгэдүүлгын эхин тараагдажа эхилээ бэлэй. Буряад хэлэн дээрэ газетэнүүд, журналнууд, номууд иишэ ерэхээ болибо. Һургуулинуудта һуралсалай ород онол аргада удаа дараалан орожо эхилбэ. Зарим клубууд байгуулагдажа, тэндэ ямар нэгэ зүжэгүүдые табидаг, хүнүүд сугларжа, ёохор наададаг байгаашье һаань, уншалгын байшангууд хаагдажа эхилээ бэлэй. Өөрын хэлэн дээрэ багахан газетэ гаргадаг байгаашье һаа, иимэ ехэ регионой буряадууд нютаг дээрээ өөрын периодическа хэблэл гаргаха арга боломжогүй болошоо һэн. Энэмнай арадай еһотойл трагеди болоно бшуу. Оройдоол жараад онуудай тэн багаар энэ талаар ямаршьеб гэгээрүүлхы толон мандажа эхилээ бэлэй. Усть-Ордада «Усть-Ордын үнэн» гэһэн округой газетэ гаража эхилбэ. Һургуулинуудта буряад хэлэн болон литературын шудалалгада бага сага анхаралаа хандуулдаг болобо. Зүгөөр эдэ эхилэлтэнүүдэй дахяад унтаржа эхилхэдэнь, хэды халагламаар, голхормоор байгааб даа. Арбан жэлэй үнгэрһэн хойно энэшье газетые хаажархиба. Округой олохон һургуулинуудта буряад үхибүүд түрэл хэлээ шудалхаяа, буряад уран зохеолшодой зохеолнуудые, фольклор, арадайнгаа түүхэ үзэхээ болео һэн... Хаа хаанагүй—соелой байшангуудта, һургуулинуудта, эмхи зургаануудта, гэр бүлэнүүдтэ национальна соел культура абяа аниргүй болоżо, унтаршоо һэн... Эсэхэ суҫахые мэдэдэггүй, элдэб юумэ суглуулһан П. Р. Итыгыловэй олон жэлэй туршада хүдэлһэн округой хизаар ороноо шинжэлэлгын ори ганса музей хаагдашоо, хэнэйшье анхарал татахаяа болишобо. Гайхамшаг эдэбхи үүсхэлшэ Н. Д. Дылгировэй байгуулһан Усть-Ордын соелой байшангай дэргэдэхи округой ори ганса арадай театрай хуби заяан хүнэй анхарал татахаяа болишоо һэн.

Мүнөө арад зомнай бүхэ нойрһоо һэриһэн мэтэ болоżо байна. Сэхыень хэлэхэдэ, хүтэлбэрилгын захиргаанай захиралгын еһо гуримда ажахын, соел гэгээрэлэй хүдэлмэриин урагшагүйдэһэн, национальна асуудалаар анхаралаа хандуулхаяа болиһон баримтануудта дураа гутажа, зүрхэ сэдьхэлээ хананги байдалда ороод, мүнөө һэнхэйл бүхы юумые гүнзэгыгөөр ойлгожо, ямараар ажаһуудаг байһанаа мэдэдэг болоżо эхилээбди. Хэрбээ Эрхүүдэ һара бүхэндэ шахуу митингнүүд болон пикетүүдэй үнгэргэгдөө һаань, Усть-Ордын округой түбтэ нэгэ дахин митинг үнгэргэгдэжэ, гол түлэб экологиин, Байгал хамгаалгын асуудалнууд табигдаа. Улаан-Үдэдэл гү, али Эрхүүдэл адли округто ямар нэгэ формальна (бүридхэлдэ абтаһан), формальна бэшэ нэгэдэлнүүд, эмхинүүд бии гээшэ гү? Соелой-спортивна эмхи зургаануудта хүдэлдэг, социальна үнэн зүб байдалай түлөө тэмсэлые өөрынгөө ниитэ-политическэ хүдэлөөнэй гол зорилго болгожо табидаг бүлэг залуу хүнүүд Усть-Ордада суглардаг гэжэ намда хөөрөө юм. Тэдэнэй программа соо национальна асуудалнуудшье табигданхай. Тэдэ гэбэл, гансал һургуулинуудта бэшэ, харин хаа хаанагүй буряад хэлээ, соел культураяа һэргээлгэ, шудалалга болоно.

Хэлэеэшье, соел культураяа, элинсэг хулинсагуудайнгаа еһо заншалнуудые огто мэдэхэгүй ородууд болошоһон шэнги буряадууд бии байха. Иимэрхүү хүнүүдэй национальна баялигуудаа, үнэтэ зүйлнүүдээ мэдэхэ, дуулаха, шагнахашье хүсэлгүй байһаниинь халагламаар, голхормоор. Өөһэдынгөө гэмээр бэшэ, харин имагтал түрэлхидэйнгөө һайнаар ойлгодоггүй байһанай, манай обществодо бүрилдэһэн эрхэ байдалай гэмээр хэлээ, соелоо, аман үгын зохеолнуудые, арадайнгаа түүхые мэдэхэгүй хүнүүд ушардаг. Зүгөөр эдэ хүнүүд өөрынгөө түрэл хэлэ, арадайнгаа еһо заншалнуудые, соел культура, баян түүхэеэ үнэн зүрхэнһөө мэдэжэ абаха хүсэлтэй байдаг. Жэшээлхэдэ, Александр Никифоров болон Ольга Ихенова гэгшэд түрэл хэлээ мэдэхэгүйбди гэжэ халаглан, ехэл аягүйрхэн хэлээ бэлэй. Округой 49 мянган буряадуудһаа 4 мянганиинь түрэл хэлээ мэдэхэгүй байна.

Алдуу эндүүнүүдые, национальна асуудалаар түрэлхидэй, «эсэгэнэрэй» олон юумэ ойлгохогүй ябадалые заһахын тула ямар хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдэдэг, округто юун хэгдэдэг гээшэб? Зарим тушаалта хүнүүдэй хөөрэһэнэй, нютагай хэблэлэй материалнууд тушаа тобшолол хэһэнэй еһоор, зарим тэды ажал хэрэг бэелүүлэгдэдэг байна. Зүгөөр энэмнай бага юумэ хэгдэнэ гээшэ. Агын округтой сасуулжа үзэхэ болоо һаа, эндэ мүртэй ажал ябуулагданагүй гэхэдэ болохо. Сэхыень хэлэхэдэ, округой олонхи һургуулинуудта буряад үхибүүд түрэл хэлээ шудалжа захалаа. Теэд эндэмнай буряад хэлэн болон литературын багшанар дуталдана. Баяндайн, Эхирэд-Булгадай, Осинска районуудта һайн дуранай фольклорно-уран һайханай ажал хэрэгүүд яһала һэргээгдээ. Тэндэ «Талын аялганууд» гэһэн ансамбль байгуулагданхай. Округой хизаар ороноо шэнжэлэлгын музейдэ мүнгэн һомологдожо, тэрэниие байгуулхаар бэлдэнэ. Байгша оной январь һараһаа «Усть-Ордын үнэн» гэһэн бэеэ дааһан окружной газетэ гаража эхилээ. Юрэдөө, энэ газетын долоон хоногто нэгэ дахин дүрбэн хуудаһан дээрэ хэблэгдэдэг байхадань халагламааршье, гайхамааршье. Харин Агын округто буряад хэлэн дээрэ гарадаг «Толон» газетэ долоон хоног бүхэндэ аяар 12 хуудаһан дээрэ хэблэгдэнэ бшуу! Округой болон областиин радиогоор буряад хэлэн дээрэ дамжуулга тон үсөөнөөр эмхидхэгдэнхэй. Энэ мэтээр лэ дүүрэшэбэ ха. Байгалай баруун бэеын буряад арад зон национальна асуудалнуудые шиидхэлгэдэ холын хараатайгаар хандаха, эрид хубилалта хэгдэхэ байха гэжэ этигэнэ.

Эдэмнай шиидхэгдээгүй ямар асуудалнууд болоноб? Округто номой магазинууд олон байха. Зүгөөр тэндэ буряад уран зохеолшодой номуудые ородшье хэлэн дээрэ олохогүйт. Ниитын болон һургуулиин библиотекэнүүдтэ буряад хэлэн дээрэ номууд ехэл үсөөн байдаг. Энэ асуудалые бодотоор шиидхэхын тула тодорхой хэмжээ ябуулганууд дурадхагдаһан байгаа. Теэд конференцинүүд болон суглаанууд дээрэ энээн тухай гансал шашалдахаһаа бэшэ хэрэг урагшаа ябанагүй. Урдандаа округой арадай театр олондо һайшаагдадаг, хүндэтэйшье болоһон байгаа. Буряад хэлэн дээрэ табигдадаг зүжэгүүд хэды халуунаар угтагдадаг һэм даа. Харин мүнөө ямар байдалтай ушарнабибди? Тэрэ еһын тэдысэ бии гэжэ тоологдодог. Үнинэй буряад хэлэн дээрэ зүжэгүүд табигдахаяа болишонхой. Урдандаа поэт Ким Ильинэй эмхидхэһэн округой литературна нэгэдэл хүдэлдэг байгаа. Тэрэнэй Улаан-Үдэ ябан сасуу, литературна нэгэдэлэй ажал унтаржа, һүүлээрнь хүдэлхөө болишоо һэн. Харин музейнүүд ямар байдалтайб? Округой музейн анхарагдахаяа болишоходонь, һүүлээрнь тэрэниие хэдэн жэлээр хаажархео бэлэй. Боохоной районой Тарас һуурина Ангар шадарай буряад партизан отрядай командир Павел Балтахиновай музей хэндэшье хэрэггүй болошонхой. Тэндэхи буряадууд хэр угһаа хойшо үльгэрэ эдеэрээ, онтохошодоороо, дуушадаараа суурхадаг байһан юм. Жэшээлхэдэ, үльгэршэд Папа Тушемилов, Пехон Петров, Альфор, Буура Барнаков, Маншуд Эмэгэнов болон бусад эдэнэй тоодо ороно. Жэшээлхэдэ, үльгэршэн Аполлон Торсеевой музей гү, али Боохоной райондо фольклорист Сергей Балдаевай музей юундэ байгуулжа болохогүйб?

Округ соо уран гартай һайн дуранай уран зураашад, мүнгэшэ, алташа дархашуул яһала олон лэ. Гэхэ зуура, тэдээндэ өөрын творческо нэгэдэл шухала хэрэгтэй болонхой. Хэрбээ иимэ нэгэдэлтэй болоо һаа, тэдэ мэргэжэлэй талаар бэлиг шадабаряа саг үргэлжэ дээшэлүүлжэ, туһаламжа абажа байха һэн.

РСФСР-эй административно-территориальна автономито байгуулалтануудта национальна хэлэ шудалха, һургуулинуудта бодото туһаламжа хүргэхэ талаар филиалнууд болон лабораторинуудай байгуулагдаһаар жэлһээ үлүү саг үнгэржэ байна. Жэшээлхэдэ, Агын округто дүрбэн эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэдһөө иимэ лаборатори байгуулагданхай. Харин Усть-Ордада мүнөө хүрэтэрөө иимэ лаборатори юундэшьеб байгуулагданагүй.

Эдэ бүхы болон бусад асуудалнуудаар бодомжонууд, бодожо үзэлгэнүүд, элдэб хэмжээндэ хөөрэлдөөнүүдшье үүсхэгдэдэг байха юм. Жэшээлхэдэ, үнгэрэгшэ жэлэй мартын эхиндэ Улаан-Үдэдэ национальна асуудалаар конференци болоżо, округой хүтэлбэрилэгшэдэй зүгһөө партиин окружкомой секретарь Э. И. Багадаева тусгаар үгэ хэлээ һэн. Усть-Ордада «түхэреэн дабжадай» дэргэдэ уулзалга үнгэргэгдэжэ, Эрхүү хотын эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэдэй болон Ольхоной районой хүтэлбэрилэгшэдэй түлөөлэгшэд тэрээндэ хабаадалсаа бэлэй. Һаяхан Эрхүүдэ областиин буряад соелой түб байгуулха талаар учредительнэ конференци үнгэргэгдэжэ, областиин бүхы регионуудта гансал автономито округто бэшэ гэжэ тэмдэглэхэ байнаб! Эртэ урдын буряад соелые һэргээн, хүгжөөхын түлөө хүдэлөөе шангадхаха шухала байһан тухай үгэ хэлэһэн олохон хүнүүд тэмдэглээ.

Элдэб үгэ буляалдаануудай, мүн социологическа шэнжэлгэнүүдэй үедэ тус *асуудалнуудые ашаг үрэтэйгөөр шиидхэхэ зорилготойгоор элдэб янзын һанамжа*нууд, бодото дурадхалнууд хэлэгдээ. Жэшээлбэл, партиин окружком болон округой гүйсэдком Буряадай номой хэблэлдэ, арадай гэгээрэлэй министерствэдэ, Буряадай АССР-эй соелой министерствэдэ хандажа, автономито буряад округуудта бодото туһаламжа хүргэхыень урялна. Иигэжэ Эрхүүдэхи Зүүн Сибириин номой хэблэл буряад хэлэн дээрэ олон номуудые гаргадаг болохо еһотой. Эдэ дурадхалнууд бодото дээрэ бэелүүлэгдэхэ гү? Мүнөө энэ асуудалда тодо харюу үгэхэнь эртэ байна. Гэбэшье бүхы дурадхалнууд бэелүүлэгдэшэхэ гэжэ этигэхэ үндэһэ баримта мүнөө дээрээ үгы гэжэ сэхыень хэлээ һаа дээрэ ха. Усть-Ордагай интеллигенциин зүгһөө иимэ дурадхал оруулагдана: Усть-Ордагай хэблэлэй байшангай талмай үргэдхэжэ, уран һайханай болон бусад литература хэблэн гаргаха бүхы эрхэ байдал олгохо. Үшөө нэгэ иимэ һанамжа бии: Усть-Ордагай округой национальна культурые һэргээн хүгжөөхын тула Ольхоной районтой хамта Усть-Ордагай округые Буряадай АССР-тэй нэгэдүүлхэ. 1937 оной сентябрь болотор иимэл байһан ха юм. Теэд энэ һанамжа округой хүтэлбэрилэгшэдэй, мүн ажахынууд болон эмхи зургаанудай хүтэлбэрилэгшэдэй зүгһөө дэмжэгдэнэгүй. Буряадай АССР-һээ холо байһанаа урдаа барижа, тэдэнэр нэгэдэхэеэ арсана. Энэмнай яһала үндэһэ баримтатай шалтагаан гээшэ ааб даа. Үшөө нэгэ һонирхолтой һанамжа бии. Эрхүүгэй хизаар (тэрэнэй бүридэлдэ Усть-Ордагай автономито округ оруулагдана) байгуулагдаха. Хэрбээ иимэ хизаарай байгуулагдаа һаа, автономито округһоо гадуур байһан буряад һуурин тосхонууд тэрэнэй бүридэлдэ оруулагдаха һэн. Энэ һанамжа бүхы округой, Ольхоной болон Качугай районуудай хүн зоной, мүн Эрхүүгэй интеллигенциин зүгһөө һайшаан дэмжэгдэнэ. «Бидэ, Эрхүүгэй областиин буряадууд, бүхы национальна баялигаа, дабажа гараһан түүхэ намтараа, урданай еһо заншалаа, хэлэн, фольклор, үльгэр домогуудаа абарха гэбэл, национально-автономито область болон нэгэдэхэ еһотойбди. Иигэжэ Эрхүүгэй гү, али Зүүн Сибириин хизаарай бүридэлдэ оруулагдаха болонобди»,—гэжэ партиин, комсомолой ветеран, мүнөө арадай депутадуудай окружной Соведэй национальна асуудалнуудаар комиссиин гэшүүнээр һунгагдаһан Федор Бадуевич Николаев болон комсомолой гэшүүн Юрий Шамбуев хэлэһэн байна. Конференцинүүд болон суглаанууд дээрэ национальна асуудалнуудаар үгэ хэлэгшэд мүн лэ иимэрхүү һанамжануудые дурдаа.

Буряадай республикатай нэгэдэхэ гү, али Усть-Ордагай автономито область байгуулха тухай шиидхэбэри түргэн бэелүүлхэ гэжэ яараһанай үлүү гэжэ һанагдана. Автономито округой, Ольхоной болон Качугай районуудай хүн зоной ниитэ-политическэ эдэбхи үүсхэл, болбосорол гол үүргэ дүүргэхэ гэжэ хэлэхэ байнаб. Гэхэ зуура, хүн зоной ниитэ-политическэ эдэбхи үүсхэл бүхэ нойрһоо һаял һэрижэ байна ха юм. Саашадаа эдэбхи үүсхэлээ дээшэлүүлжэ, эгээн зохистой зүб шиидхэбэри абаха еһотойбди.

М. МАДАЕВ, журналист.

Факультет

Студенческэ уран һайханай самодеятельностиин мүнөө үеын хэрэг байдал тухай хөөрэлдэхэ гэжэ юрэ бодоогүй байхабди. Жараад онуудай студентнүүд хүхюун зугаатай конкурснуудые, шог зугаа дэлгээһэн үдэшэнүүдые, КВН, капустник гэхэ мэтые мүнөөшье хүрэтэр мартаагүй еһотой. Харин мүнөө үеын студенческэ уран һайханай самодеятельностиин харалга-конкурснуудта эстрадна миниатюрануудай жанр хоморой шухаг айлшан болонхой гэжэ тэмдэглэбэл, зүбтэй байхабди. Оройдоол дүшөөд түхэриг стипенди абажа, тэрээгээрээ ажамидарха гээшэ бэлэн бэшэ болошонхой. Дэлгүүр дээрэһээ нэгэ килограмм мяха 8—10 түхэригөөр худалдажа абахадамнай саанань бирагүй мүнгэн үлэшэнэ бшуу. Юрэдөө имэ байдалда хүхихэ, шог зугаа дэлгээхэ гэжэ һүүлэй үедэ хэншье оролдохоео болишонхой. Ямар ажал хэжэ мүнгэ олохоб, эдеэ хоол бэдэрхэб гэһэн бодол толгойешни зобоохо.

Ямаршье / хүндэ хүшэр байдалда шог зугаа дэлгээн байдаг хүхюун баяртай зарим хүнүүд дайралдадаг гээшэ. Бидэшье ходол миһэржэ, энеэбхилжэ ябаха гэжэ оролдонобди. Амиды мэндэ ябаа сагтамнай хүшэршье, хүнгэншье байдал ушарха ха юм.

ВСТИ-гэй студенческэ клубай директор Галина Андреевна Николаеватай, «Экспромт» гэжэ эстрадна миниатюрануудай студенческэ театрай хүтэлбэрилэгшэ Дмитрий Гребенкинтэй энэ темэдэ хөөрэлдөө дэлгээхэ гэжэ бодобобди.

«Урин дулаахан миһэрэлтнай юунһээшье сэнтэйл!»

—ГЭЖЭ ЭСТРАДНА МИНИАТЮРАНУУДАЙ СТУДЕНЧЕСКЭ ТЕАТРНУУДАЙ АРТИСТНУУД ХЭЛЭНЭ

— Галина Андреевна, эстрадна миниатюрануудай студенческэ театр гэһэн ойлгосые тайлбарилжа үгыт.

Г. НИКОЛАЕВА: Эгээн түрүүн энэмнай еһотойл театр болоно бшуу. Имэ театрнуудые байгуулжа эхилһээр хореод жэл болохоео байна. Түбэй городуудай вузуудта хэдэн олон жэлнүүдтэ студенческэ театрнууд амжалтатай һайнаар ажалаа ябуулна. Театрай хүтэлбэрилэгшэ ажалаа ганса өөрынгөө хүмүүжэмэлнүүдтэ дамжуулха эрхэтэй. Олохон театрнууд хэдэн олон жэлнүүдтэ заншаһан өөһэдын тусхай дүримүүдтэй, еһо гуримуудтай байдаг. Манай городой студенческэ театр тухай хэлэхэ болоо һаа, имэ заншал, гурим гэжэ үгы юм. Гэбэшье институдтамнай жэлһээ жэлдэ студенческэ клубууд, театрнууд эмхидхэгдэжэ, залуушуул тэрээндэ эдэбхитэйгээр хабаададаг. Илангаяа электромеханическа, машина бүтээлгын, барилгын факультедүүдтэ энэ талаар эдэбхи үүсхэл харуулдаг. 1983 ондо тус жанрай хүгжөөгдэжэ захалхада, манай институдта гурбан студенческэ театр эмхидхэгдэһэн байна. Хүдэлхэдэ ехэл хүшэр һэн гэжэ һанадагби. Юуб гэхэдэ, тэрэ үедэ тус жанр тушаа ехэ юумэ мэдэхэгүй байгаабди. Театр бэшэ, харин агитбригада байгуулагдаа һэн гэжэ хэлэхэдэ, зүбтэй байха. 1986 ондо Хабаровскда болоһон студенческэ театрнуудай регинальна фестивальда хабаадахыемнай уриһан бэшэг ерэжэ, бүхы коллективээрээ эдэбхитэй бэлэдхэл урма баяртайгаар эхилээ бэлэйбди. Сценари бэшэхэ, режиссура бэдэрхэ гэхэ мэтэ айхабтар хүшэр ажал байшоо. Гэбэшье коллективэй гэшүүн бүхэн эдэбхитэйгээр бэлдэжэ, нилээд ехэ оролдолго гаргаһан байна. Тээд Хабаровск ошожо, ондоо коллективүүдтэй танилсахадаа, үшөөл ехэ юумэ мэдэхэгүй байһанаа ойлгоо һэмди. Институдаа бусахадаа алдуу эндүүнүүдээ ойлгожо, шэнэ сценари бэшэжэ эхилбэбди. Манай коллектив фестивальда бултанһаа муу бэлэдхэлтэй байгаа гэжэ хэлэнэ бэшэбди. Эндэ бусад коллективүүдшье бирагүйшэг бэлэдхэлтэй ерээ. Социальна удха шанартай шухала асуудалнуудые, мүн зан ябадалай, политическэ асуудалнуудые эли тодоор харуулжа шадаһан нэгэ-хоер коллектив байгаа. 1986 оной һүүлээр бидэ бусад городуудай коллективүүдтэй холбоо барисаа тогтоожо, жэл бүхэндэ заншалта творческо уулзалгануудые эмхидхэдэг болоо һэмди. Имэ уулзалгануудые творческо лабораторинууд гэжэ нэрлэһэн байнабди. Һанамжануудаа, репертуараа, дүй дүршэлөө андалдадаг байһан тула игэжэ нэрлэхэ гэжэ бодоо һэмди. Донецк хотодо үнгэргэгдэһэн Бүхэсоюзна фестивальда хабаадаабди. Тэндэ манай Советскэ Союзай бүхы хото городуудай эрхим түрүү студенческэ театрнуудай коллективүүд суглараа. Хоер долоон хоногой туршада үргэлжэлһэн энэ фестиваль маанадта еһотойл һайндэр болоһон байна. Студенческэ театрнууд хоорондоо нягта холбоо барисаатайгаар ажалаа ябуулхадаа, имэ ехэ дүнгүүдые туйлаха байна бшуу. Гэбэшье ходол нүүдэл байдалтай, урагша хойшоо ябажа байхада, хүшэршэг. Тээд вазлуу ябахадаа ямаршье түбэг бэрхэшээлһээ, хүшэр байдалһаа зүрхэ алдадаггүй гээшэбди. Горгүйсэдкомой соелой таһаг болон соелой министерство студенческэ театрнуудта анхаржа, туһаламжа дэмжэлгэ хүргэжэ байдаг һаань, һайн һэн. Мүнөө ямар бэ нэгэ спонсор олдохо гэжэ найдахаяашье болинхойбди. Нэгэ үедэ РНМЦ-дэшье хандаад туршаабди. Региональна фестиваль үнгэргэхэ тухай манай үүсхэл хэншье дэмжээгүй. Хэрбээ имэ фестиваль үнгэргөө гээшэ һаамнай, манай республикада хэды олон творческо коллективүүд сугларжа, дүршэл шадабаряа андалдаха байгааб!

Корр.: Тиимэшье байжа болохо һэн. Гэхэ зуура, Улаан-Үдэмнай Одессэ бэшэ ха юм даа...

Г. А.: Бидэ Одессэдэ январь һарада ошоо һэмди гэжэ хэлээд абаһуу. Тэндэ соел культура хүгжөөн дэлгэрүүлгэдэ нилээд ехэ мүнгэн гаргашалагдадаг байна. Харин манай эндэ ямар бэ нэгэ асуудалай гарабал, олон газарта хандаха, доро дохихо, гүйха хэрэгтэй болодог...

Корр.: Дима, «Экспромт» гэжэ студенческэ театр тухай хөөрэжэ үгыш.

Д. Г.: Эстрадна миниатюрануудай студенческэ театр гэһэн үгэнүүдэй алин дээрэнь сохилто хэжэ, удхыень гаргалтайб гэжэ бидэ бултадаа үгэ буляалдаад абаа һэмди. Теэд һүүлдэ бодоод үзэхэдэмни, эдэ үгэнүүдэй заабол нэгэн дээрэнь сохилто хэһэнэй үлүү байшоо. Ушар юуб гэхэдэ, бултадаа бэе бэеһээ дулдыданги онсо удхатай үгэнүүд болоно. Студент лекциин үедэ гү, али хаанаб даа ябажа байхадань толгойдонь ороһон һанамжа бодол хүгжөөжэ, һонирхолтой номер болгон бүридүүлдэг заншалтай. Игэжэ студентнүүд өөһэдынгөө зохеоһон номернуудые сценэ дээрэ харуулна бшуу. Харагшад студенческэ театрнуудай зүжэг наадануудые дуратайгаар харадаг гэжэ тэмдэглээбди. Хүн зондо һайшаагдаһан студенческэ коллектив саашадаа урма баяртайгаар шэнэ зүжэг нааданда бэлдэжэ эхилдэг.

Корр.: Ганса харагшад урмашан баярладаггүй байха. Концерт наада харуулагшад өөһэдөөшье сэдьхэлээ хананги үлэнэ ха юм...

— Залтай нягта холбоо барисаа тогтоохо гээшэ СТЭМ-эй гол дүрим болоно. Хүхюун баяртай шэг шарайнуудые харахадаа, артистнууд эсэһэнээшье мартажа, шэнэ хүсэ нэмэһэн шэнги болодог. Студенческэ миниатюрануудай театрай артистнууд оройдоол табан жэлэй туршада коллективтэй хүдэлдэг гээшэ. Энэмнай театрай хэмжээндэ тон богони болаор ааб даа. Гэбэшье студентнүүд эдэ жэлнүүд соо нилээд ехэ юумэндэ һуража гарана бшуу. Үнгэрэгшэ жэлдэ «Сашын ажабайдалһаа нэгэ үдэр» гэһэн ехэл һонин удхатай зүжэг табяа һэмди. Еһотойл революционно зүжэг харуулбат гэжэ харагшад тиихэдэ хэлэһэн байна. Мүнөө бидэ сэнгүүлхы удха шанартай программа дээрэ хүдэлжэ байнабди. Хүшэр ажалай һүүлээр хүн гээшэ хүхюун зугаатайгаар сэнгэн амархадаа, шэнэ хүсэ нэмэдэг, урма зоригоор бадардаг байха.

Корр.: Галина Андреевна мүнгэн хэрэгтэй гэжэ хэлээ һэн. Ажахын тоосоондо ямараар хандадаг бта!

— Бидэ һүүлэй үедэ түлбэритэй хэмжээ ябуулганууднуудые үнгэргэхэ гэжэ оролдонобди. Гэбэшье энэ шэнэ хэрэгээ үргэнөөр дэлгэрүүлжэ шаданагүйбди.

Г. Николаева. Теэд дэлгэрүүлхэ эрхэ байдал маанадта хаанаһаа байхаб даа. Институдтамнай актова зал, үргэн томо аудитори гэжэ үгы юм. Бага аудитори соо бүхы хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэхын аргагүй...

Корр.: Арендээр зал абахаяа яанабта!

Г. Н.: Теэд имэ зал үнэтэй байха. Игэжэ бидэ бага аудитори соо бүхы хэмжээ ябуулганууд үнгэргэхэ баатай болонобди. Һайн программа зохеохын тула гүнзэгы удхатай репертуар шэлэхэ хэрэгтэй. Ямар бэ нэгэ программа зохеожо, тэрээн дээрээ аяар хахад жэлэй туршада хүдэлхэш. Манай СТЭМ ажалдаа зохеохы еһоор хандадаг. Шэнэ программануудые харагшадтаа харуулха гэжэ бүхы шадалаараа оролдохош. Энэ зорилгомнай ямараар бэелүүлэгдэдэг бэ гэжэ мүнөө олон табые шэшаад яахамнайб даа. Уншагшад өөһэдөө ойлгобо еһотой.

Корр.: Таанад сценари бүхы коллективээрээ зохеодог гүт, али өөһэдын тусхай авторнууд бии гү!

Д. Гребенкин: Элдэбын үе болодог ааб даа. Энээнһээ урагша би сценари зохеодог байгааб. Теэд һүүлдэнь бултадаа хамта зохеодог байха гэжэ хөөрэлдөө һэмди...

Корр.: Гансаараа зохеодог байхадатнай бусад дураа гутажа болоо гү!

Д. Г.: Тиигэжэшье магадгүй. Бултадаа сценари зохеодог болоһонһоомнай хойшо программамнай баяжаа гэжэ хэлэхэ байнаб. Мэргэжэлтэ авторнуудай зохеолнуудта мүн лэ анхардагбди. Жэшээлбэл, Аркановай бэшэһэн зүжэг шог зугаатай, гүнзэгы удхатай байхаяа һанадаг. Имэл авторнуудта анхардаг гээшэбди.

Корр.: Һүүлшынгээ асуудал Галина Андреевнада зорюулнаб. Эстрадна миниатюрануудай студенческэ театрнуудай жанр манай вузуудта хүгжөөхын тула ямар хэмжээнүүдые абалтайб!

— СТЭМ-үүдые ганса вузуудта бэшэ, мүн техникумүүдтэшье байгуулхада хамаагүй. Театраар үнэн зүрхэнһөө һонирхоһон эдэбхитэй бэрхэ хүнүүд лэ хэрэгтэй болоно. Имэ эдэбхитэд лэ манай ажабайдалые һонирхолтой болгоно бшуу. Студенческэ клубуудай хүтэлбэрилэгшэдэй, профсоюзна комитедэй зүгһөө имэ коллективүүдтэ туһаламжа хүргэхэ еһотой. Тобшоор хэлэбэл, хүтэлбэрилэгшэдһөө ехэ юумэн дулдыдаха байна. Хоорой, хатарай жанрнуудта анхараад лэ СТЭМ-үүдые балай тоодоггүй хүтэлбэрилэгшэд али олон дайралдадаг. Хэрбээ манай Улаан-Үдэдэ ямар нэгэ фестивальнуудай, шог зугаата хэмжээ ябуулгануудай үнгэргэгдэдэг байгаа гээшэ һаа, СТЭМ-үүд гол үүргэ дүүргэхэ байна. Мүнөө дээрээ өөһэдынгөөл шүүһэн соо болбосоржо байна гээшэ аабзабди даа. Энэл гомдохоор. Манай ажалаар, байдалаар бусад хүнүүдэй һонирходог һаа, урматай хүдэлхэ һэмди.

Корр.: Түбэй телевиденеэр КВН хэды һонирхон харадагбибди! Студентнэр гээшэмнай хододоо шог зугаа дэлгээн ябадаг хүхюутэй залуу хүнүүд ха юм даа. Тиимэһээ эстрадна миниатюрануудай театр шухала хэрэгтэй бшуу. Багшанарай институдта «Алик» гэжэ СТЭМ бии. Эдэ театрнуудай соносхол хаанашьеб хаража үзөө һэн гүт! Үгы байгаа еһотойт. Хэрбээ студенческэ театрнууд тухай хаа хаанагүй соносхогдодог байгаа гээшэ һаань, харагшад хараа байса олон болохо һэн. Студентнүүдтэ мүнгэн дүталдажа, ехэ һаалта хэнэ. Имэ байдалда СТЭМ-үүд ажахын тоосоогоор хүдэлжэ эхилхэ еһотой гэжэ һанагдана. Игээд лэ тэдэнэртэ туһаламжа хүргэхыетнай уряалнаб.

Любовь МИХАЙЛОВА,
штатнабэшэ корр.

СЭМБЭ ДОРО УДААН ХАДАГАЛАГДАЖА...

«...Анкетэнүүдэй үрэ дүнгүүд деканат соо үлэдэг, ганса ямар нэгэ багшые тушаалда томилхын тула конкурсын аргаар һунгахада тэдэ хараада абтадаг. Студентнүүд энэ мэдээсэлтэй танилсаха аргагүй юм. Багша танилсаха хүсэлтэй байгаа һаа, тэрээнтэй танилсаха аргатай»,—гэжэ ВСТИ-гэй электротехническэ факультедэй декан Б. А. Данчинов намтай хөөрэлдэхэдөө хэлээ.

«Студент багша тухайгаа» гэжэ студентнүүдэй дунда институдта үнгэргэгдэдэг анкетэ тухай эндэ хэлэгдэнэ. Студентнүүдһээ демократиин жама еһо баримталан асуудаг гү? Энэ асуудалдэ би багшанарһаа харюу абаха хүсэлтэй байгааб.

Имэ анкетэ табигдажа, студентнүүдэй дунда тараагдажа, харюунуудые абаһаниинь шухала удха шанартай. Одоол эрхэгүй студент ямар нэгэ багша шэлэхэдээ, өөрын һанамжатай байха бшуу. Багшын мэргэжэлэй талаар түхэл шэнжэнүүдыень сэгнэхэ үедэ студентнүүдэй һанамжануудые хараада абалсадаг боложо, энэнь гол үүргэнүүдэй нэгые дүүргэнэ. Тиихэдээ студентнүүд заалгын хүушарһан онол аргануудые үндэһөөрнь усадхаха арга олгоһон хатуу зэбсэгтэй болобо гээшэ. Теэд энэ аргамнай хэр ашаг үрэтэй байхаб?

Анкетэ өөрөө ямараар табигданхайб? Тэндэ хорин асуудал табигданхай, мэргэжэлэй талаар түхэл шэнжэнүүд болон газаа талын шэг шарай аб адлиханаар сэгнэгдэнэ.

Мүнөө багшанарай хэлэһэн һанамжануудые шагнаад туршаябди.

В. М. Карпов, электротехническэ факультедэй деканай орлогшо:

— Энэ анкетэ СССР-эй эрдэм һуралсалай талаар Гүрэнэй комитет зохеожо, вузуудаар эльгээгээ юм. Тэрэ бирагүйхэн асуудалнуудтай манда ерээ һэн. Тэрээнтэй танилсаад байхадаа, мэргэжэлтэ бэшэ хүн анкетэ зохеогоо гэжэ ойлгохонь хүшэр бэшэ байгаа. Табигдаһан асуудалнуудшье һайшаагдаагүй юм. Багшанарай бэлэдхэлэй хэмжээе гүйсэдөөр харуулаагүй байгаа һэн. Энэ талаар социологическа шэнжэлгэнүүд шухала хэрэгтэй. Юунэйшьеб түлөө дээдэ һургуулиин НИИ байдаг бэшэ гү?

Бусад багшанартай хөөрэлдэхэдэмни, тэдэ баһал имэрхүү һанамжануудтай байгаа. Имэ анкетын хэрэгтэй байһанда арсалтагүй, гэбэшье тэрэниие һайнаар заһабал, ашаг үрэтэй байха һэн. ВСТИ-гэй һуралсалай хүдэлмэриин талаар проректор В. Н. Бильтриковтэй хөөрэлдөөб. Олохон институдууд анкетые хубилгажа, нютагай эрхэ байдалда тааруу болгодог гэжэ тэрэ хэлэбэ. Зүгөөр энэ анкетэ заһаха, нэмэжэ бэшэхэ эрдэмтэн ВСТИ-дэ олдоогүй гээшэ гү?

«Студентнэрэй өөрын захиргаан хүгжөөхын тула студентнүүдэй һанамжа шудалхаар, мүн багшанарай дунда аттестаци үнгэргэхэ үедөө тэрэниие хараада абалсахаар хараалнаа. Анкетэ соо игэжэл бэшэгдэнхэй байна бшуу. Элдэб кафедрануудаар ябаад, анкетын үрэ дүнгүүд гриф «ДСП» гэжэ нэрэтэй ха гэжэ һанааб. Анкетын үрэ дүнгүүдтэй багшанар лэ танилсаха аргатай байдаг. Харин студентнэрэй захиргаание тэдээнтэй танилсуулха гэжэ хэн оролдохо һэм даа. Декан И. В. Брянская игэжэ хэлэбэ:

— Энэмнай нарин нягтаар хандаха асуудал болоно. Бага балл абаһан багшанартай кафедрые даагшын байхада хөөрэлдөө үнгэргэдэгбди.

Студентнүүд анкетын үрэ дүнгүүдтэ һанаа амараар хандаһан байха гэжэ би найданагүйб. Студентнүүд анкетэ үнгэргэлгэдэ анхаралтайгаар хандажа, багшанартаа тон зүб сэгнэлтэ үгэһэн байха гэжэ барилгын факультедэй декан В. Н. Шатунов хэлэбэ. Конкурс үнгэргөөд, багшые шэлэхэ, һунгаха үедөө анкетэ хэрэглэхэ гээшэ балайшье ехэ туһа хүргэхэгүй гэжэ таанад зүбшөөхэ еһотойт. Тэрэ табан жэл соо нэгэ дахин үнгэргэгдэдэг. Нэгэдэхи курсда һуража байһан студент анкетэ бэшээд, энэ хугасаа соо институдаа дүүргэхэ бшуу. Тиимэһээ тэдэнэй һанамжа хараада абтахагүй. Студент өөрөө анкетын үрэ дүнгүүдые мэдэхэгүй.

Шэнжэлгын имэ онол аргые багшанар бултадаа һайшаадаг гэжэ хэлэхын аргагүй. Доогуур балл абаһан багшада ехэл аягүй байдаг. Олохон багшанар тон ехээр һанагаа зободог. Заримашуул ажал хүдэлмэриингөө онол арга тушаа тобшолол хэжэ эхилдэг гэжэ хэлэхын аргагүй. Тиигэхын орондо тэдэ бэеэ сагааруулһан элдэб баримтануудые бэдэржэ эхилдэг.

Анкетын үрэ дүнгүүдые олондо мэдээсээгүй байхадань ехэл муу. Хэрбээ олондо дуулгаһан байгаа һаань, багшанар хоорондоо мүрысэхэ, заалгын шэнэ онол аргануудые саг үргэлжэ бэдэржэ, эрдэм мэдэсээ дээшэлүүлхэ гэжэ оролдохо һэн. Энээнһээ уламжалан, тэдэ студентнүүдтэй нягта холбоо барисаа тогтоохо гэжэ эрмэлзэхэ байгаа.

Саян ОМБОЕВ,
штатнабэшэ корр.

ҺУРАГ СУУ ТАРАНА

Ярлагай шэди

Тон ехээр гуташаһан харин гүрэнэй парфюмерин продукт магазинуудта ороһон байгаа гэжэ элдэб үе сагта француз «Черная магия» гэжэ духи (заримашуул «һүнинн шэди» мэтээр нэрыень оршуулна) худалдажа абаһан, сухалаа хүрэһэн уншагша эхэнэрнүүд бэшэнэ.

Тэдэ гэршэ болгон, манай ойлгохын аргагүйгөөр бэшэгдэһэн бэшэлгэтэй «1978 он» харуулна, духиин үнэр хэндэшье һайшаагдаагүй. Духи хаанашьеб бааза соо 12 жэлдэ хэбтэжэ гашалшоо, гуташоо ха.

Товарна экспертизэнүүдэй бюрогой начальник Н. А. Измайлова «1978 он» гэһэн бэшэг авторай эрхые гэршэлнэ гэжэ тайлбарилан хэлэбэ. Тиихэдээ энэ духи 78 онһоо үйлэдбэрилэгдэжэ эхилээ гээшэ.

«Росгалантерейн» баазын товаровед В. К. Давыдова түлэһэн счедой еһоор харахада, духи 1990 ондо СССР-эй гүрэнэй хилэ дабажа асарагдаа гэжэ нэмэбэ. Тиихэдээ энэ духи шэнэхэн болоно гээшэ. Духиин үнэр тухай хэлэхэ болоо һаа, французууд иигэжэ хэлсэдэг: «Элдэб үнэр, амтан тухай арсалдажа болохогүй».

Манай корр.

«БАЙГАЛАЙ ШЭМЭГ»

ИИМЭ нэрэ доро бальна хатарай республиканска конкурс үнгэргэгдөө. Буряад хатаршадһаа гадна, Эрхүүгэй болон Шэтын хүбүүд болон басагад конкурсдо хабаадалсаа.

Конкурсдо хабаадагшад наһанай талаар гурбан бүлэг боложо хубаарба. Эгээл багашуул Латин Америкын хатар гүйсэдхөө. Эрхүүгэй Л. Вакшанова болон А. Карпухин яһала амжалтатайгаар хатараа. Мүн Т. Сотникова болон А. Хмелев (Шэтэ), Н. Бухадеева болон П. Будаев (П. Постышевой нэрэмжэтэ пионернүүдэй байшан) шангуудта хүртөө.

О. Фомина ба А. Ефремов, Е. Бугдашкина ба И. Павлов, М. Овчинникова ба А. Байбородин (бултадаа манай нютагайхид) хоердохи бүлэгтэ түрүүлээ.

Эгээл аха наһатайшуул Баруун Европын бальна хатар харуулаа. Конкурсдо хабаадагшад «Байгалай субад эрдэни» гэжэ тусхай шан абахын тула хаба шадалаа харуулаа. Улаан-Үдын ВСТИ-гэй студентнүүд М. Бальжанова ба А. Зубенко энэ шан абаа. А. Александрова ба А. Удалых (Эрхүү) I шатын дипломоор шагнагдаа.

Улаан-Үдын «Очарование», «Вдохновение» гэһэн бальна хатарай ансамбльнууд (хүтэлбэрилэгшэнь БурАССР-эй соелой габьяата хүдэлмэрилэгшэ В. Ф. Мангутханова) мүн лэ лауреадууд болоо. Баргажан һууринай хатаршад II шатын дипломоор шагнагдаба.

Энэ конкурс заншалта болгохо гэжэ шиидхэгдээ, тиигээд жэл бүхэндэ үнгэргэгдэжэ байха.

Дмитрий АЛТАЕВАЙ фото.

ҺАНАМЖА

ЮУН ХУБИЛААБ?

Эдир залуу үетэнийе интернациональна болон патриотическа талаар хүмүүжүүлгын асуудалнууд тушаа зүбшэн хэлсэһэн партиин горкомой бюрогой суглаан тухай КПСС-эй Улаан-Үдын горкомой хүдэлмэрилэгшэ В. Ларченкын «Хани барисаагаараа дэлхэй хүсэтэй» гэһэн тэмдэглэл (байгша оной майн 19-дэ «Правда Бурятии» газетэдэ толилогдоһон) уншажа, ямаршье хүгжэлтэгүйгөөр тогтошоһон жэлнүүдэй «заншалнууд» үшөөл үлөө юм байна гэжэ һанаад абабаб. Арадуудай хани барисаан гээшэмнай юун бэ?

Энэмнай ямар бэ нэгэ арадай түлөөлэгшэ бүхэн ондоо үндэһэ яһанай хэдэн миллион хүнүүдтэй хани барисаа тогтоонхой гэжэ ойлгохоор. Бодото дээрээ тиимэ байха гү? Социалис оронуудай арадуудай аха дүү еһоной эбдэршэгүй хани барисаан гэжэ байгаад һая болотор алхам бүхэндөө дууладаг һэмди. Үнэхөөрөөшье хани барисаамнай эбдэршэгүй гээшэ гү? Иимэ хани барисаан хаанашье, хэдыдэшье байгаагүй юм гэжэ үнгэрһэн түүхэ эли тодоор харуулна. Юундэ Англи болон Франциин, Испани болон Италиин арадууд тиимэ дүтөөр ханилдагшьегүй һаа, хоорондоо үгэеэ ойлголсон, яһала һайн харилсаатай байдаг бэ? Бэе бэеэ хүндэлхэ, харилсаа холбоотойгоор ажаһууха гэһэн хэлсээн хэзээдэшье эбдэгдэдэггүй. Минии һанахада, Советскэ Союзай дотоодын байдалда иимэрхүү харилсаануудые тогтоогоо гээшэ һаа, ямаршье арадууд үндэһэ яһатан бэе бэеэ хүндэлдэг, эбтэй зэтэйгээр, харилсаа холбоотойгоор ажаһуудаг байхые оролдохо һэн. Тиигээдшье бүхы арадууд (багашье, ехэшье) адли тэгшэ байдалтай, адли эрхэнүүдтэй байха бшуу. Хэрбээ иимэ бэшэ һаань, арадууд үгэеэ ойлголсожо шадахагүй—тэдэнэй хоорондо саг үргэлжэ хемороон боложо байха.

Хубилган шэнэдхэлгын соносхогдожо эхилһээр тэбхэр табан жэлэй үнгэрбэшье, арадуудай байдал һайн тээшээ хубилнагүй. Манай республика дотор ямар һайн юумэн хэгдээб гэхэдэ, буряад хэлэ шудалалгаар факультативууд нээгдээ гээшэ ха. Тэд ганса газетэ болон телевизорээр, һургуулиин хэшээлнүүдэй һүүлээр түрэлхи хэлэеэ шудалха гээшэ тон бага. Гадна үндэһэн хэлэеэ огто мэдэхэгүй хүнүүд газетэ болон телевизорээр хэшээлнүүдые хэды оролдосотойгоор үзэхэ гэжэ оролдобошье, һайнаар һурахагүй. Прибалтикын республиканууд өөһэдынгөө эрхэнүүдые һайн мэдэдэг. Үндэһэн хэлэеэ тэдэнэр айхабтар нангинаар сахин абажа ябадаг заншалтай. Прибалтикын арадуудай үндэһэн хэлэн болон соел культурада хүндэгүйгөөр хандаха ябадалые эдэ республикануудай Верховно Соведүүдэй болон арадуудай зүгһөө эрид буруушаагдадаг. Эдэ республиканuудта ажаһуудаг бусад үндэһэ яһанай хүнүүд тэндэхи арадай хэлэ шудалха еһотой гэжэ тон зүб хэлэгдэнэ. Ехэ арад бага арадуудта айхабтар хүндэтэйгөөр хандажа, интернационализмын жама еһо наринаар сахиха еһотой бшуу. Манай республикада буряад хэлэн гүрэнэй хэлэн болохо еһотой. Тиигэбэл буряад арадай соел культура, үндэһэн хэлэн һэргэн хүгжэхэ, дэлгэрхэ байна ха юм. Республикын арадай депутадуудые һунгахадаа, үндэһэн арадай түлөөлэгшэдые дэбжүүлхэ хэрэгтэй. Депутадуудай олонхинь буряадууд байха еһотой. Буряад хэлэндэ һургадаг хүүгэдэй саадууд, һургуулинууд, һуралсалай заведенинүүд хаа хаанагүй байгуулагдаха еһотой болоно. «Гэсэр» гэжэ бүлгэм, мүн Буряадай соелой түб бүридхэлдэ үнинэй абахаар болоо. Эдэ болон бусад хэмжээнүүдэй абтаһанай һүүлээр лэ хани барисаан тухай хөөрэлдэхэдэмнай болохол.

А. Д. ЦЫБИКОВ,
«Проектпромвентиляция» ГПИ-гэй ахалагша инженер.

ТААНАДАЙ АША ТУҺАДА

Энээнһээ саашада манай городой айлшадта (хожомоо дуратай бүхы хүнүүдтэ) сауна хүдэлжэ эхилбэ. Тэрэ «Байгал» гэжэ гостиницын нэгэдэлэй мэдэлдэ ороно.

Еһотойл саунада орожо, сэдьхэлээ ханаахадатнай болоно. Эндэ ороходоо гүрэнэй сэнгээр мүнгэ түлэхэт. Дуратай байгаа һаа, зүүгээр хадхадаг терапевтдэ хандахадатнай болохо. Мүн эндэ массаж хэдэг мэргэжэлтэ хүдэлхэ.

Саунын температура Цельсиин еһоор 100 градус болотор халуун болгогдохо аргатай.

Тогтоогдоһон нормын еһоор сауна нэгэ доро 9-һөө 15 хүрэтэр хүнүүдые хангаха аргатай.

Сэхыень хэлэхэдэ, элдэб асуудалнуудтай байбал, хүдэлмэриин расписани мэдэжэ абаха гэбэл, ерэхэ долоон хоногой понедельнигтэ «Байгал» гостиницада гү, али саунын директор Евгений Дмитриевич Боржоновто хандахадатнай болохо.

И. ЭРДЫНИЕВ.

МАНАЙ городто циркын ерэхэдэ хододоо һайндэр болодог. Илангаяа үхибүүднай хэды ехээр баярладаг гээшэб.

Гимнастнууд уян нугархай, шадамар бэрхэ байһанаа харуулна. Антоновтоной бүлэ һургаһан ямаануудаа, нохойнуудаа, һармагшануудаа харуулжа, харагшадые хэды ехээр баярлуулнаб даа. Валерий Звягин хатха-йогиин талаар шухаг бэлиг шадабаритай байһанаа харуулжа, шэл, хадааһан дээрэ хэбтэнэ, гал залгина. Бар хүсэтэй Аркадий Новак хэбтээд, табан зуу гаран килограмм хүндэ ашаа үргэнэ.

Шанга шүүмжэлэгшэ Москвагай циркын артистнуудай харуулһан наадаанда зарим тэды дутуу дундануудые олоод лэ байна бэзэ, зүгөөр үхибүүд шүүмжэлэгшэд бэшэ бшуу. Харин тэдэнэй нюдэд баяр жаргалаар ялалзан байдаг.

БҮЛЭГ БАЙГУУЛАГДАБА

Аркадий Перенов «БЗ»-гэй хуудаһануудд дээрэ шүлэгүүд болон прозо оло дахин толилуулһан байха. «Баргажан» гэжэ литературна нэгэдэлэй гэшүүн, «Будетляне» гэжэ литературна бүлэг эмхидхэгшэ гэжэ тэрэниие уншагшад мэдэхэ. Горький хотодо саг зуураар ажаһуугаа. Тиигээд Аркадий литературна заншалнуудаараа үнинэй суурхаһан городой залуушуулай поэтическэ элитэдэ һайшаагдаа. Тэрэ «Ковчег» гэжэ клубай хүтэлбэрилэгшэдэй нэгэн юм. Тэрэнэй хабаадалсалгатайгаар «Новые Буряты» гэжэ поэтическэ бүлэг байгуулагдаа. Һаяхан тус бүлэг Москвагай «Свободный стих» гэһэн фестивальда хабаадалсаа. Новосибирскын, Киевэй, Ленинградай, Свердловскын поэдүүд тэрээндэ хабаадалсахаяа ерээ юм. Сергей Проворов, Эдуард Шелоков, Аркадий Перенов ба Стелла Мороцкая ниислэл хотодо Нижегородско залуу поэзи түлөөлөө.

Ю. НЕВСКИЙ.

ФЕСТИВАЛЬДА ХАБААДАЛСАА

Майн эсэстэ Москвада иллюзионистнуудай Бүхэсоюзна III фестиваль болоо һэн. Буряадай АССР-эй арадай артист, Уласхоорондын конкурсын лауреат Владимир Цыренжапов болон Уласхоорондын конкурсын «Мисс-магия» болоһон тэрэнэй басаган Дарима Цыренжапова тэрээндэ хабаадалсаа. Тэдэниие фестивальда хабаадалсахыень урһан байна. Мүн тэдэ айлшадай концертдэ хабаадалсажа, наада харуулаа. Бүхэдэлхэйн шэдитэнэй нүхэсэлэй президент Энтони Шени Элизабет һамгантаяа Америкэһээ ерээ. Мүн Лодзь хотын иллюзионистнуудай Польско клубай президент Славомир Пестшеневич болон бусад фестивальда хабаадалсаа. Манай нютагай хүбүүн, Владимир Цыренжаповай шаби иллюзионист Чернин Дабаев мүн лэ байгаа. Тэрэ Хакассай филармони түлөөлөө.

Фестивалиин программа ехэл һонирхолтой байгаа. Дэлхэйн эгээл хүсэтэй шэдитэн американец Майкл Эмма совет иллюзионистнуудта тусхай семинар үнгэргөө. Тэрэ тэдэнэй нюусануудые тайлбарилһан онол аргануудые харуулаа. Жэшээлхэдэ, табан мүнгэ абаад, һүүлдэнь мэдэжэ абахын тула нэгэ таладань тэмдэг таби гэжэ манай иллюзионистнуудай нэгые гуйба. Һүүлээрнь таба мүнгые тэг дундуурнь карандашаар соо хадхажа, мүнгые карандашаар хадхаа гэжэ харуулба. Мүнгэнһөө карандаш ходоро татажа абаад, шалган харахын тула тэрэл иллюзионистда дамжуулан үгэбэ. Абаад харахадань, таба мүнгэнинь соороогүй бүтэн зандаа байба. Энэ шэдитэнэй харуулһан энэ болон бусад аргануудые манай иллюзионист нютагайхидтаа харуулха хүсэлтэй.

С. ОЧИРОВА.

Маэстро

САНСАРЫН ХҮРДЭ

БУРЯАДАЙ ХОЦА НАМСАРАЕВАЙ НЭРЭМЖЭТЭ ДРАМЫН АКАДЕМИЧЕСКЭ ТЕАТРАЙ КОЛЛЕКТИВ БАЙГША СЕЗОНДО «САНСАҒЫН ХҮРДЭ» ГЭҺЭН ГУРБАН ХУБИҺАА БҮРИДЭҺЭН ШЭНЭ ТОМО ЗҮЖЭГТЭЕЭ ХАРАГШАДЫЕ ТАНИЛСУУЛАА. ЭНЭ АЖАЛ ХАДАА МАНАЙ АРАДАЙ УХААН БОДОЛОЙ БАЯЛИГ ТУХАЙ ТОН ЕХЭЭР ҺАНААЕ ЗОБООДОГ ТЕМЭДЭ ЗОРЮУЛАГДАНА.

ЗҮЖЭГЭЙ энэ гурбан хуби хойно хойноһоо һубарилдан табигдаагүй. Эгээн түрүүлэн «Шамбалын орон, хаанабши!» гэһэн нэрэтэй (зүжэгэй автор Б. Гаврилов, режиссерынь Л. Цыденова) хубинь түрүүлэн табигдаа. Энээнэй һүүлээр харагшад «Дамдин лама» гэһэн хубиень (драматургнууд Б. Эрдынеев, Р. Бадмаев, С. Бальжанов найруулан табла) хараа юм. М. Батоинай «Үнгэтэ юртэмсэ» гэһэн зүжэгэй премьерээр театр сезоноо дүүргээ. Энэ зүжэг режиссер С. Хажитов найруулан табла. Энэ шэнэ бүтээлнүүд театрай ажабайдалда гайхамшаг ушар болоо. Энээн тушаа элдэб һанамжанууд хэлэгдэнэ, сэгнэлтэнүүд табигдана. Хүнүүд зүжэгтэ тон һонирхолтойгоор хандана. Тиимэһээ ерэхэ сезондо энээнэй амжалтатайгаар харуулагдаха байһанда арсалтагүй. Зүгөөр түрүүшээр энээниие гүнзэгыгеер хаража үзэхэ хэрэгтэй. Гурбан хубиһаа бүридэһэн энэ зүжэг уран һайханай талаар үнэтэй сэнтэй байгаа гү, амжалта туйлаа гээшэ гү? Би хараһан үзэһэн тухайгаа өөрынгөө һанамжа хэлээд туршахамни. Гурбан хубиһаа бүридэһэн энэ зүжэгые хараһан бусад хүнүүд баһал энээн тушаа һанамжануудаа хэлэхэ байха гэжэ найданаб.

«Үнгэтэ юртэмсэ» гэһэн зүжэгһөө эхилхэмни. Зүжэгэй литературна үндэһэн намда яһала һайшаагдаа. Михаил Батоинай бэшэһэн түүжэ тайзанай хэлэн дээрэ оруулагдажа, шэнэ зүжэг мүндэлөө гэхэдэ болохо. Буддын шажан гэгээрүүлэгшэ Арабжур зүжэгэй гол герой болоно. Тэрэ XIX зүүн жэлэй эсэстэ Буряадай дэбисхэр дээрэ шэнэ шажан дэлгэрүүлхэ тушаа буруушаан тэмсэһэн хүн болоно. Энэ үзэгдэл зүжэг соо яһала зохидоор тодоор зураглан харуулагданхай. Эди шэдиин зүйлнүүдтэй үзэгдэлнүүд энэ образые тоб гэмэ һайнаар харуулхын тула үргэн арга боломжо олгоо. Энэмнай найруулан табиһан коллективэй еһотойл ухаан бодолоо гүйлгэжэ, зүб шиидхэбэри абаха хаба шадалтай байһые харуулаа.

Арабжурай роль гүйсэдхэһэн Михаил Елбоновой ажалые магтаха дурамни хүрэнэ. Нэн түрүүн энэмнай актернуудай дундаһаа эгээл амжалтатай һайнаар наадаа гэжэ хэлэхэ хүсэлтэйб. Орео хүшэр эрхэ байдалда тэрэ үндэр мэргэжэлтэй, бэлиг шадабаритай байһанаа үшөө дахин гэршэлэн харуулаа. Актриса Н. Токуренова бөө эхэнэр Шонхойн ролиие ямар бэрхээр наадаа гээшэб. Актернууд Д. Сультимов (Зүгдар), Ж. Гармажапов (Бадмын Гүнсэн) гэгшэд һонирхолтой пластическа зурагуудые байгуулжа шадаа. Артистнууд Ç. Галсанов, Ж. Балданов гэгшэд Арабжуртай тэмсэһэн ламанарай образуудые балайшье һайнаар харуулаагүй гэжэ һанаха байнаб. Рабдан хубарагые наадаһан артист Э. Жалцанов тэрэнэй образ этигэмээр, гүйсэд һайнаар гаргажа шадаагүй.

Зүжэгтэ эхинһээ эсэс хүрэтэрнь актернууд олоороо хабаадалсажа, гол шухала үзэгдэлнүүдые ойлгожо абахада һаалта хэнэ гэжэ һанахаар. Элдэб багууд, эди шэдитэ персонажнууд түрүү зэргэдэ гараха еһогүй гэжэ би һананаб. Бүхыдөө зүжэгые найруулан табиһан режиссерой шиидхэбэринүүд урагшатай гэжэ нэрлэхын аргагүй гээшэ ха гэжэ дабтан хэлэхэ байнаб. Трагифарсые трагедиин жанртай худхаһандань голхормоор. Материал удха түгэлдэр, актернууд эршэмтэй һайнаар наадажа, сценэ дээрэхи шэмэглэлэй гоё, хүгжэмэй талаар шэмэглэлэй баһал эрхим һайн (композитор Ю. Ирдынеев) байһан дээрэһээ, энэнь зүжэгые абаржа, тэрэниие һонирхон харахые баадхана.

«ДАМДИН ЛАМА» удхынгаа, уран һайханай, баялигай талаар зүжэгэй гол хубинь болоно. Тэрээн соо сталинска репрессиин жэлнүүдтэ зан ябадалай болон соелой баялигуудые гутамшаг муухайгаар дарлаһан жэлнүүдтэ шажангай түлөөлэгшэдэй аюултай хуби заяан тухай домоглон хөөрэнэ. Манай арадай бүхы түүхын олон жэлэй туршада дамжуулан абажа ябаһан зан абариин, соелой баялигууд хэды ехээр доромжолуулһан, мартагдаха туйлдаа хүрэһэн байна. Арадай энэ баялигые хэдэн үетэн бэе бэедээ дамжуулан, наоин нягтаар абажа ябадаг байгаа. Түүхэтэ энэ дурасхаалнай мартагдаһан шахуу байна бшуу. Б. Эрдынеев болон Р. Бадмаевай зүжэг уран зохеолой талаар яһала удха түгэлдэр. Режиссер Сергей Бальжанов зүжэгэй удхые гүнзэгыгеер ойлгожо, тэрэнэй уран һайханай удха шанарые баян болгожо шадаа. Энээнэй эсэстэ зүжэгэй үйлэ хэрэг бүри удха түгэлдэр болоно гэжэ хэлэхэеэ айхагүйб. Мүнөөшье зүжэг эсэстээ хүргэгдөөгүй байна. Зүгөөр тэрэ еһотойл трагедиин хэмжээндэ хүргэгдэхэ бэйха гэжэ һанахаар. Залуу режиссер С. Бальжанов зүжэгые найруулан табихадаа, өөрөө ухаагаа гүйлгэжэ, элдэб һонирхолтой онол аргануудые хэрэглэжэ шадаха байһанаа харуулна. Зүжэгэй уянгата үзэгдэлнүүд нэгэ бага ута унжагайгаар харуулагдана гээшэ ха. Режиссер япон театральна һургуулиин түлөөлэгшэдэй онол аргануудые халан абажа, энэ зүжэг найруулан табихадаа хэрэглэнэ. Ламын образ харуулһан актерто яагаад туһалхаб? Режиссер театральна онол аргануудые хэрэглэнэ.

Зүжэгтэ наадаһан зарим актернуудые онсо тэмдэглэмээр. Режиссер артист Баста Цыденовтэ Дамдин ламын образ гаргахыень даалгаба. Тэрэ энэ даалгаһан үүргыень гүйсэд һайнаар дүүргэжэ шадаа гэжэ хэлэхэ байнаб. Тэрэ ламын образ бэлигтэй бэрхээр наадажа, харагшадай зүгһөө һайшаагдаа. Энэ актер һүүлэй жэлнүүдэй туршада мэргэжэлэйнгээ талаар ургажа ябаһаниинь бүри эли харагдана.

Актриса Саяна Цыдыпова Чжурмын поэтическэ образые шадамар бэрхээр харуулна. Манай үеын эхэнэр Сэндэмын роль наадахадаа, тэрэ балайшье бираагүй гэжэ һанахаар. Наадаһан героиниингаа зобоһон тулиһан байдалые үнэн зүрхэнһөө харуулжа шадаагүй.

Бүхыдөө зүжэг магтамаар. Хүбүүн басаган хоер хонгео һайхан хоолойгоор дуу дуулажа, бултанда һайшаагдаа. Түгэсхэлэй үзэгдэл олоной хабаадалгатай хуралай болоһые харуулжа, энэнь зүжэгые бүришье удха түгэлдэр, һонирхомоор, һайшаамаар болгоно.

ЭХИЛЭН бэшэжэ байһан драматург Булат Гаврилов «Шамбалын орон, хаанабши?» гэһэн зүжэг найруулан зохеогоо. Залуу автор Булат Гавриловай бэшэһэн энэ зохеолые Буряадай АССР-эй габьяата артист Доржо Сультимов оршуулаа. Энэ зүжэг мүнөөнэй темэдэ бэшэдэг залуу драматургнуудай эрхим зохеолнуудай тоодо оролсоо гэжэ тэмдэглэгдээ юм. Буряад театрай режиссер Людмила Цыденова энэ зүжэгые найруулан табла. Тэрэ энэ зүжэг дээрэ нилээд удаан хүдэлһэн байха. Тодорхойлон хэлэбэл, шэнээр зорюута түхеэрэгдэһэн бага зал соогоо энэ зүжэгөө театрайхид харуулба гээшэ. Тиихэдээ режиссер тон зүб шиидхэбэри абаһан болоно. Юундэб гэхэдэ, зүжэгые ехэ тайзан дээрэ харуулаа һаань, огтошье таарахагүй һэн. Энэ зүжэг харуулхада харагшадтай эгээл дүтын харилсаан хэрэгтэй байгаа бшуу. Эндэ ямаршье бутафори хэрэгтэй бэшэ байба. Композитор В. Пантаев болон уран зураашa Л. Ильина режиссерто нилээд туһалаа. Хүгжэмэй партитура үшөөл нүлөө ехэтэй байгаа һаа, зүжэгэй удхые бүри гүнзэгы болгохо һэн ха.

Харагшад зүжэгые һайнаар угтаа гэжэ абаһаар хэлэхэ байнаб. Гэхэтэй хамта тэрэ жэгдэ бэшэ, заримдаа энээнэйнь түлөө айхаар болошоно. Юрын зүжэгүүдһээ тэрэнэй илгаа юуб гэхэдэ, энэ зүжэг соо гол герой гэжэ үгы. Удхынгаа талаар аб адлихан үүргэтэй табан герой эндэ бии. Театрай зүгһөө персонаж бии. Хара шэл зүүһэн тэрэ хүн зүжэгэй эхилһые ба түгэсхэһые соносхоно. Зүжэг соо театрай байгаалиин шэмэглэл хараада абтанхай. Тэрэниие хараада абажа, «дүхэриглэһэн» эхин ба эсэс хэгдэнхэй гээшэ ха. Теэд зүжэг соо энэмнай еһын тэдысэ мүнөө дээрээ дүүргэгдэнэ, тиимэһээ муугаар наадагдана. Энэ шалтагаанаар зүжэгэй түгэсхэл толгойдо бүхөөр хадуужа абахын аргагүй бай

Үльгэр домогто Шамбалын орониие бэдэрхэ гэжэ зориһон гурбан залуу хүн тайга соо мүн лэ эрхэ сүлөөтэ, зол жаргалта байдал бэдэрһэн хүнүүдтэй уулзашана. Гансал тэдэнэй хуби заяан урагшагүй байшоо. Эржена болон Саян Жамбаловтан, Баяр Будаев, Виктор Самбуев болон ород драмын театрай артист Геннадий Федоров залуу хүнүүдэй уршагта ябадалнууд тушаа хөөрэжэ үгэнэ. Түрүүшын гурбан артист рольнуудтаа яһала таараа гэжэ һанагдана. Харин зэк болон үбгэжөөлэй рольнууд һайнаар харуулагдаагүй. Виктор Самбуев хоолойгоо шахажа байгаад, нэрэ һурагүй бэеэ хүдэлгэжэ, гараа арбагануулжа байгаад наадахадаа, харагшадта балайшье һайшаагдаагүй. Г. Федоров тад ондоо һургуулиин актер болоно. Тэрэ Иван Сусанин тухай оперодол дуулаха еһотой актер байгаа гэжэ һанахаар. Ямар бэ нэгэ концертын номер харуулжа байһан шэнгеэр түс артист харагдаһан байна. Режиссерой энээниие ойлгоогүй байһаниинь тон халагламаар.

Баярма Бальжинимаевагай Туяагын рольдо наадахыень би өөрөө хараагүйб. Гэбэшье харагшадай хэлэһэнэй еһоор тэрэ Туяагын образые ехэл һонирхолтойгоор харуулжа шадаа. Эржена Жамбалова газаа түхэлөөрөөшье, ухаан бодолоороошье олон тоото харагшадта һайшаагдаһан артистка болоно. Эржена буряад драмын театрта бэлигтэй бэрхэ артистнуудай нэгэн болоко магадгүй. Саян Жамбалов роль дээрээ үшөөл һайнаар хүдэлхэ еһотой. Баяр Будаев ехэл урматайгаар, онһыень оложо, удхыень тудажа наадана.

«Сансарын хүрдын» гурбадахи хуби тухай хэлэхэ болоо һаа, иимэл даа. Һүүлэй хэдэн сезоной туршада театрта иимэ гүнзэгы удхатай, харагшадай сэдьхэл хүдэлгэмэ зүжэг харуулагдаагүй гэжэ тэмдэглэбэл, зүбтэй байха. Одооошье театр олон тоото харагшадай эрилтэдэ хүрэмэ зүжэг харуулжа эхилбэ гэжэ баярланабди. Мүнөө харуулагдахаар бэлдэгдэһэн табан зүжэгэй нэгэнииненьшье ахалагша режиссер найруулаагүй. Гэхэ зуура, эрхим һайн зүжэгүүдые табиһан Сергей Бальжанов театрһаа гаража ошохонь.

Игэжэ театрта шиидхэгдэхэ асуудалнууд олон сугларанхай. Дары түргэн хэмжээнүүдые абаха хэрэгтэй.

Б. ДЫМБРЫЛОВА,
Буряадай АССР-эй СТД-гэй дэргэдэхи театральна шүүмжэлэгшэдэй секциин гэшүүн.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

Соносхол

Байгша оной май һарада Азиатска коммерческэ Банкын «Забайкальский» гэһэн филиал эмхидхэгдээ. Тэрэ Буряадта үйлэдбэриин хүсэнүүдые хүгжөөлгэдэ болон социальна асуудалнуудые шиидхэлгэдэ туһалха аргатай байха. Зүүн Сибириин эгээл томо предприятинууд Азиатска Банкын акционернүүд болоно. Сүлөөтэ капиталтай байгаа һаа, таанад энэ Банкын акционернүүд болохо аргатай байхат. Тиихэдээ жэл бүхэндэ девидентнүүдые абахат, Банкые хүтэлбэрилгэдэ хабаадалсахат, хүнгэлэлтын эрхэ байдалнууд дээрэ урьһаар мүнгэ абахат.

— туһаламжа хүргэдэг;

— предприятинууд болон эмхинүүдһээ уридэ орогшодһоо (факторинг) үринеэь эрихэ эрхэнүүдые абадаг;

— арендын эрхэ байдалнууд дээрэ предприятинуудай гол мүнгэ зоөри болон бусад эд зөөриие (лизинг) худалдан абалга, дамжуулан үгэлгэ бэелүүлдэг;

— хэды шэнээн мүнгэ оруулһанһаа дулдыдан, жэлэй туршада 5 процент олзо түлэхөөр хүн зонһоо мүнгэ абадаг.

Банкын филиал мүнгэ зөөри ашаг үрэтэйгөөр хадагалха

«ЗАБАЙКАЛЬСКИЙ» ФИЛИАЛ КОММЕРЧЕСКЭ АЖАЛ ЯБУУЛГЫН УДААДАХИ ЗҮЙЛНҮҮДЫЕ ДУРАДХАНА

Забайкальский гэжэ филиал коммерческэ ажал ябуулгын удаадахи зүйлнүүдые эрхилдэг:

— филиалда нээгдэһэн расчетно, текущи болон субсчедүүдээр операционно хангалга үнгэргэдэг;

— гүрэнэй, кооперативна, нэитын эмхинүүд болон предприятинүүдтэ кредидүүдые үгэдэг;

— өөһэдынгөө мүнгэ зөөри хэрэглэн, предприятинууд болон эмхинүүдэй ажахын ажал ябуулганууудта хабаадалсахат;

— хамтын предприятинуудые эмхидхэлгэдэ өөрынгөө мүнгэ оруулдаг;

онол аргые бэеэ даагаад тодорхойлдог. Мүнөө үедэ Буряадай зарим томо промышленна болон барилгын предприятинууд Банкын филиалай туһаламжануудта хүртэнэ.

Хэрбээ таанад счет маанадта нээбэл, үе сагһаа гээгдэнгүй аб адлиханаар ургаһаа шармайн дабшахат. Энэ таанадта ашатай туһатай, таатай зохид байха. Бидэ таанадые хүлеэнэбди. 2-16-61 номерой телефоноор хонходобол, шухала хэрэгтэй мэдээсэл абахат..

Манай адрес: 670034, Улаан-Үдэ хото, Хахаловай үйлсэ, 10.

«Океан» гэжэ абяа буулгадаг студи харин гүрэнэй аппаратура дээрэ шанар һайнтайгаар абяа буулгахые таанадта дурадхана.

«Тусгаар дискдэ» гэһэн уряа доро манай студи шанар һайнтайгаар абяа буулгадаг. Хэрбээ студитай харилсан ажаллаа һаатнай, тэрэ шэнэ пластинка болон компакт-дискнүүдтэ түлөөһэгүйгөөр тайлбарилалтануудые эльгээхэ. Энэ дискотекын фонограмма амжалтатайгаар табихадатнай таанадта туһалха арга олгохо. Туһалһанай түлөө иимэ түлбэри абаха: фонограммын 45 минутын туршада абяа гараһанай түлөө 2 түхэриг 50 мүнгэ абаха. Иимэ адресаар захилнуудые эльгээгты:

142450, Московско область, Ногинска район, Старая Купавна, Комиссаровская үйлсэ, 2-дохи гэр, квартира 54, И. Н. Фельдшеровтэ (студиин ахамад инженер).

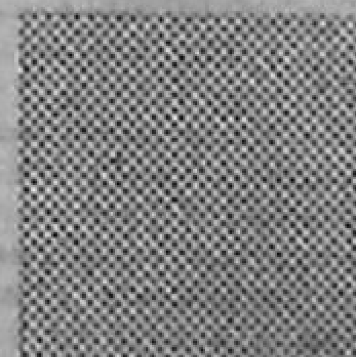

ФИРМЫНГЭЭ ҺАЛБАРАН ХҮГЖЭХЭ ТУХАЙ ТААНАД ХҮСЭНЭ ГҮТ?

ХЭРБЭЭ «БУРЯАДАЙ ЗАЛУУШУУЛ» ГАЗЕТЭДЭ СОНОСХОЛ ҮГӨӨ ҺААТНАЙ, ТАНАЙ ХҮСЭЛ БОДОЛНУУД БЭЕЛҮҮЛЭГДЭХЭ.

ТАНАЙ ФИРМЭ ТУХАЙ МАТЕРИАЛ ҺОНИРХОЛТОЙГООР ҮГТЭХЭ, ЗАХИЛНУУДТНАЙ ТҮРГЭН БОЛЗОР СОО ДҮҮРГЭГДЭХЭ, ЭНЭЭНЭЙ ТҮЛӨӨ БАЛАЙ ЕХЭ ТҮЛБЭРИ АБТАХАГҮЙ. ИИМЭРХҮҮ СОНОСХОЛНУУДЫЕ ҮГӨӨД БАЙГАА ҺАА, ТАНАЙ ПРЕДПРИЯТИИН АЖАЛ ЯБУУЛГЫН АМЖАЛТА ТУЙЛАХА БАЙҺАНДА МАРГАЛТАГҮЙ.

МАНАЙ ТЕЛЕФОН: 2-34-41.

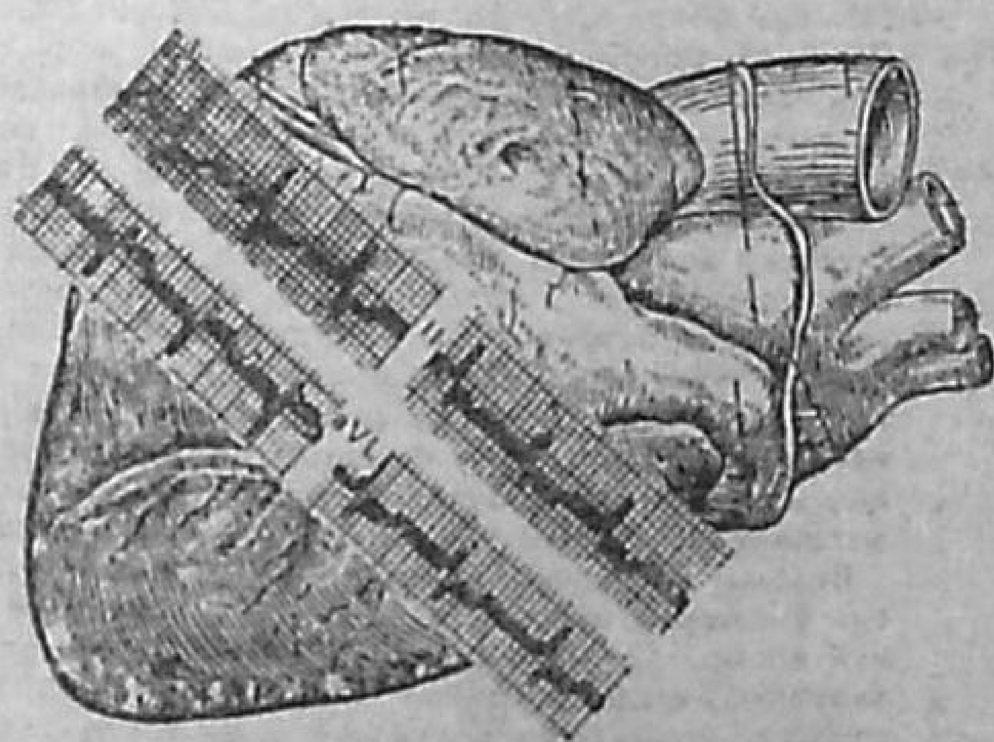

Республиканска элүүржүүлгын түб

Республиканска элүүржүүлгын түб зүрхэ-һудаһанай, амисхаалай системэнүүдэй ямараар ажалладаг байһые түргэнөөр, шанар һайнтайгаар тобшолон гаргахые дурадхана. Түсгаар тодхогдоһон компьютерно-диагностическа аппаратура электрокардиограмма түргэнөөр буулгажа абаад, тайлбарилан, үрэ дүн гаргаха. Тиигээд энэ үбшые саг болзор сооһь һэргылхэ, эмшэлхэ арга олгохо.

Манай адрес: Улаан-Үдэ хото, Пироговой үйлсэ, 14б, телефон: 7-43-77.

Үдэр бүхэндэ 14-һөө 21 саг болотор бэшэлгэ эмхидхэгдэнэ.

АНСАМБЛЬДА УРИНАБДИ

Усть-Ордын окргүйсэдкомой соелой таһаг «Талын аялганууд» гэжэ дахяад байгуулагдаһан мэргэжэлтэ ансамбльда сүлөө тушаалнуудые эзэлхын тула конкурс соносхоно. Эндэ директор, администратор, балеедэй, хоорой, буряад национальна инструментнүүдэй оркестрнүүдтэ наадаха артистнууд хэрэгтэй.

Иимэ адресаар дурадхалнуудтайгаар хандахадатнай болохо: 666110, Усть-Орда һуурин, Ленинэй үйлсэ, Соведүүдэй байшан, окргүйсэдкомой соелой таһаг.

1990 оной августын 1 болотор мэдүүлгэнүүд абтаха.

Черная роза — эмблема печали, красная роза — эмблема любви

Соносхол

Сергей Соловьев юунтэйшье сасуулжа үзэхын аргагүй фильмүүдые буулгажа үргэлжэлүүлһээр. Тэдэ һайшаагдажашье, үгышье байжа болохо, гэбэшье эндэ уйдажа һуухагүйт.

Кино мартахын аргагүй байхаар хүлеэгдэнэ. Өөһэдөөшье бодоод туршагты:

Сэбэр һайхан Татьяна Друбич гол рольдо наадана,

Сэбэрхэн Александр Абдулов тэрэнэй инагай талаар холбоотой хүнэйнь ролине гүйсэдхэнэ,

Хүбүүхэн Михаил Розанов барон Врангелиин болон генерал Деникинэй түрэл Митя хүбүүнэй роль наадана.

Александр Баширов юрэнхы дээрээ һайн хүн лимитчик Толиин роль гүйсэдхэнэ.

Илья Иванов Люберцын Кока абгын рольдо наадана.

Мүн Борис Гребенщиков ба тэрэнэй «Акварнум» дуулана.

Сэхыень хэлэхэдэ, энэмнай «Асса» бэшэ, «Ассын» үргэлжэлэлшье бэшэ юм. Энэ энеэдэтэйшье, аюултайшье кино. Ажабайдал гээшэ зүүдэн, харин зүүдэн гээшэ ажабайдал юм ха.

Городой кинотеатрнуудта «Черная роза — эмблема печали, красная роза — эмблема любви» гэһэн уран һайханай фильм харагты.

КИНОТЕАТРНУУДАЙ ЭКРАНУУД ДЭЭРЭ ХОЕР СЕРИТЭЙ ҮНГЭТЭ УРАН ҺАЙХАНАЙ ШЭНЭ КИНОФИЛЬМ ХАРУУЛАГДАНА.

Үнэгүй болгогдоо

Профсоюзуудай киновидеотүбэй видеотекэ хүгжэмтэ, мультипликационно болон уран һайханай шэнэ фильмүүдые дурадхана:

— байгша оной июниин 15-һаа киновидеотүб видеопрограммануудтай нэгэ кассетын сэн 2—3 түхэриг хүрэтэр доошолуулаа;

— предприятинуудта, организацинуудта, һургуулиһаа гадуур болон һуралсалай заведенинүүдтэ, аяншалга болон элүүржүүлгын эмхи зургаануудта утреннигүүдые, видеодискотекэнүүд болон бусад хэмжээ ябуулгануудые эмхидхэнэ;

— городой предприятинуудтай, хүдэлмэришэдэй поселогуудтай кабельна телевидени хүгжөөхэ талаар харилсаа холбоо тогтооно.

МАНАЙ АДРЕС: 670001, Улаан-Үдэ, Коммунистическая, 49, Профсоюзуудай совет, киновидеотүб [каб. №№ 14, 15, 34, 36], телефонууд: 2-54-97, 2-61-08.

Манда илалтал хэрэгтэй!

РЕСПУБЛИКЫН ниислэл хотодо дүрэ буляалдалгын барилдаагаар СССР-эй 46-дахи чемпионат уржадэр. эхилжэ, Буряадай спортивна календарьта гайхам шаг ушар болобо. Чемпионадта бүхэсоюзна спортивна бүлгэмүүдэй Центральна Соведүүдэй суглуулагдамал командануудһаа 143 спортсмен хабаадалсана гэжэ һануулха байнаб. Дүрэ буляалдалгын барилдаан мүнөө манай республика дотор үргэн дэлисэтэйгээр хүгжөөгдэжэ эхилһэн спортын үсөөхэн зүйлнүүдэй нэгэн болоно. Улаан-үдынхид дүрэ буляалдалгын барилдаанда дуратай юм. Тиимэһээ хүүргын түмэр хэрэгсэлнүүдые гаргадаг заводой спорткомплекс соо хоохон һууринууд байхагүй гэжэ найданабди. Мүрысөөнэй түрүүшын үдэртэ энээндэ этигэхээр байгаа.

Дүрэ буляалдалгын барилдаагаар эмхидхэгдэһэн энэ мүрысөө хараагүй байхын аргагүй бэшэ гү! Юундэб гэхэдэ, һүүлэй жэлнүүдтэ дэлхэйн чемпионуудай нэрэ зэргэдэ хүртэһэн бэлигтэй бэрхэ бүхэшүүл хаба шадалаа харуулна. Тэдэ гэбэл, А. Атавов, Б. Будаев, А. Вараев, Э. Джабраилов, Х. Исаев, В. Модосян, Л. Хабелов болон Олимпиин чемпионууд С. Оганесян, Д. Гобеджишвили, А. Фадзаев гэгшэд болоно.

Дүрэ буляалдалгын барилдаанда дуратайшуулай Буряад оронoo түлөөлһэн 9 бүхэшүүлээ дэмжэхэ байһанда маргалтагүй. Энэ мэдээсэлэй хэблэлдэ тоолилогдохоор бэлдэгдэжэ байхада, манай бүхэшүүл С. Замбалов болон Б. Будаев түрүүшын илалта туйлаһан байба. Урагшатайгаар эхилһэн барилдаагаа саашадань амжалтатайгаар үргэлжэлүүлһэй гэжэ найдаха байнабди...

Дүрэ буляалдалгын барилдаагаар үргэлжэлжэ байһан чемпионат гансал бэлигтэй бэрхэ бүхэшүүлэй һайндэр бэшэ, харин тэрэниие үнгэргэхын тула нилээд ехэ эмхидхэлэй хүдэлмэри ябуулагдаһан, мүнгэнэй талаар гаргаша хэгдэһэн байна. Республикын ниислэл хотын эгээл томо промышленна предприятинуудай коллективүүд чемпионадай спонсорнууд болохо хүсэлтэй байһанаа мэдүүлээ юм гэжэ танай корреспондент мэдэжэ абаа. Нэн түрүүн эдэмкэй БМДК, ЗММК, гар урлалай бэлэгүүдэй завод, трикотаж-гадар хубсаһанай фабрика болоно. Тэдэ чемпионадые үнгэргэлгэтэй холбоотой гаргашын ехэнхи хубиие бэедээ даажа абаа.

СССР-эй чемпионат дэлхэйн ээлжэтэ чемпионадай урда тээ шэлэлгын түрнир болобо. Тиимэһээ барилдаан һонирхолтойгоор үнгэргэгдэхэнь гээшэ. Дэлхэйн чемпионадта хабаадалсаха эрхэдэ хүртэхэ гээшэ хэды ехэ хүндэтэй хэрэг бэ. Энээнһээ гадна, гаргашануудые тэхэрюулгэ болохо. Юуб гэхэдэ, жэл бүхэндэ республикын хүдөөгэй 15 районуудта, Улаан-Үдын бүхы спортбүлгэмүүд болон клубүүдтэ (дүрэ буляалдалгын барилдаанай таһагуудтай хореод ДЮСШ болоно) зуугаад трекернүүд ажалладаг, харин тэдэнэрнай 6 мянга тухай бүхэшүүлэй бэе һоридог байна. Энээндэ нилээд ехэ мүнгэн гаргашалагдадаг.

Сэхыень хэлэхэдэ, дүрэ буляалдалгын барилдаанда дуратайшуул бэлигтэй бэрхэ бүхэшүүлэй барилдаа хаража, сэдьхэлээ ханахал байха. Тиибэ яабашье манда илалта шухала хэрэгтэй бшуу!

Олег ЛЕБЕДЕВ,
манай корр.,
тел. 2-43-23.

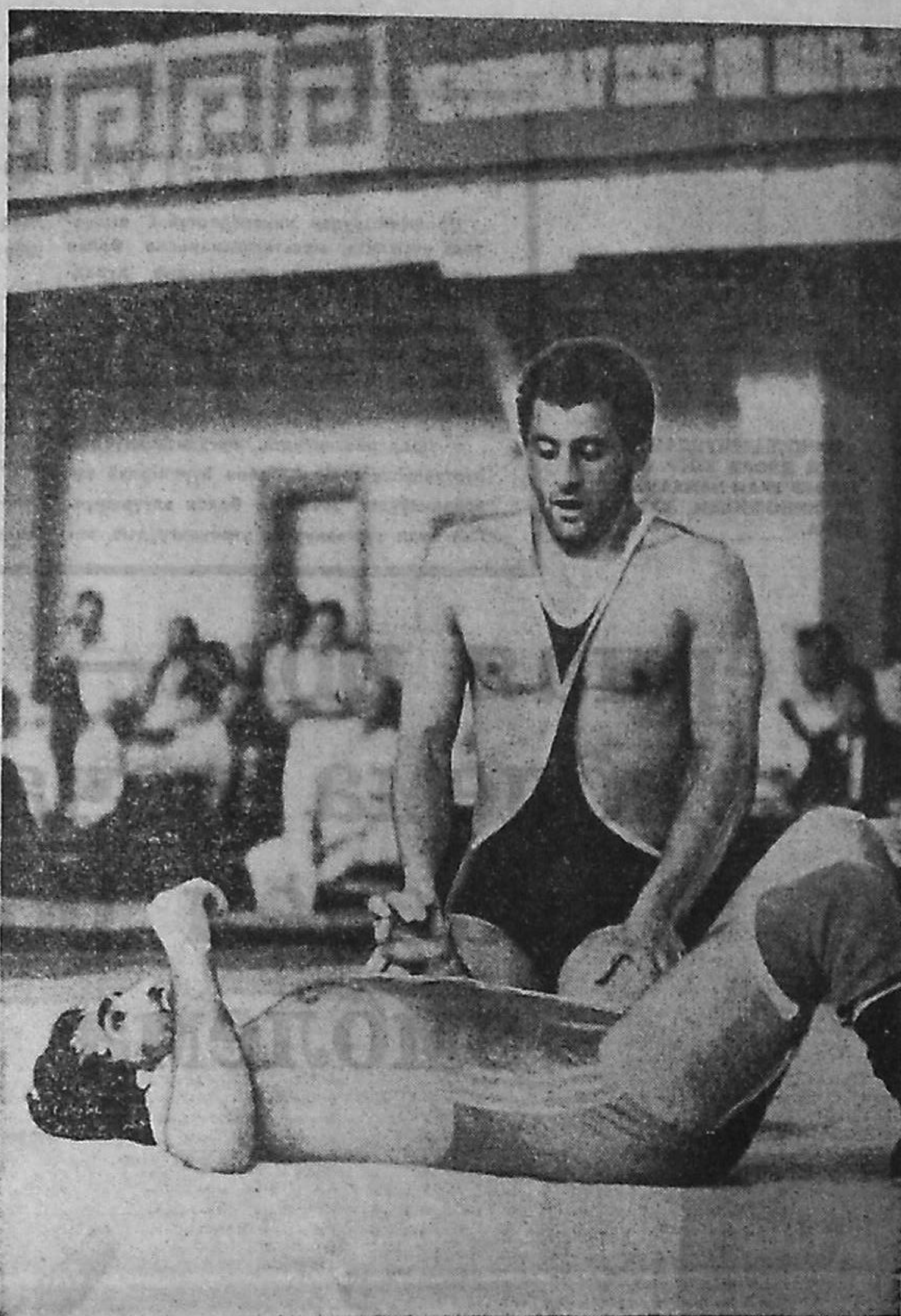

УЛААН-ҮДЭДЭ ДҮРЭ БУЛЯАЛДАЛГЫН БАРИЛДААГААР СССР-ЭЙ 46-ДАХИ ЧЕМПИОНАТ ЭХИЛЭЭ.

Жаргал ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

КПСС: СЪЕЗДЫН УРДА ТЭЭ

АЛИ ТАЛА БАРИХАБШИ?

Партиин XXVIII съезд дээрэ хэды шанга хөөрэлдөөн, халуун үгэ буляалдаан болохоб! Юрэдөө эдэ бүгэдэнһөө нэгэн һанамжада ерэхэ юм гү гэжэ һэжэглэхэшье үе болоно. Теэд арад зон съезд үнэн зүб шиидхэбэринүүдые абаха байха гэжэ үнэн зүрхэнһөө найдана. Манай буряад делегаци бата нэгэдэлтэй, адли һанамжануудтай гэжэ мүнөө ойлгожо байнабди. Тиимэһээ манай депутадууд арад зоной̆нгоо ажабайдал һайжаруулха гэжэ бүхы шадалаараа оролдохо гэжэ найдахаар. Олондо мэдээсэлгын, демократизациин замаар бата найдамтайгаар дабшажа байһан үе гэжэ мэдэнэбди. Июниин 11-дэ КПСС-эй Буряадай обкомой политгэгээрэлэй байшан соо съездын делегадууд городой хүн зоной уулзалга үнгэргөө. Парламентска бэшэ, харин түрүү үүргэ дүүргэдэг КПСС-эй түлөө байһанаа аудитори энэ уулзалгада мэдүүлээ. Республикын Министрнүүдэй Соведэй түрүүлэгшэ В. Б. Саганов сугларагшадай олон тоото асуудалнуудта харюусаа. Эдеэ хоолоор, эд бараагаар, хубсаһа хунараар хүн зониие хүсэд һайнаар хайшан гэжэ хангаха тухай асуудалнууд табигдаһан байна. Манай Буряад орон доторoo эгээн ехэ нуга сабшалангуудтай, бэлшээринүүдтэй газар юм гэжэ хэлээд, нүхэр Саганов городойхидые хүдөөгэй ажалшадта туһаламжа хүргэхыень уряалаа. Газар ажал эрхилхэ дуратайшуулда эрхим һайнаар хүдэлхэ бүхы эрхэ байдал олгохобди, тодорхой туһаламжа хүргэхэбди гэжэ тэрэ хэлээ.

Бүгэдэнэй хүсөөр ямаршье хүшэр асуудал шиидхэжэ шадахабди гэжэ оло дахин дуулаһан байхабди. Теэд юундэ мүнөөнии мүнөө хүрэтэр иимэ муу байдалда ажаһуунабибди?

В. Б. Сагановай һамган Совминай нэгэ дачада зөөжэ ороо гэһэн һураг хэр зүб гээшэб гэжэ Буряадай социал-демократическа обществын нэгэ түлөөлэгшын асуухада, В. Б. Саганов тодо харюу үгэжэ шадабагүй.

(Түгэсхэлынь 16-дахи нюурта).

УРИД ГАРГАҺАН СОНОСХОЛ

Байгша оной июниин 20-һоо 22 болотор «Спартак» стадион дээрэ эрэмдэг бэетэйшүүлэй республиканска III спартакиада спортын 13 зүйлнүүдээр үнгэргэгдэхэ. Июниин 22-то спортивно-эд зөөриин лотерей наадагдаха. «Жигули—2108» болон «Запорожец—968М» түхэлэй хоёр автомобиль, үнгэтэ телевизорнууд, угаабариин машинанууд, холодильнигүүд, магнитофонууд болон бусад үнэтэ шангууд байха.

Республиканска телевидениин программада «Спартак» стадион дээрэ үнгэргэгдэһэн мүрысөөнүүд бүүлгагдаха...

Мүрысөөндэ хабаадагты!

Республикын Министрнүүдэй Соведэй, комсомолой обкомой туһаламжаар мүрысөө эмхидхэгшэд спортын 13 зүйлнүүдээр һонирхолтой уулзалгануудые үнгэргэхэ бүхы эрхэ байдал олгохые оролдоо. Гэхэ зуура, профсоюзуудай ВДФСО-до үсөөхэн мэдүүлгэнүүд ороһон байна. Улаан-Үдэдэ, мүн районуудта хэды олон инвалидууд ажаһуудаг бэ. Москваһаа, Ленинградһаа, Новосибирскһээ олон мэдүүлгэнүүд ороно. Зуу гаран инвалидууд спартакиадада хабаадаха гэжэ мүнөө тухайлхаар.

Эндэ ямар юумэн һонирхолтойб гэхэдэ, мүрысөөнүүд республикын инвалидуудые хабаадуулха зорилготойгоор үнгэргэгдэнэ ха юм. Ушар юуб гэхэдэ, республика доторнай аяар 25 мянган инвалидууд бии. Теэд юундэ тэдэнэр мүрысөөндэ хабаадаха тухай мэдүүлгэ үгэхэеэ хожомдонобі? Гүйсэдкомууд, райсобесүүд, райспорткомитедүүд, инвалидуудай районно бүлгэмүүд юун тухай бодоно хаб? Шэлэн абалгын мүрысөөнүүдые түргэн үнгэргэхэ хэрэгтэй.

Спартакиадада хабаадагшад хоёр хоногто байха гэр байраар хангагдаха. Манай республика дотор залуу инвалидуудай клубай байгуулагдаһаар гурбан жэл үнгэршэбэ. Эдэ жэлнүүд соо инвалид-спортсменүүд инвалидуудай Бүхэсоюзна мүрысөөнүүдтэ хабаадажа, хоёрдохи болон гурбадахи һууринуудые эзэлһэн байха юм. Волейбол, столой теннис, шатар, һурша ном харбалгаар, буугаар буудалгаар эрхим һайн дүнгүүд харуулагдаа. Жэшээлбэл, столой теннисээр Любовь Татарова, һурша ном харбалгаар аха дүү Владимир болон Борис Серовууд Россиин суглуулагдамал командын бүридэлдэ оруулагдаа.

Майн 26-да манай спортсменүүд Шэтэдэ үнгэргэгдэһэн инвалидуудай мүрысөөндэ уригдажа, волейболоор нэгэдэхи, буугаар буудалгаар мүн лэ нэгэдэхи һууринуудые эзэлжэ, ехэ амжалта туйлаа. Эндэ Татьяна Максимова, Надежда Левицкая, Татьяна Евгеюк, Александр Пономарев, Олег Хмелев болон бусад онсо шалгараа.

1990 онһоо профсоюзуудай ВДФСО-гой дэргэдэ «Рассвет» гэжэ инвалидуудай городской спортивно-элүүржүүлгын клуб хүдэлмэриеэ эхилээ. Тэрэнэй счет: 001700571, Улаан-Үдэ, Жилсоцбанкын операционно управлени. Организацинууд болон предприятинуудай туһаламжаар манай клуб байгуулагданхай. Мүнөө дээрээ счедтомнай 3 мянган түхэриг Южлагһаа, 1,5 мянган түхэриг 34-дэхи хүүргэ барилгын отрядһаа дамжуулагдаад байна. Предприятинууд болон эмхи зургаануудай хүтэлбэрилэгшэд инвалидна спорт хүгжөөхэ хэрэгтэ мүнгэ дамжуулжа, туһаламжа хүргэхэ байха гэжэ найданабди. Инвалидууд физкультура болон спорттой ханилжа, бултантай адли ажаһуухые оролдоно бшуу.

Мүрысөөн иимэ адресаар үнгэргэгдэхэ: Улаан-Үдэ, Куйбышевай үйлсэ, 1, спортын байшан. Июниин 20 һоо Союзпечатиин киоскнуудта, спортын байшангай дэргэдэхи «Рассвет» гэһэн спортклубта биледнүүд худалдагдаха. Иимэ телефоноор справка абахадатнай болохо. 2-53-52.

О. ЛАГУН.

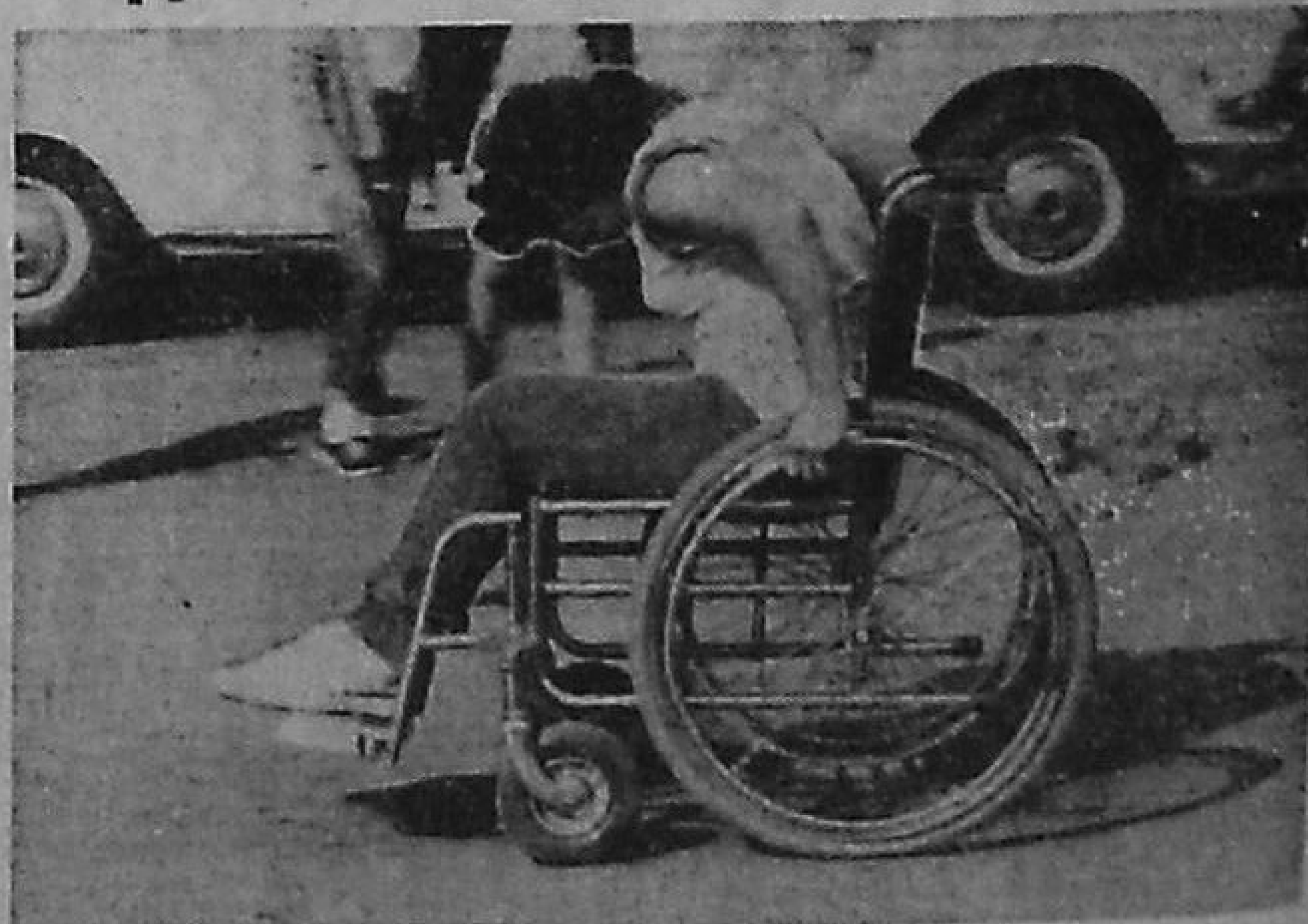

ТЭНДЭ ҮНДЭР ХЭШЭЭТЭЙ СААНА

ЭРХЭЕЭ хаһуулһан газарнуудаар ябаһан хүн гээшэ тойроод байгшадта аюултай гэһэн һанамжа бүхэжэнхэй. Тэндэһээ ерэһэн хүнүүдтэ найдалгүйгөөр хандадаг, тэрэ хорото ябуулгануудые гаргаха гэжэ уридшалан хүлеэхэеэ һанадаг. Тэндэ «һуугшадай дунда ажабайдалаа шэнээр эхилхэ хүсэлтэй хүнүүд яһала олон байха. Тэдэнэй бодото зорилгонуудые, һанамжануудые тодорхойлонгүйгөөр түрмэдэ һууһан хүнүүдтэ аб адлиханаар хандадаг. Түрмэһөө табигдаһан хүнэй ажалша коллективтэ ерэхэдэмни, тэрээндэ һэжэглэһэн мэтээр хандадаг, тэрээнтэй балай дүтэ танилсахагүй гэжэ оролдодог. Эдэ бүгэдэ шалтагаануудһаа уламжалан, тэндэһээ ерэһэн хүнүүд өөртөө адлирхүү хүнүүдтэй харилсаха гэжэ оролдодог. Энээнэй эсэстэ энэнь дахяад гэмтэ ябадал гаргахыень баадкадаг.

Хуушарһан жама ёһонуудые хубилгажа, имэрхүү хүнүүдтэ энхэргэн зохидоор хандаха хаһа сагнай болоо бшуу. Түрмэһөө табигдаһан хүнүүдые ажалда, пропискада оруулалгын асуудалнууд хэблэлдэ, радио болон телевиденидэ оло дахин хаража үзэгдэһэн байха. Харин мүнөөдэр ажалаар залан заһаруулгын колонинуудта хэһээлтын болзороо үнгэргэжэ байһан наһаа гүйсөөгүй үншэн үхибүүд тухай хөөрэхэ, таанадай анхарал хандуулха хүсэлтэйбди. Өөрыгөө хүн гээшэб гэжэ мэдэрхын тула түрэлхидтөө, дүтынхидтөө, обществодо хэрэгтэйб, туһа хүргэжэ шадахаб гэжэ тэрэ ойлгохо зэргэтэй. Имэ бодолгүй байхадаа, хэндэшье хэрэггүйб гэжэ ойлгоходоо, хүн гээшэ элдэб аяг ааша гаргажа эхилдэг. Бага балшар наһанһаа анхарал оролдолгоор хүрөөлэгдээгүй, хэндэшье хэрэггүйб гэжэ мэдэжэ байһан наһаа гүйсөөгүй үхибүүн обществодо харша ябуулгануудые хэжэ эхилдэг. Гэмтэ ябадал гаргахыень түлхидэг нүгөө шалтагаанинь гэхэдэ, материальна талаар тулюур түйган байдал болоно. Үншэн үхибүүн саг үргэлжэ мүнгөөр дуталдажа ябадаг, хэндэшье хэрэггүйб гэжэ һанадаг байха юм. Эдэ хоер шалтагаанһаа уламжалан, тэрэ хүүлида харша ябуу[лгануу]дые хэхэ баатай болодог. Үнэн сэхээр ажаллаха гэхэдээ, тэрэ ажалай стажгүй, ямаршье мэргэжэлгүй байдаг. Энээнһээ уламжалан, тэрэ хүнэй зэргэдэ ажаһуужа, хоолойгоо тэжээжэ шададаггүй.

МЭРГЭЖЭЛЭЙ ЁҺО

Манай обществын хубилган шэнэдхэлгын үдэрнүүдтэ энэрхы һайхан сэдьхэл тухай хүнүүд дурдан һанаа, тиигээд бүхы юумэндэ һанаа амараар хандалгатай тэмсэл эхилшоо һэн. Элдэб жасануудта, хүүгэдэй байшангууд гэхэ мэтэнүүдтэ мүнгэ зоори эльгээгдэнэ. Энэмнай һайн лэ ябадал юм бээз. Зүгөөр эхэ эсэгэгүй үншэн үхибүүндэ хэн туһалха болоноб?

Тэдэ колонидошье бусадһаа муугаар ажаһуудаг. Юуб гэхэдэ, түрэлхидтэй наһаа гүйсөөгүй үхибүүд посылкануудые абадаг, бидэ хэндэшьеб хэрэгтэйбди, манда дуратай, маанадые хүлеэнэ гэжэ тэдэ ойлгоно ха юм. Харин үншэн үхибүүд колониин эдеэнһээ бэшэ, юундэ найдахаб даа. Хожомоо һайнаар ажаһуудаг болохобди гэжэ тэдэ найдана. Мүнөө эдир залуухан үхибүүнэй зүрхэ сэдьхэлдэ һайн һайханда этигэжэ һургаха гээшэ гол шухала. Гансал арюун сэбэрхэн этигэл найдабари тэдэнэй ёһотойл хүн болоходонь туһалха. Тиимэһээ Улаан-Үдын ажалаар залан заһаруулгын колониин хүдэлмэрилэгшэд байгша оной январь һарада нэгэ үдэрэйнгөө салин хүлһэ суглуулжа, «Вера» гэһэн нэрэ доро түрмэдэ һууһан наһаа гүйсөөгүй үншэн үхибүүдтэ туһаламжын жаса баталаа. Колониин хүмүүжүүлэгшэд жасада хубитаяа оруулжа, һайн дураараа мүнгэ оруулаа. «Вера» гэһэн жаса сүүдлүүлһэн үншэн үхибүүдтэ туһаламжа хүргэлгын элдэб онол аргануудые хэрэглэхээр хараална. Тэдэ гэбэл, шухаһа хэрэгсэлнүүдые, эдеэ хоол худалдажа абалга, экскурси эмхидхэлгэдэ, сүлөөдэ гараходань хубсаһа абажа үгэлгэ, техникум болон институтда һурадаг түрмэһөө гараһан үншэн үхибүүдтэ һара бүхэндэ стипенди түлэхэ гэхэ мэтэ. Өөрынгөө ээлжээндэ үншэн үхибүүд ажалда, һуралсалда туйлаһан амжалтанууд, жаяг заршам тухайгаа туһаламжын жасын урда саг үргэлжэ тоосожо байха зэргэтэй.

Мүнөө дээрээ жасын мүнгэ зоори бирагүйхэн, тиимэһээ эмхи зургаанай коллектив энхэргэн ябадал гаргажа, һайн һайханда этигэдэг болоходонь, үншэн үхибүүдтэ туһалхыень бүрэнэй, совет, кооперативна предприятинуудта, эмхи зургаануудта, республикын партийна болон ниитын эмхинүүдтэ хандана. Хуули эбдэһэн наһаа гүйсөөгүй хүүгэдые залан заһаруулха, хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ туһалха хүсэлтэй бүхы хүнүүдые, предприятинууд болон эмхи зургаануудай хүтэлбэрилэгшэдые, хүдэлмэришэд болон алба хаагшадые жасын правленидэ оруулхаар бэлэнбди. «Вера» гэһэн жаса гансал мүнгэ бэшэ, харин хубсаһа хунар, спортын хэрэгсэлнүүдые, номууд болон бусад эд бараануудые баяр баясхалантайгаар дамжуулан абаха. Гансахан үншэн бэшэ, харин хуули эбдэһэн наһаа гүйсөөгүй хүүгэдые хүмүүжүүлгэдэ хабаадалсахыень коллективүүдые, бүхы юумэндэ һанаа амараар хандадаггүй, зохеохы ёһоор бодомжолдог хүнүүдые уринабди. Манай колониие шефтээ абахыень шэнээр байгуулагдаһан БурАССР-эй Верховно Соведтэ дурадханабди.

Манай адрес: 670000, Улаан-Үдэ хото, Пристанская үйлсэ, 4, ВТК, «Вера» гэһэн жаса.

Б. ШАГДАРОВ,
Улаан-Үдын ажалаар залан заһаруулгын колониин хүдэлмэрилэгшэ.

ҮХЭҺЭДЭЙ ГАЗАР ДЭЭРЭ

ДУРАСХААЛ... ТЭРЭЭН ТУХАЙ БИДЭ ХОДОДОО ҺАНАЖА ЯБАДАГБДИ. ХҮН ГЭЭШЭ ҮНДЭР НАҺАТАЙ БОЛОХО БҮРЕЭ ҮНГЭРҺЭН ҮЕ САГУУДАЙ ҮЗЭГДЭЛНҮҮДЫЕ БҮРИ ЭЛЕЭР ХАРАДАГ, ДУРДАН ҺАНАДАГ. ХЭРБЭЭ ҮНДЭР НАҺАТАЙ БОЛОШООД, ОРИ ГАНСААРАН БАЙХАДАА ГАНСАЛ ҮНГЭРҺЭН ҮЕ САГУУДАЙНГАА АЖАБАЙДАЛЫЕ ДУРДАН ҺАНАЖА, СЭДЬХЭЛЭЭ ЗАҺАДАГ.

Манай уншагша А. А. Горшковагай бэшэг энэ материал толилхые баадхаба. Тэрэ иигэжэ бэшэнэ: «Найман жэлэй туршада би бүхы түрэлхидөө хүдөө табяаб. 27-той хүбүүмни, 52 наһатай дүү хүбүүгээ, эхэеэ хүдөөлүүлһэн байнаб. Бүхы эдэ жэлнүүдтэ саг үргэлжэ үхэһэдэй хүүр дээрэ ошодогби. Нэгэшье һарада ошоогүй байжа үзөөгүйб. Зүгөөр тэндэһээ нелбоһоо гоожуулһаар бусадагби. Дүү хүбүүнэймни хүүрэй хажууда обоо хүбөө шоройсугларшанхай, жэлэй туршада тэрэниие нэгэшье дахин сэбэрлээгүй. Тэндэхи шорой шохойе арилгыт гэжэ үхэһэдэй хүүрэй директортэ бэшэг бэшээ һэм. Теэд мүнөөшье хүрэтэрөө харюу абаагүйб...»

Директор энэ бэшэгтэ ямар харюу үгэхэ байгааб?.. Городой 17 мянган хүнүүдэй хүдөө табигдаһан шэлэй заводой үхэһэдэй газарые (энээн тухай хөөрэхэбди) эмхи гуримтай байлгахын тула оройдоол гурбан хүн харууһалдаг. Үдэр бүхэндэ үглөөнһөө эхилжэ, тэдэ хүүрэй хажууда сугларшаһан шорой шохойе гараараа арилгажа эхилдэг.

Обоо хүбөө шорой шохойн суглараһан добуун дээрэһээ бусажа ябахадаа, үхэһэдэй хүүрые харууһалагша И. Н. Дедюковатай олон дахин ушарһан байхаб. Аллее хэн арилгаха үялгатай юм гэжэ гэмэрхэдэмни, тэрэ һанамжаяа хараа байса эрид хубилгаа һэн.

— Түрэлхидэй үдэртэ эндэ хүн зон олоороо ерэдэг. Тэдэ түрэлхидэйнгөөл хүүр дээрэхиие анхаралтайгаар арилгаад, шорой шохойгоо түмэр хоройһоо газаа тээшэнь каяжархидаг. Энэнь хэбтэжэл байдаг. Хожом ерэхэдээ, баһал тиигэдэг. Жэл бүхэндэ обоо хүбөө шорой суглараггүй яхаб даа,—гэжэ Ида Николаевна хөөрэбэ.

Улаан үндэгэнэй һайндэртэ һүмэ соо хүн зон олоороо суглараа юм. Залуушуул үрдилдэжэ байгаад, зулануудые бадараагаа. Юундэ гээшэб? Наһа барагшадаа дурсан һанажа болоо ха. «Бэшэ ямаршье үдэртэ, ямаршье эрхэ байдалда тэдээн тухай дурдан һанахагүйш, —гэжэ хоер залуу хүн намда сэхэ мэдэрээ һэн.—Харин зула бадараахадаа, би хэн гээшэбиб, юундэ ажаһуунабиб гэһэн асуудал тушаа шэнээр бодомжолжо һураһан шэнги болохош».

Юундэ гансал һүмэ соо энэ асуудал тушаа бодожо үзэхэ болонобибди: бидэ үнгэтэ юртэмсэдэ мүнхэ гээшэ гүбди? Үхэһэдэй хүүр дээрэ хүршэ хүүрэй газар бузарлаха, тэндэнь шорой шохой хаяха зуураа, һанаа амар ябадагбди. Дурдалгын үдэрнүүдтэ хүүрнүүд дээрэ элдэб сэсэг набшаһа үлөөхэдэмнай, һүүлдэнь морид, үнеэд эдижэ сэнгэдэг байна. Дүрбэн хүлтэ адагуусан хүүр дээгүүр ябажа, бүхы юумэ һандаргадаг. Үхэһэдэй газарай хорёологдоогүй байһанһаа малнууд саг үргэлжэ энээгүүр зайгуултажа ябадаг. Тиихэдэнь харууһалагшад нилээд хүшэр байдалда ородог. Үхэһэдэй газар тойруулаад нүхэнүүдые малтажа, элдэб модонуудые һуулгадаг. Теэд энэнь туһалха гү?

Сэхыень хэлэхэдэ, городой үхэһэдэй газарые эмхи гуримтай байлгахын тула нилээд ехэ мүнгэн хэрэгтэй болохо. Харин манай коммунальна албангуудай бюджет тулюур түйган байдалтай.

— Тэрэ захада суглууһан обоо хүбөө шоройе хүрзөөр малтажа арилгадагбди,—гэжэ Ида Николаевна һанаагаа зобонгоор үгэеэ үргэлжэлүүлбэ.—Хүдөөлүүлэгдэһэн хүүрнүүдэй хажууда хаягдаһан обоо хүбөө шорой шохой хэдэн жэлэй туршада буртаг үбһэндэ дарагдажа байдаг.

— Зүгөөр шорой шохой хаяха контейнернүүд түбэй аллейн хажууда табигдаһан хооһон байдаг лэ...

— Хүнүүд контейнернүүд руу шорой асаржа хаяхаяа зүрхэсэдэггүй.

— Шорой шохойе хаана хаяхаб гэжэ зааһан табличкануудые үлгөө һаа, туһатай байжа болохо гү?

— Бидэ табличкануудые үлгөөд туршаа һэмди. Теэд энээнһээмнай үрэ гараагүй. Харин хүнүүд өөрынгөө дуран соо, толгойнгоо хазайһан тээшэ, шорой шохой хаяжархидаг.

Харууһалагша Дедюкова зургаадахи хүүрэй газарые сэбэрлэдэг. Тэрэ иигэжэ хөөрэнэ:

— Түрэлхид өөрынгөө басага хүдөө табиба гээшэ. Ямар заншалай ёһоор юм, би мэдэнэгүйб, гэбэшье тэдэ басаганайнгаа хубсаһа хунар, унтари хэбтэри, шэрээень хүүрэйнь хажууда асаржа хаяжархёо. Тэрэнь мүнөөшье болотороо үмхиржэ, жэбэ жонходо даргдажа хэбтэдэг. Басаганайнгаа эдэ хэрэгсэлнүүдые нүхэ руунь хэжэ булалсаа һаань, дээрэ байгаа. Хараходашье сэбэр, нобшо ноохойгүй байха һэн.

— Ида Николаевна, саг болзор сооньтүмэр хүшөө гранит хүшөөгөөр һэлгэбэ гэжэ бодоод туршаябди. Харин түмэр хүшөөень хайшань хаяха ёһотойб?

— Машинада ашахадамнай бэлэн, хүнгэн байхын тула тэрэниие аллейдэ абаашаха хэрэгтэй. Шэнэшэг хүшөөнүүдые хүшөө табигдаагүй хүүрнүүд дээрэ орхидогбди. Имэрхүү хүшөөнүүд баһал манда олон байха. Заримдаа хүн тухай юуншье мэдэгдэдэггүй. Тиихэдэнь хүүр дээрэнь номер табяад, өөһэдөө хүдөө табижа, хүүрыень харууһалдагбди.

Академик Дмитрий Сергеевич Лихачевой нэгэ бэшэг соо имэ мүрнүүдые уншаа һэм: «Хүүрнүүд ехэл зохидхоноор хэгдэдэг байгаа. Хүүр дээрэхи хүшөөнүүд наһа барагшые хүндэлдэг, тэрэнэй дурасхаалые мүнхэлхэ хүсэлтэй байһые харуулдаг һэн. Тиимэһээ тэдэ элдэб янзын, тус тустаа ондоохоноор, онсо өөрсэ түхэл маягтайгаар бүтээгдэнхэй. Маргтагдашаһан нэрэнүүдые уншаха, заримдаа эндэ хүдөө табигдаһан мэдээжэ хүнүүдые, өөһэдынгөө түрэлхидые гү, али юрэл танил хүнүүдээ бэдэрхэ зуураа, эндэ ерэгшэд ажабайдалай сэсэ мэргэн юумэндэ һуралсана бшуу».

Бидэ энэ һайхан юумэндэ һураха гээшэ гүбди, али үгы гү? Магад, «намһаа саагуур наранһаа наагуур» гэһэн жама ёһо манай зүрхэ сэдьхэлдэ шэнгэшэһэн байжа болоо гү?

Л. ИВАНОВА.

СОВЕТ ХЭБЛЭЛЭЙ ДАЙДЖЕСТ

Дэлхэйн киногой одон

Джейн Фондо — дэлхэйн киногой одон юм. Тэрэ совет кино харагшадташье мэдээжэ болонхой. Голливудай суута актер Генри Фондын бүлэдэ түрэһэн Джейн бүри багаһаа хойшо кинодо наадажа эхилһэн байха юм. Нэгэ үедэ тэрэ манекенщицээр хүдэлсөд үзөө. Гэбэшье тэрэ киноактерейнгоо ажал хэдышье орхеогүй. Джейн гол рольнуудта наададаг заншалтай.

Гушаад жэлэй туршада бэлигтэй бэрхэ актриса дүшэ гаран рольдо наадажа үрдеэ. Тэрэ «Оскар» гэжэ шанда гурба дахин хүртэһэн. Джейн Фонда 60—70-аад онуудта Вьетнамда боложо байһан дайнда эсэргүү хүдэлөөндэ эдэбхитэйгөөр хабаадаа. Гүрэндөө урбаба гэжэ тиихэдэ Американ олохон хүнүүд тэрэнэй хойноһоо мүрдэлгэ хэжэ эхилһэн байгаа. Теэд Джейн ямаршье хардалга мүрдэлгэһөө айнгүйгөөр эхэнэрнүүдэй эрхын түлөө тэмсэлдэ хам ороо һэн.

Мексикын революци тухай хөөрэһэн «Старый Гринго» гэһэн фильмдэ Джейн эгээн һүүлдэ наадаа. Энэ фильмдэ Джейнтэй хамта суута актернууд Грегори Пек болон Джимми Смитс наадаа.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Джейн Фонда — дэлхэйн киногой одон. «Загнанных лошадей пристреливают, не правда ли», «Погоня», «Китайский синдром» гэһэн фильмүүдээр тэрэ совет кино харагшадта мэдээжэ болонхой.

ТАСС-ай фотохроника.

Гүнзэгыгөөр шэнжэлхээр болон…

Социализмын үедэ нацинууд бэе бэедээ улам ойро дүтэ боложо, тэдэнэй хоорондо хани барисаанай болон бэе бэедээ туһалалсалгын харилсаан тогтожо, үндэһэ яһатад нэгэдэн ниилэжэ хүгжэдэг гэжэ урдань үнэнхэ этигэдэг байгаабди. Теэд энэмнай тиимэ бэшэ гэжэ шэнэдхэлгын үедэ бодото байдал харуулбэ бшуу. Тиимэһээ национальна асуудалай урдань ехэ анхарагдадаггүй байһан талынь мүнөө түбхын түрүүндэ шэнжэлхэ ёһотой болонобди.

Тусхайлбал, СССР-тэ 160 гаран хэлэнүүд бии юм. Эдэнэй олонхидынь һалбаран хүгжэжэ байна, үсөөхэн бага хэлэнүүдынь лэ орхигдожо, тиимэ хэлэтэн ондоо ехэ хэлэнүүдтэ ороно, энэнь түрүү юумэн гээшэ гэдэг байгаабди. Харин мүнөө үсөөн тоото арадуудай яряанай хэлэнүүд һунэжэ эхилэнхэй, энээнииень болюулжа, тэдэ хэлэнүүдые һэргээн хүгжөөхэ ёһотойбди гэлсэдэг болонхой. Зүгөөр тэдэ һунэжэ байгаа хэлэнүүдые абархын тулада юу хэхэ ёһотойб, тиигээд тэдэнике абарһа-най хэрэг бии юм гү гэһэн асуудалнууд огто шэнжэлэгдээгүй.

Үгышье һаа, национальна психологи гээшые «хуурмаг эрдэм» гэжэ тоолоод, энэ талаар юушье хээгүй байнабди. Теэд СССР-эй олон арадууд сэдьхэл бодолой талаар хоорондоо ямар илгаатайб, жэшээньород болон эстон арадууд юугээрээ илгарнаб гэжэ тусгаар шэнжэлэлгэ хэхэ ёһотойбди.

Арадуудай хаана һуудагыень харуулһан этническэ карта табиха хэрэгтэй. Энэ хадаа асари ехэ ажал юм. Юундэб гэхэдэ, үсөөн тоотошье арад аад, элдэб олон республика соо һуудаг байна бшуу.

Урдань элдэб үндэһэ яһатадай туйлалтануудыень лэ тобойлгон харуулхые оролдодог байгаабди. Харин дутуу, муу талануудынь анхарагдадаггүй һэн. Теэд, жэшээнь, Казахстан болон Дунда Азида феодальна болон феодализмһаа урдахи байгуулалтын үлэгдэлнүүд байһаар ха юм. Барга бүдүүлиг заншалнууд дайралдадаг

ЛЕВ ТРОЦКИЙ: хуурмаг, бодото байдал

Мүнөө совет хүнүүдэй түүхээр һонирходог болоһые тайлбарилан хэлэхэнь хүшэр бэшэ. Имагтал иимэ аргаар олон асуудалнуудта харюунуудые оложо боломоор. Бидэ юундэ иимээр ажаһуунабибди! Хайшаа дабшанабибди! Юу хэхэ ёһотойбибди! Харюу абахын тула үнгэрһэн жэлнүүдэй үйлэ хэрэгүүд тухай үнэн зүбөөр мэдэхэ шухала. Тиимэһээл ондоо хүнэй һанамжые ходо ходо шагнаха хүсэл эрмэлзэл түрэдэг.

Американ түүхэшэн Ю. Г. Фельштинский 1917 онһоо 1945 он болотор үеын совет түүхээр мэргэжэнхэй. Тэрэ Москвагай В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ багшанарай институдай түүхын факультедэй гурбадахи курсын һүүлээр 1978 ондо Советскэ Союзһаа гаража ябаһан байна. Тэрэ США-гай түүхэ шудалаа. Диссертаци хамгаалаа, мүнөө докторой нэрэ зэргэтэй болонхой. Мүнөө үедэ тэрэ Стэндфорско университедэй дэргэдэхи Гуверай нэрэмжэтэ институдта хүдэлнэ.

Тэрэ Бостондохи Лев Троцкиин архивуудые хэдэн жэлэй туршада шудалан үзөө. Тэрэ энэ архивай бүхы материалнуудые хараһан түрүүшын түүхэшэдэй нэгэн болоно. Троцкиин архивһаа хэдэн ботинуудые толилоо. Тэдэнэй дунда Сталинай намтарай хоер боти оролсоно. Троцкий оройдоол нэгэдэхи ботиие толилхоор бэлдэжэ үрдеэд, алуулшоо һэн. Ю. Г. Фельштинский гар бэшэгүүдээр хоердохи ботиие һэргээгээ юм. Энэ ном 1985 ондо США-да хэблэгдээ. Тэрэ Троцкиин «Революционернүүдэй портредүүд», «СССР-тэхи коммунис оппозици», «Дэбтэрнүүд болон бэшэгүүд» гэһэн зохеолнуудые хэблэжэ гаргаа.

Удаан саг соо Эхэ оронтоео хахасаһанайнгаа һүүлээр һаяхан Ю. Г. Фельштинский Москвагаар ябаа.

— Юрий Георгиевич, та США-да Троцкиин архив соо ниилээд удаан хүдэлһэн байнат. Энэ архив ямар бэ!

— 1940 ондо Бостон хотын Гарвардска университедтэ архив дамжан ороо һэн. Троцкий тэрэниие худалдаһан байгаа. Архивна материалнуудые дамжуулан үгэһэнэйнгөө һүүлээр хэдэн һара болоод, Сталинай захиралтаар Троцкиие алажархео һэн. Архивай нэгэ хуби гэхэ гү, али Совет гүрэнэй түүхэдэ хамаатай—1917—1940 онуудай —тэрэнэй литературно-публицистическэ материалнууд түүхэшэдэй анхарал хододоо татадаг, тэдэ шудалдаг һэн. Троцкиин СССР-һээ намнагдаһан 1929 онһоо эхилээд, бүхы дэлхэй дээрэ Троцкистнуудай политическэ ажал ябуулга тухай материалнуудай суглуулагдаһан архивай нүгөө хубинь 1980 он болотор хаалтатай байгаа.

Архив юугээрээ олоной анхарал татадаг бэ, һонирхолтойб! Энэмнай баруунай орондо ороһон Совет правительствын коммунис томо ажал ябуулагшын ори ганса архив болоно. 20-еод онуудта, революциин һүүлээр абаһаар Совет гүрэнэй хүтэлбэрилэгшэдэй нэгэн, совет системын хуби байһан Троцкий тухай баян материал суглуулагдаһан, тэрэ Совет гүрэнэй түүхын зарим хубиие абажа ошоһон байна бшуу. 20-еод, 30-аад онуудта Совет Россида юунэй боложо байһан тухай архивай материалаар тодорхойлхонь хүшэр бэшэ. Энэ талаар тэрэ эгээл шухаг байһаар зандаа, байнашье.

— Хилын саана Л. Троцкиин материалнуудаар һонирходог гү!

— Баруунай оронуудай шэнжэлэгшэд тэрэнэй хубиин ажабайдалаар, зохеолнуудаар саг үргэлжэ һонирхожо байдаг. Троцкиин зохеолнуудые ходо ходо хэблэдэг гэжэ хэлэхэдэ болохо. США-да англи хэлэн дээрэ сочинениинүүдэй 16 ботиин согсолбори хэблэн гаргагдаа.

Тус хэблэл 1923 онһоо 1940 он болотор үеые тодорхойлон харуулна. Юундэ 1923 оной эхин гээшэб? Юундэб гэхэдэ, нэгэ бага эртэшэгүүр 60-аад, 70-аад онуудта Голландидаород, англи хэлэнүүд дээрэ «Троцкиин саарһанууд» гэһэн нэрэ доро ном гаргагдаһан байгаа. Энэ хэблэл соо 1917 онһоо 1922 болотор архивһаа абтаһан документнүүд оруулагданхай. Троцкиин ажал ябуулга гүйсэдөөр харуулһан 25 боти хэблэл Францида гаргагданхай. Мүнөө немец хэлэн дээрэ бэлдэгдэжэ байна. Энэмнай Троцкиин сочинениинүүдэй гүйсэд согсолбориие хэблэн гаргаха түрүүшын һэдэлгэ боложо магад. Мүнөө дээрээ оройдоол 5—6 ботинууд хэблэгдэнхэй. Байгша ондо Британиин түүхэшэн Луич Синклерэй табиһан Троцкиин зохеолнуудай библиографи хэблэгдээ. Энэ согсолбори соо мүнөөдэр болотор бүхы дэлхэй дээрэ бии байһан Троцкиин зохеолнууд тоологдонхой.

— Мүнөө Советскэ Союзда гансал 30-аад онуудай сталинска үе бэшэ, харин 1917 оной Октябрьтай холбоотой үйлэ хэрэгүүд, 20-еод онууд олоной анхарал бүри ехээр татадаг боложо байна. Түүхын энэ хубилалтын шатада үйлэ хэрэгүүдэй ямараар хүгжэһэн, тэрээндэ Л. Троцкиин ямар үүргэ дүүргэһэн, һүүри эзэлһэн тухай танай һанамжа мэдэжэ абаа һаа, һонин байха һэн ха.

— 1917 оной октябрьһаа урда тээшье, һүүлээрньшье Ленинэй большевигүүдэй ударидагша байһанда арсалтагүй. Зүгөөр большевистскэ парти өөрөө, тиихэдэ Россин социал-демократическа хүдэлөөнэй багахан фракци гэжэ тоологдодог байгаа. Тэрэ засаг гартаа абаха гэжэ хэншье һанаагүй юм. Дэлхэйн түрүүшын дайнай эхилһэнэй һүүлээр хэрэг байдал нэгэ бага хубилгагдаа һэн. Тиихэдэ Россидахи социалис партинуудай ажал ябуулга эрхилэлгэдэ мүнгэ һомолхо гээшэ манда ашатай туһатай хэрэг болохо гэжэ Германиин правительство һанаа юм. 1917 оной апрель болотор нэн түрүүн Украиныи, Польшын национал-социалис партинууд мүнгэн туһаламжа нилээд абаһан байха. Россин импери һандаран унаха гэжэ немецүүд һанаһан байгаа. 1917 оной апрель һараһаа немецүүд большевигүүдэй партида мүнгэ һомолжо эхилбэ. Имагтал сууда гараһан бронированна вагон соо Ленинэй болон тэрэнэй тала баригшадые Россида ерэхыень тэдэл эмхидхээ юм. Имагтал энэл үеһөө Петроградта большевигүүдэй партиин нүлөө нилээд ехээр ургажа эхилээ. Имагтал Петроградта гэжэ дахин дабтаха байнаб. Юундэб гэхэдэ, эндэ революционно хүдэлөөнэй түб байгаа, ниислэл хотодо боложо байһан үйлэ хэрэгүүд Россин ехэнхи хубида бэлайшье нүлөөлдэггүй байһан юм.

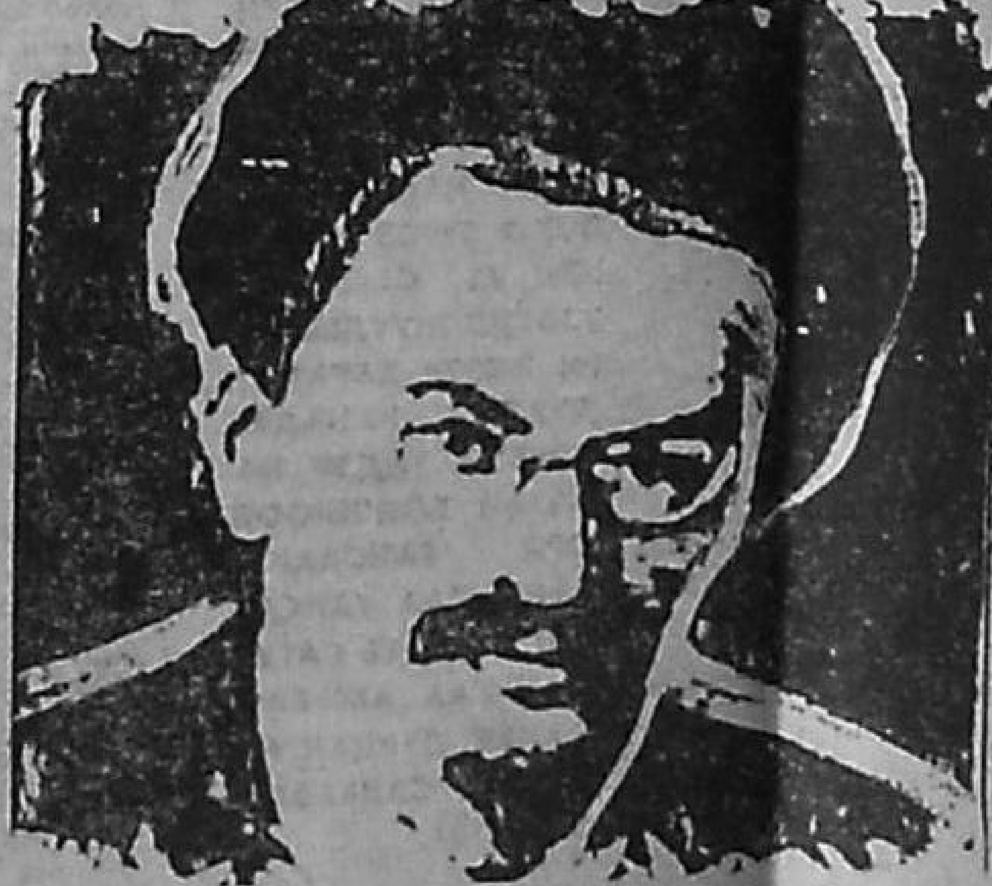

Большевигүүдэй засаг буляажа абаха түрүүшын һэдэлгэ гэжэ тоологдоһон 1917 оной июлиин үйлэ хэрэгүүд байжа болоо ха. Энэ үйлэ гые тэдэ эмхидхээшьегүй байжа болоо ха. Энэ үйлэ хэрэгүүдые хэрэглэн, солдадуудай зэбсэгтэ демонстраци туһаламжаар урбалта хэхэ һэдэлгэ гаргаха гэжэ Ленин ба тэрэнэй соратнигууд шиидхэһэн байна. Энээнһээ улам жалан, Эдэ үйлэ хэрэгүүдһээ уламжалан, һээнь үрэ гараагүй. Саг зуурын правительство большевигүүдэй партиие да-

Гүнзэгыгөөр шэнжэлхээр болонхой

Социализмын үедэ нациянууд бэе бэедээ улам ойро дүтэ боложо, тэдэнэй хоорондо хэни бадаамнай болон бэе бэеындээ туһалалсалгын харилсаан тогтожо, үндэһэн яһатад нэгэдэн нийлэжэ хүгжэдэг гэжэ урдань үнэнхэ этигэдэг байгаабди. Тэдэ энэмнай үнэн бэшэ гэжэ шэнжэлгэнэй үедэ бодото байдал харуулба бшуу. Тиигээд национальна асуудалай урдань ехэ анхарагдадаггүй байһан талануудынь мүнөө түбхын түрүүндэ шэнжэлхэ еһотой болонобди.

Тусхайлбал, СССР-тэ 160 гаран хэлэнүүд бии юм. Эдэнэй олонхидынь һалбаран хүгжэхэ байна, үсөөхэн бага хэлэнүүдынь лэ орхигдожо, тиимэ хэлэтэн ондоо ехэ хэлэнүүдтэ ороно. Энэнь түрүү юумэн гээшэ гэдэг байгаабди. Харин мүнөө үсөөн тоото арадуудай эрхэнэй хэлэнүүд һүнэжэ эхилэнхэй, энээниие болюулжа, тэдэ хэлэнүүдые һэргээн хүгжөөхэ еһотойбди гэлсэдэг болонхой. Зүгөөр тэдэ һүнэжэ байгаа хэлэнүүдые абархын тулада юу хэхэ еһотойб, тиигээд тэдэнхие абарһанай хэрэг бии юм гү гэһэн асуудалнууд огто шэнжэлэгдээгүй.

Үгышье һаа, национальна психологи гээшые «хуурмаг эрдэм» гэжэ тоолоод, энэ талаар юушье хээгүй байнабди. Тэдэ СССР-эй олон арадууд сэдьхэл бодолой талаар хоорондоо ямар илгаатайб, жэшээнь ород болон эстон арадууд юугээрээ илгарнаб гэжэ тусгаар шэнжэлэлгэ хэхэ еһотойбди.

Арадуудай хаана һуудагыень харуулһан этническэ карта табиха хэрэгтэй. Энэ хадаа асари ехэ ажал юм. Юундэб гэхэдэ, үсөөн тоотошье арад аад, элдэб олон республика соо һуудаг байна бшуу.

Урдань элдэб үндэһэ яһатадай түйлалтануудыень лэ тобойлгон харуулхые оролдодог байгаабди. Харин дутуу, муу талануудынь анхарагдадаггүй һэн. Теэд, жэшээнь, Казахстан болон Дунда Азида феодальна болон феодализмһаа урдахи байгуулалтын үлэгдэлнүүд байһаар ха юм. Барга бүдүүлиг заншалнууд дайралдадаг шуу. Энээниие шэнжэлхэ хэрэгтэй.

Бидэнэр урдань өөһэдынгөө социалис дүй дүршэлые эгээл һайн гэжэ тоолоод, национальна политикын талаар хилын саана юу хэгдэжэ байһыень хайхардаггүй байгаабди. Энэ дутагдалаа усадхаха зэргэтэйбди.

Национальна болон интернациональна гээшэ ямар харилсаатайб гэжэ шэнжэлхэ шухала. Арадуудай интернациональна холбоон улам үргэдэн, экономикын болон бусад талаар нэгэдэлгын зүйлнүүд улам элеэр үзэгдэнэ. Иимэ эрхэ байдалда хэлэн болон өөрсэ соел культура яажа хүгжөөгдэхэ, патриотизм гээшэ ямар байха еһотойб гэжэ хараха зэргэтэйбди.

Эдэ болон бусад асуудалнуудые шэнэ бодомжын үндэһөөр, шэнээр хандан гүнзэгыгөөр шэнжэлхэ саг тулажа ерээ. Национальна асуудалай шиидхэлгые хубхай шүүмжэлээд һуухань аюултай. Кризисые дабан гараха бүтэмжэтэй һайн алхамууд хэгдэхэ еһотой.

(ТАСС).

Энэ һонирхолтой

ОЛТИРОГОЙ БАЯЛИГ

Науру республика дэлхэй дээрэ бии юм гэжэ дуулаашьегүй хүнүүд байха. Зүгөөр Номгон далайн тэгэн дунда, экваторһаа 35 километр дүтэ зайда, харин Австралиһаа 4000 километр, Гавайска аралнуудһаа 5000 километр холо зайда Науру гэжэ багахан олтирог оршодог юм. Энэ газар нютагай баялигынь фосфоридай ашагта малтамал (хэбтэшэ) болоно. Энэ олтирогой газарай хэмжээн 35 дүрбэлжэн километр болодог. Эндэ ойролдоо 10 мянган хүн зон ядаралгүй, баян дэлгэр ажаһуудаг юм. Хүн зонойнь олзо зөөри США-гайхиһаа дутуугүй юм. Эндэхи 2-дохи айл бүхэн үмсэдөө сохом 2 ондоо автомашинатай, тиихэдээ тон мүнөө үеын маркын кадиллак, мерседес гү, али «тойето» маркын машинануудтай байдаг. Яагаад эндэхи зон баяжаа юм гэһэн асуудал гарана.

Энэ олтирог океан далайн уһан доороһоо хэдэн миллион жэлэй саана үргэгдэжэ гараһан атолл юм. 5—8 м зузаантай сэбэр фосфоридай ашагта малтамал (руда) энэ газарай 90 процент эзэлдэг. Вулканай тэһэрхэдэ далайн нюруу дээшээ үргэгдэжэ, иимэ атоллнууд бии болоһон түүхэтэй. Фосфоридуудые эндэ 1905 онһоо эхилжэ малтан абана. Жэл соо 2 миллионһоо дээшэ тонно иимэ ашагта малтамал абадаг юм. Энэ рудагай нөөсэ 300 миллион тонно гээд тоологдоно, үшөөшье 40—50 жэлдэ нөөсэнь дууһахагүй гээд багсаамжалагдана.

Энэ ашагта малтамалай яагаад олдоһон тухай. «1900 ондо австралийска Сиднейн городой залуу геолог Альберт Эллис энэ олтирог шадар загаһа гүбшэжэ ябаһан эсэгэдээ ерэхэдээ урса гэрэйнь үүдэнэй һалхинда хаагдахагүйн тула тэрээндэ түшүүлээтэй байһан шулуу хараад ехэтэ һонирхобо. Түгэрхэйень лабораторидо шэнжэлжэ үзэхэдэнь, сэбэр фосфадай кальци байшаба. Тиигэжэ эндэ ашагта малтамал олдоһон түүхэтэй.

Фосфоридай нөөсын дууһашоо һаа, эндэхи хүн зон өхээр хохидохогүй. Юундэб гэхэдэ, эндэхи зон Австралиин, Швейцариин банкнуудта хадагалуулхаар ехэ мүнгэ зөөри оруулаанхай. Түр зуура ондоо орон зөөжэ ябашаха, үгы һаа, ондоо олтирог худалдажа абаха шадалтай юм. Гадаадэ оронуудта фосфорит худалдажа олоһон бүхы мүнгэниинь хуу эндэхи зоной хармаанда ородог юм.

Фосфоридай ашагта малтамал яагаад эндэхи олтирогуудта бии болооб гэһэн хоердохи асуудал гарана. Урда сагта, хэдэн мянган жэлэй саана эндэхи олтирогууд дээрэ хэдэн миллион олон түрэлэй шубууд ажамидардаг, үүрхайгаа түхеэрдэг байгаа, мүнөөшье тиимэ зандаа. Шэхэ дүлиирмэ шууяатай «шубуудай базаар» байһан юм. Богонеор хэлэхэдэ, фосфорит хадаа хэдэн мянган жэлэй үедэ сугларжа арьбажаһан, шулуужашаһан шубуунай аргал, тунгаа мүн болоно.

Манай орондо, Хойто зүгэй мүльһэтэ далайн олтирогуудта илангаяа Шэнэ газарта (Новая земля) хэдэн миллион шубууд байрладаг, «шубуудай базаар» бии ха юм. Теэд юундэ шубуунай аргал тэндэ суглархагүйб, фосфорит үгыб? Юундэб гэхэдэ, эндэхи шубуунай аргал хатажа, шулуужажа үрдеэгүйдөө бороогой уһаар туугдан, далай руу урдашана ха юм. Харин Номгон далайн тэгэн дундахи олтирогууд экваторта дүтэ байхаһаа гадна ехэ зохид хуурай дулаан уларилтай хүсэтэ шуурганда абташагүй, аадарай үүлэ татасагүй газарта (пассадуудай бүһэлүүртэ) оршоно. Бороогой ороошье һаа, уһаниинь атоллой вулканическа һэрхигэр хүрьһэндэ тогтонгүй тэрэ дороо газарта шэнгэшэдэг. Мүн эндэхи шубуудай эдихэ хоол тон элбэг: загаһан, кальмар, креветкэ, краб гэхэ мэтэ.

Сибирь, Алас-Дурна, Ази түбиһөө ерэһэн хэдэн миллион нүүдэл шубууд эндэхи олтирогуудта үбэлжэдэг, байрладаг юм. Мүнөө үень Науру олтирог дээрэ экскаваторай хүнхинөөнһөө боложо, шубууд үүрхайлхаяа болинхой ааб даа. Зүгөөр эндэхи Гавайска архипелагта ородог океан соогуур тараһан хэдэн мянган нүгөөдэ олтирогуудта шубууд үүрхайлһан, үбэлжэһэн зандаа. Гансал манай Сибирь оронһоо эндэ 50 мянган тоонол һоно нугаһад нишэ үбэлжэдэг юм гээ һаа, һонин даа. Эндэхи шубууд жэлэй туршада 420 мянган тонно кальмар, креветкэ, краб, 110 мянган тонно загаһа барижа эдидэг юм.

ШУМУУЛТАЙ ТЭМСЭХЭ АРГА

Стиропор гэжэ һэбхигэр пластик полимер дулаа баридаг (теплоизоляционно), үгы һаа юумэ оредог (упаковочно) материалда үргэнөөр хэрэглэгдэнэ. Тропическа медицинын Лондонско институт энэ полимерые шэнэ юумэндэ хэрэглэжэ эхилээ. Стиропор малярийна бүхэтэр батаганаантай тэмсэлдэ хэрэглэгдэнэ. Стиропорһоо багахан шаригуудые хайшалаад, нуур сөөрэм руу хаядаг, тэрэнь уһанда шэнгэнгүй дээшээ хөөрөөд, тамаржа ябадаг юм. Тэрэ шаригууд дээрэ бүхэтэр батаганаан (комар) үтэеэ хаяжа эхилдэг. Уһанда шэнгэдэггүй шаригууд дээрэ байһан үтэн наранай хурса элшэдэ шаруулаад, хосорон һаладаг. Зүгөөр бороогүй жэлдэ сөөрэмэй уһанай хаташоо һаа, яахаб! Үнөөхи шаригууд хуурай газарта унаад хэбтэдэг, харин уһанай дахяад ехэ болоходо, шаригууд өөдөө хөөрэжэ эхилдэг. Һая болотор энэ шумуултай тэмсэлэй тула уһа руу нефть, керосин гэхэ мэтэ бодос хаядаг байгаа, энэнь уһа бузарлахаһаа бэшэ ямаршье туһагүй байһаниинь эли ааб даа. Зүгөөр стиропор полимер уһанда ямаршье хоро хүргэдэггүй юм. Иимэ арга хэрэглэн, Африкын Занзибар орондо малярийна шумуултай эрхимээр тэмсэдэг болонхой.

АГАВА СЭСЭГЛЭБЭ

ГДР-эй Хайд Хофф городой ботаническа саадта 45 жэлэй туршада агава гэжэ сэсэг ургажа байгаа юм. Мэнэ һая энэ сэсэг түрүүшынхеэ гэнтэ сэсэглэбэ. Сэсэгынь 6 метр утаар ургаба. Агавын сэсэглэхыень хаража байхада гоешье, мүн уйдхартайшье болодог. Юундэб гэхэдэ, энэ сэсэг ургы сэсэг мэтэ гэхээр һара тойроной саг соо һалбараад, бэшэ ургахагүй, наһаа дүүрэжэ, хосордог юм гэжэ ботанигууд хэлэнэ.

АРГАЛАГДАШАБА

ФРГ-гэй Доодо Саксони гэжэ нютагай Цеме городой Адам-Курт Дангауэр хадаа ревматизмаар үбдэжэ тулиһан юм. Электромассаж хүүлээ, ургамалай тоһо түрхеэдшье үзөө, эм домшье уугаа, теэд туһа болоогүй. Африка ороноор аяншалха хаһадань шуурганай үедэ пароходынь усалда орожо, пассажирнууд 7 сүүдхэ соо бур намаг соогуур махажа, эрьедэ хүрэһэн байгаа. Энэ намаг соогуур хүл нюсэгөөр ябахадаа, Дангауэр ревматизмһаа эдэгэшоод гэртээ бусаа һэн. Намагай уһа оймоходо, ехэ туһатай байба ха гэжэ врачнууд тоолоно.

* * *

һүүлэй 35 жэлэй туршада ГДР-эй ороoһото ургамалай ургаса 2 дахинаар дээшэлһэн байна. Селекционно хүдэлмэри һайнаар ябуулһанай ачаар ургаса дээшэлээ юм. Бернбург городой селекционно институт ороoһото ургамалай 90 ондоо сорт бии болгонхой.

ТАСС-ай корр.

о Ленинэй болон тэрэнэй тала баригшадые Рос-
рхысэнь тэдэл эмхидхээ юм. Имагтал энэл үеһөө
адта большевигүүдэй партиин нүлөө нилээд
гажа эхилээ. Имагтал Петроградта гэжэ дахин
байнаб. Юундэб гэхэдэ, эндэ революционно
түб байгаа, нийслэл хотодо боложо бай-

хэрэгүүд Россин ехэнхи хубида балайшье ну-
гүй байһан юм.
шевигүүдэй засаг булияжа абаха түрүүшын һэ-
тоологдоһон 1917 оной июлиин үйлэ хэрэ-
эмхидхээшьегүй байжа болоо ха. Энэ үйлэ
хэрэглэн, солдадуудай зэбсэгтэ демонстра-
үргэлжэлүүлжэ урбалта хэхэ һэдэлгэ гаргаха гэжэ
ба тэрэнэй соратнигууд шиидхэһэн байна. Энээн-
гараагүй. Эдэ үйлэ хэрэгүүдһээ уламжалан,
рын правительство большевигүүдэй партиие да-

Түүхын хуудаһан

раха гэжэ бодобо. Германска правительствын аша туһада тагнуулай ажал эрхилээ гэжэ тэрэнэй хүтэлбэрилэгшэд гэмнэгдэбэ. Партиин зарим ударидагшад тушаагдаба. Большевик бэшэ байһан Троцкий, мүн хэдэн зүүнэй тала баримталдаг эсэрнүүд, меньшевигүүд баригдаба. Ленин Зиновьевтой хамта Разлив руу тэрьедэжэ ошоод, тэндээ бэеэ нюужа байба. Тиигээд тэндэһээ Петроградтахи үйлэ хэрэгүүдые хүтэлбэрилөө юм. «Хүтэлбэрилөө» гэһэн үгые революци эмхидхээ гэжэ ойлгохо гээшэ ха. «СССР-эй түүхэ» гэһэн учебник соо энээн тухай бэшэгдэнхэй байдаг. Мүн партиин ЦК-гай шиидхэбэринүүдэй хойноһоо хинан шалгажа байха хэрэгтэй. Хэрбээ Ленинэй Разливһаа Петроградта боложо байһан үйлэ хэрэгүүдые хинан шалгажа байхаар һэдэхэдэнь, богонихон болзор соо тушааһанайнгаа һүүлээр Сағ зуурын правительство июль һарада Троцкиие гаргаа юм. Троцкий энэ хугасаа соо Петроградтаал байгаа. Сэхыень хэлэхэдэ, тэрэ Петроградай Соведые хүтэлбэрилжэ, 1917 оной октябрь һарада хубисхалай үйлэ хэрэгүүдые эмхидхээ. Ленин оройдоол Соведүүдэй хоердохи съезд дээрээ бэеэ нюунгүйгөөр түрүүшынхеэ сэхэ гаража ерээ һэн.

Арадай комиссарнуудай Соведые байгуулха тухай асуудал зүбшэн хэлсэхэ үедэ правительствын хүтэлбэрилэгшөөр Троцкиие томилхо тухай дурадхалнууд оруулагдаба. Имагтал тэрэ хубисхалай үйлэ хэрэгүүдые эмхидхээ гэжэ хэлэгдээ һэн. Зүгөөр правительство бүрилдүүлхэ үедэ Троцкий ямаршье тэмсэлгүйгөөр Лениндэ хүтэлбэрилхы үүргэ тохобо. Энээнтэй дашарамдуулан, засаг бариха тухай асуудал минии хубиин хэрэг бэшэ гэжэ тэрэ тоолодог байгаа гэжэ ойлгонобди. Харин Ленин тухай игэжэ хэлэхэгүйш, тэрэ засаг бариха хүсэлтэй байгаа юм. Троцкий еврей яһанай байһан шалтагаанаар засаг бариха дурагүй байжа болоо. Хэрбээ гүрэнние тэрэнэй ударидаа һаань, антисемистскэ пропаганда үргэнөөр дэлгэржэ, хубисхалые еврей яһанай хүн хүтэлбэрилөө гэжэ гэмнэжэшье болохо байгаа ха. Энэ шалтагаанаар Троцкиһоо бэшэ еврей яһатан СНК-гай бүридэлдэ ороогүй, харин Центральна Комитедтэ олон байгаа юм. Троцкий харин хэрэгүүдэй наркомой тушаал даажа абаба. Октябриин урдахи үдэрнүүдтэ тушаалнууд тухай асуудал балайшье ехэ удхагүй байгаа. Партиин хүтэлбэрилэгшэд бүхы ажалда анхаралаа хандуулаад, мүнөөнэйхи мэтэ портфельнүүдые хубааха хэрэгые шухала гэжэ һанадаггүй байһан юм.

1917 оной октябриин үдэрнүүдтэ Троцкий Ленин хоер онсо өөрсэ бүлэглэл байгуулхаар хэлсээ батална. Октябриин һүүлээр түрүүшын үдэрнүүдтэ коалиционно Совет правительство бүрилдүүлхэ тухай асуудал табигдаба. Тэрээндэ большевигүүд, меньшевигүүд, эсэрнүүд, арадай социалистнуудай парти гэхэ гү, али Соведүүдэй засагай мэдэрһэн бүхы партинууд оруулагдаба. Эндэ большевигүүдэй, нэгэ парти байгуулха тухай хэлсээн гараагүй. Гэхэ зуура большевигүүдэй партиин ЦК олон партийна правительствын түлөө олонхи хүнүүдэй дууга үгэхэдэнь, оройдоол хоер хүн—Ленин болон Троцкий буруушаагаа һэн. Тэдэнэй хоорондохи бүлэглэл энээн дээрэһээ үндэһэлэгдөө. Хожомоо нэгэ бага гэдэргээ сухарилта хэжэ, Ленин Троцкий хоер правительствын бүридэлдэ зүүн эсэрнүүдые оруулалсахаар зүбшөөлөө үгэбэ. Игэжэ тэдэ буулта хэһэн байна.

— Троцкиин ажал ябуулга болон зохеолнуудые шэнжэлэн шудалха зуураа, ямар шалтагаан дээрэһээ Л. Троцкий революционер болооб гэһэн асуудал тушаа бодожо үзөөгүй һэн гүт!

— Энэ асуудал айхабтар орео хүшэр, түүхын хэмжээнһээ гадуур гарадаг. Марксай, Ленинэй гү, али Троцкиин һанамжын еһоор, ангиин бэшэ, харин социально-психологическа асуудал болоно гэжэ һанаха байнаб.

Эмиграцида байха жэлнүүдтэнь Троцкиин оршуулагшаар хүдэлһэн Макс Истманэй багахан архив сооһоо тэрээндэ зорюулагдаһан Троцкиин хэдэн бэшэгүүдые олооб. Л. Троцкий нэгэ бэшэг соогоо бага балшар наһанһаа абтаһан нэгэ үзэгдэлые зураглан бэшэнэ. Городой яһала баяхан айлай хүбүүн гимназиин шэнэхэн хубсаһа үмдөөд, хэшээлнүүдтээ ошобо ха. Урдаһаань хүл нюсэгэн, муухай хубсаһатай, затагар хүбүүхэн ерэжэ ябаба. Тэрэ Троцкий руу хараад, хубсаһа руунь нелбожорхео һэн. Эдир залуухан Лева тон ехээр гайхаад, түрүүшынхеэ хараһан энээхэн хүбүүн юундэ нам руу нелбохо болооб гэжэ ойлгожо ядаба. һүүлээрнь Троцкий игэжэ бэшэнэ: «...Нам руу нелбоходоо, энээхэн хүбүүн тон ехээр дураа гутаа гээшэ ха гэжэ революционер болоод байхадаа ойлгоо һэм». Энэмнай ангиин талаар мэдэрэлгые барга аргаар тайлбарилһан ябадал болоно. Тиибэ яабашье, тэрээхэн хүбүүн бэшэ, харин Троцкий элитэ мэдээжэ революционер болоо бшуу.

Хүнүүд буруушаахаар хододоо бэлэн байдаг гэжэ һанадагби. Ямаршье обществодо буруушааха шалтагаанууд, дутагдалнууд олдоод лэ байдаг. Революциин урдахи Росси, мүнөөнэй Швеци тухай игэжэ хэлэхэдэ болохо. Юунэй түлөө, ямар үзэл бодолдо эзэлэгдээд, хүнүүд урагшаа шармайн дабшанаб, гэжэ ойлгожо абахамнай шухала бэшэ гү? Троцкий революционно бодолнуудһаа гадна, ямар нэгэ һайн һайхан үг зорилготой байжа болоо ха. Тэрэ революционер байха зуураа, хүн түрэлтэнние жаргалтай болгохые оролдоһыень буруушаахань хүшэр байха. Гэхэ зуура, эндэ тодорхой хүн тэрэнэй анхарал багаар татадаг байгаа. Имагтал хүниие зол жаргалтай болгожо шадаагүй байһанаа ойлгоһон Троцкий болон бусад революционернүүдэй урагшагүйдэһэн шалтагаануудые эндэл бэдэрхэ хэрэгтэй гээшэ ха. Нүгөө талаһаань харахада, хүнүүдые зол жаргалтай болгохоор һэдэһэн аад, ходо ходо тэдэниие алаха баатай болоһон хүнүүдэй трагединь эндэл хаш даа. Тэдэ иимэ эрхэ байдалнуудта зол жаргалтай байха хүсэлгүй, юундэб гэхэдэ, тэдэнэрһээ асуунгүйгөөр тэдэнэй ажаһуухын тула революционернүүд хараа түсэб табиһан байна.

— Граждан дайнай гал дүлэн соогуур, коллективизациин, репрессиин үедэ наһа бараһан хэдэн миллион хүнүүд тухай халаглаһан, хайрлаһан баримтанууд тухай тэрэнэй ямар нэгэ зохеолнууд, бэшэгүүд соо ушардаг байгаа гү!

— Урагшагүйдэһэн хуби заяатай хэдэн миллион хүнүүд тухай хайрлаһан мүрнүүдтэй нэгэшье документ уншаагүйб. Зүгөөр энэ үйлэ хэрэгүүдтэ Троцкиин хабаатай байһан тухай заабаринуудтай ушаржа үзөөгүйб. 20-еод, 30-аад онуудта Россида болоһон үйлэ хэрэгүүдтэ зэмэтэйб гэжэ Троцкий нэгэшье дахин бэшээгүй юм.

Сталинай засагта ерэһэндэ тэрэшье зэмэтэй байжа магадгүй. Амиды байхадань хоер хүбүүдынь алуулагдаа, басаганиинь амияа хороогоо, түрүүшын һамганиинь сүлэлгэдэ эльгээгдээ. Энээнһээ гадна түрэлхидынь хюдагдаһан, үгы гэбэл, лагерьта һуулгагдаһан, нүхэдынь буудагдаһан байха юм. Троцкий өөрөөшье хүндөөр шархатажа, амяа табиха түйлдаа хүреэд байнаб гэжэ мэдэжэ байгаа. Гушаад онуудта бүхы ленинскэ гварди үгы хэгдээ гэжэ мэдэнэбди. Троцкий тэрэниие хэды ехээр хүндэлдэг, тэрээндэ этигэдэг байгааб. Гэбэшье өөрыгөө зэмэтэйб гэжэ тэрэ тоолодог һэн. Троцкиин бэшэһэн үгэнүүдые дурдаябди: «Ленин аппарат байгуулаа, харин аппарат Сталиние байгуулаа». Ленинскэ системэһээ Сталин гараа гэжэ Троцкий мэдэрдэг һэн.

Хэрбээ Троцкиин гүрэниие толгойлоо гээшэ һаа, совет арадые ямар хуби заяан хүлеэхэ байгааб? Балайшье һайн юумэн хүлеэхэгүй һэй гэжэ мүнөө хэлэлтэй. Ушар юуб гэхэдэ, Росси бэшэ, харин бүхы дэлхэй тэрэниие һонирхуулдаг, анхаралыень татадаг байгаа бшуу.

— Юрий Георгиевич, танай шэнжэлгэнүүд Советскэ Союзда хэблэгдэхэ гү?

— Хэблэгдэнгүй яахаб. Түрүүшын бүтээлнүүд Троцкитой холбоотой бэшэ. Литвада дэншье үни бэшэ 1939—1941 онуудай немец архиваһаа абтаһан совет-германска документнүүдэй согсолбори гаргагдаа һэн. Энэл согсолбори 1991 ондо Москвагай хэблэлдэ гаргагдаха. Троцкиин Сталинай намтар тухай бэшэһэн хоер ботитой ном, «Троцкиин дэбтэр болон бэшэгүүд» гэһэн ном гаргаха зүбшөөл Москвагай хэблэл үгэһэн байна. Игэжэ СССР-тэ Троцкиин архивна документнүүд хэблэгдэжэ, совет арадай түүхын олохон хуудаһануудые нээжэ үгэхэнь.

ВЛКСМ-эй ЦК-гай дэргэдэхи комсомолой дээдэ һургуулиин журналистикын факультедэй шагнагша Р. БАЙРАШЕВ хөөрэлдөө үнгэргэбэ.

Манай газетын айлшанай эдэ һанамжанууд уншагшадта ямаршье үндэһэ баримтагүйгөөр хэлэгдэһэн шэнгеэр үзэгдэжэ магадгүй. Хэрбээ һэжэглээ гээшэ һаа, үгэ булялдаа үүсхэхэдэтнай болохо. Совет уншагшад Ю. Г. Фельштинскиин гүнзэгыгөөр шудалһан документнүүд болон номуудые уншахаһаа байха харажашье үзөөгүй байгаа еһотой гэжэ һанагдана.

АМАР МЭНДЭ, ЗАЛУУШУУЛАЙ ГАЗЕТЭ!

Зарим буряад нэрэнүүд ямар удхатайб гэжэ мэдээ һаа, һонин байгаа. Үнгэрһэн нэгэ номертотнай «Нэрэшни ямар удхатайб!» гэһэн статья соо яһала олон нэрэнүүдэй тайлбари дурдагдаһан байна. Гэбэшье бүхы нэрэнүүд тэндэ байгаагүй.

Хүндэлэн үлэгшэ ЖАРГАЛМА,
Яруунын район.

НЭРЭШНИ ЯМАР УДХАТАЙБ?

Буряад нэрэнүүд хаанаһаа бии болоһон бэ, ямар удхатай байдаг бэ? Имэ асуудал олохон хүнүүдэй һонирхол татадаг, анхарал хандуулдаг байха. Буряад угсаатанай үни холын уг гарбалһаа эхитэй эртэ урдын нэрэнүүд олон. Буряадуудай эртэ урдын түүхэ намтарые гэршэлэн харуулһан бэшэг ном үгы юм. Тиимэһээ буряад нэрэнүүдэй хаанаһаа бии болоһон тухай үнэн зүбөөр хэлэхэнь хүшэр байна.

Гэбэшье арадай дурасхаалда манай үни холын уг гарбалай нэрэнүүд бүхөөр хадуугдан үлэнхэй. Мүнөөшье уг гарбалайнгаа 20—25-дахи үе хүрэтэр нэрэнүүдые мэдэдэг хүнүүд дайралдадаг. Гадна хуушан монгол хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн угай бэшэгүүд соо арадай аман зохеолой баян абдарта уг гарбалайнгаа нэрэнүүдтэй уулзанабди.

Буряадта буддын шажанай дэлгэрхэдэ (XVII зуун жэлэй эсэс багта болон XVIII зуун жэлэй эхин багта) Забайкалиин буряадууд түбэд, санскрит гарбалай ондоо нэрэнүүдые дэлгэрүүлжэ захалаа. Нэгэ бага һүүлшэг тээ эдэ нэрэнүүд буряадуудай ажаһуудаг Эрхүүгэй губернидэ нэбтэржэ эхилээ.

Ламаизм болон шаманизмын хоорондо шанга тэмсэл эхилшоо һэн. Хэдэн жэлэй туршада тэмсэл үргэлжэлжэ, Азида үргэнөөр дэлгэрһэн буддын шажан шаманизмые түрижэ шадаа. Энэ мүргэл шажан үхибүүдтэ нэрэнүүдые үгэлгэдэ ниилээд ехээр нүлөөлһэн түүхэтэй. Тиигээшье, һаа, хуушан мүргэл—шаманизмын шэнжэтэй аймшагтай нэрэнүүд үгтэһөөр зандаа байгаа.

Зүүн зүгэй буряадууд, тэрэ тоодо хори буряадууд удаан саг соо монгол угсаатантай нягта харилсаатай ажаһуугаа. Тиимэһээ Буряадай олохон районуудта түбэд-санскрит гарбалай нэрэнүүд үргэнөөр нэбтэрүүлэгдэжэ эхилһэн байха юм.

Буддын шажан Түбэдһөө Монгол руу, удаань Буряад орон руу нэбтэрэн ороһон гээшэ. Иигэжэ олохон нэрэнүүд түбэд гарбалтай. Түбэд нэрэнүүд гэхэдэ, Анчик—«асари томо, бар хүсэтэй», Бабу—«баатар», «эрэлхэг», «зоримгой», Балдан—«һүр хүсэтэй», Бутид—«хүбүүгээ залан хүтэлэгшэ» Галдан—«хуби заяатай байгша» «үршөөгшэ», Гарма—«одон», Гомбо—«аршалагша», «хамгаалагша», Гунга — «һайндэр, «зугаа наадан», «бүгэдэнии хүхөөгшэ», «баярлуулагша», Даба—«һара», Дамба — «эгээн дээдэ», Дандар —«Буддын мүргэл дэлгэрүүлэгшэ», Дондок—«һайниие хүсэгшэ», Доржи—«алмаз», «үнэтэй шулуунай эзэн тайжа», Данзан—«мүргэл шажангай түшэг тулгуури», Дулма—«эхэ-абарагша», Дугар—«сагаан шүхэртэ», Еши—«ухаан бодол», Лубсан, Лобсан—«ухаатай сэсэн», «эрдэмтэн», Митуп, Митып—«диилдэшэгүй, илагдашагүй», Найдак—«нютаг нугын эзэн», Ринчин — «субад эрдэни», Самбу — «һайн һайхан», «һайхан сэдьхэлтэй», Санжа, Санжай—«ариг сэбэр», «Содном—«габьяа», «һайниие хэгшэ», Сэндэмэ—«сэсэн ухаатай», Туден—«бар хүсэтэй», Ханда—«эхэ-абарагша», Цырен—«ута наһан», Цыпилма—«наһа утадхагша», Цырема—«алтан эхэ», Чимитдоржи—«мүнхэ байлгын алмаз», Ширап—«сэсэн ухаан».

Удаадахи нэрэнүүд санскрит гарбалтай: Абида—«хэмжэгдэшэгүй гэрэл», Бадма—«бадма сэсэг», Базар—«алмаз», Буда—«Будда», Радна—«субад эрдэни», Очир—«алмаз», Арья—«нангин», Зана—«ухаан бодол», Осор—«гэрэл тараагша».

Түбэд-санскрит нэрэнүүдһээ гадна зүүн зүгэй буряадууд ажабайдалһаа удхатай нэрэнүүдые үхибүүдтээ үгэдэг байһан. Имэ нэрэнүүд мүнөөшье үгэдэг ааб даа. Һайн һайханиие хүсэһэн бар ехэ хүсэ, эрэлхэг зориг, гүнзэгы ухаан бодол хүсэһэн нэрэнүүд хэды олон бэ. Нэсэ хэды жэшээнүүдые дурдаябди: Алдар —«мэдээжэ», «суутай бологшо», Баир—«жаргал», Бата—«хатуу шанга, найдамтай, бүхэ», Жаргал—«жаргал», «Гэрэл—«гэрэл туяа», Оюна—«ухаан бодол», Туяна—«элшэ туяа», Эрхитэ—«эрхэ», Булат—«булад», Зоригто—«зориг, эрмэлзэл», Тумэн—«үй түмэн, олон», Эрдэм—«эрдэм мэдэсэ» гэхэ мэтэ.

Ан амитадай, ургамалнуудай, байгаалиин элдэб аяг аашануудай нэрэнүүд үгтэдэг байгаа. Буряадууд үхибүүдтээ ямар бэ нэгэ үзэмжэгүйхэн «боро» нэрэнүүдые үгэхэ дуратай байдаг һэн. Ушар юуб гэхэдэ, эрлиг гэжэ нэрэтэй муу муухай хии үзэгдэл үхибүүдые хулгайлдаг гэжэ һанадаг байгаа бшуу.

Иигэжэ хии үзэгдэлһөө үхибүүдээ хамгаалха зорилготойгоор имэ нэрэнүүд үгтэхэ: Азарга — «залуу морин», Хуса—«хонин», Ямаан—«ямаан», Бүргэд—«бүргэд», Буха—«буха», Нохой—«нохой», Булган—«булган» гэхэ мэтэ. Эдэ нэрэнүүд удаан хүлеэгдэһэн үхибүүнэй түрэхэдэ үгтэдэг байгаа. Арбан хоер жэлэй циклдэ хабаатай нэрэнүүд үхибүүдтэ үгтэдэг һэн. Жэл бүхэн өөрын онсо удхатай, баяр жаргалтай, уйдхар гашуудалтай байдаг. Жэшээлбэл, үхэр жэл баян жэл гэжэ, могой жэл хүндэ хүшэр жэл гэжэ тоологдодог. Харин тахяа жэлдэ үлэсхэлэн хооһон байха, арбан хоер жэлэй һүүлшын жэл болотор гахай жэлдэ үхибүү түрэхэдэ хүшэр гэжэ тоологдодог. Имэ гажа буруу нэрэнүүдые үхибүүд бүхы наһаараа абажа ябаха еһотой байгаа. Шаманизмын үедэ имэ нэрэнүүд бүришье үргэнөөр дэлгэрһэн байха юм. Хэрбээ ямар бэ нэгэ бүлэдэ хүбүүнэй удаан түрэхэгүйдэ басаганда эрэ хүнэй нэрэ, үгы гэбэл, басаганай удаан түрэхэгүйдэ хүбүүндэ басаганай нэрэ үгэдэг һэн. Мүнөө имэ юумэн дайралдахаяа болинхой ааб даа.

Буряадуудта үшөө Мушхуу, Мархай (томо), Мундуу, Табхай (нюргаар набтар), Архинша, Заанагар (томо толгойтой), Ангадха (һаамагар) гэхэ мэтэ наадалһан нэрэнүүд үгтэдэг байһан.

Мүнөөнэй буряад нэрэнүүд эртэ урдын болон хубискалай урда тээхи нэрэнүүдтэ орходоо тад ондоонууд болонхой. Түбэд-санскрит гарбалай (буддын шажанда хабаатай) нэрэнүүд хойшоо түригдэжэ захалаанхай. Орео хүшэр хоер дабхар нэрэнүүд хараа байса үсөөн болоо. Жэшээнь, Цырен-Доржо, Дугаржап, Бадма-Ханда, Долгоржаб гэхэ мэтэ. Мүнөө үхибүүнэй түрэхэдэ, олонхи ушарта ород гү, али хари нэрэнүүд үгтэдэг болонхой. Имэ нэрэнүүд заахашье хубилгагдангүйгөөр үгтэдэг гэжэ тэмдэглэхэ шухала.

Һүүлэй үедэ буряад нэрэнүүд үхибүүдтэ үргэнөөр үгтэдэг боложо байнхай. Түбэд-санскрит гарбалай нэрэнүүд болохо Баир, Жаргал, Сэсэг, Мэдэгма, Дугар гэхэ мэтэ нэрэнүүд бүгэдэндэ һайшаагдадаг.

С. БАБУЕВ,
хизаар ороноо шэнжэлэгшэ.

Оротон, хаанабта?

Мүнөө Баунтын райондо 560 эвенкнүүд ажаһууна. Эвенкнүүд хадаа Буряадай газар дээрэ хэр үгһөө хойшо ажаһуужа байһан үндэһэн арад мүн. Совет эрдэмтэд—этнографуud, археологууд болон лингвистнүүдэй багсаамжалһанай еһоор, эвенкнүүдэй түрэһэн нютаг хадаа Прибайкалиин район болоно. Нэгэ үедэ эвенкнүүд тюркскэ болон монгол угсаатантай яһала удаан жэлнүүдтэ харилсаатай болоһоной ашаар холын хойто зүгэй, Алас-Дурнын районуудые ашаглажа эхилһэн түүхэтэй. Тэдэнэй зариманиинь Прибайкали болон Забайкалида үлэһэн байха юм. XVII зуун жэлэй түрүүшын тэн багта тэдэнэр буряад угсаатандал адли Россин гүрэнэй бүридэлдэ ороһон. Революциин урда тээ Буряадай эвенкнүүд Баргажан нютагые, Хойто-Байгал болон Баунтын Витимэй хүбшэ тайгые эзэлжэ, эндэһээ ондоо тээшээ ошохоео болиһон байна.

Баунтын болон Хойто-Байгалай эвенкнүүд оро үсхэбэрилдэг ажалтай байһан тула «орочер» гэхэ гү, али оротон гэжэ нэрлэгдэһэн гээшэ. Баунтын эвенкнүүдэй дунда 20 этническэ бүлэг тэрэ тоодо киндыгир, чальчигир, туруягир, нгэдягир, малюкчен, шамагир болон бусад ороно. Оро үсхэбэрилгэ, ангай арһа бэлдэлгэ, загаһа баридаг гэхэ мэтэ тэдэнэй хэдэг ажал болоно.

Ородуудай ерэхэһээ бүри холо урид эвенкнүүдэй зарим бүлэгүүд Прибайкали болон Забайкалиһаа хойто ба зүүн зүг тээшэ нүүжэ эхилһэн түүхэтэй. Хэлэнэй шэнжэнүүдэй талаар тэдэнэр тунгус-манжуур бүлэгтэ ороно. Энэ бүлэгтэ эвенкнүүдһээ гадна (тэдэниие тунгусууд гэхэдэ болохо) эвенүүд (ламудууд), негидальцууд, нанайцууд, ульчанууд, ороггууд, удегайцууд, орочууд, үшөө тиихэдэ хилын саана ажаһуудаг солонууд, манжуурнууд ородог байха юм. Эвенк хэлэн он жэлнүүдэй үнгэрхэ тудам тюркска болон монгол арадуудай хэлэнүүдэй зарим шэнжэнүүдые бэедээ нэбтэрүүлжэ абаһан байна. Харин мүнөө ород, буряад, болон яхад арадуудай зүгһөө хэлэнэйшье, һуудал байдалайшье талаар эвенкнүүд ехэ нүлөө абаһан байха юм.

ЧИНГИС ХААН, ХУБИЛАЙ ХААН

Үбэр Монголой һурган хүмүүжэлэй хэблэлэй хороонһоо 1987 ондо хэблэгдэжэ гараһан имэ гаршагтай номтой танилсабабди. Тус номой оршуулгада хабаадажа, хуушан монгол бэшэг дээрэ оршууһан Хитадай Арадай Республикын Хүлэн-Буйр аймагта 1925 ондо түрэһэн, хэблэлэй газарта ажалтай хитад, япон, англи хэлэнүүдые мэдэхэ Буян-Дэлгэр нүхэрэй Цыремжид Будаева гэгшэдэ зорюулжа, бэлэг болгон бариһан ном байба.

Номой 447-дохи хуудаһа харахада, 1294 ондо нэгэ-дугаар һарын 19-нэй үдэр—Хубилай хаанай һүүлшын үдэр юм. Хаан шэрээдэ 35 жэл һуугаа. Наян наһан дээрээ мордоо гэнэ. Хубилай хаан гээшэмнай Чингис хаанай аша хүбүүн мүн.

Тус номой 79-дэхи хуудаһанда Чингисэй бага наһан Онон мүрэн шадар Дэлюун-Болдог нютагта үнгэрһэн байгаа гэнэ. Энэ нютаг тухай революциин һүүлээр тиишэ зөөхэ тухай хори буряадай зарим газарнуудта хөөрэлдэдэг болоһон юм. Номой түрүүшын хахад Чингис хаан тухай зохеолые япон хүн бэшэхэдээ, Чингис хаан наһа барахын урда тээхэнэ 12 түмэ 900 сэрэгтэй байгаа, тэрэ сэрэгээ хүбүүдтээ хубаажа үгэһэн юм гэнэ.

Хитадта, Баруун Азида ба Европодо Чингис хааниие, тэрэнэй сэрэгые зэрлиг түримхэйлэгшэ, эбдэн һандаргагша гэжэ дэлхэйн түүхэдэ хамагай муу гэжэ тоолоно. Харин Япондо Чингис хаан гээшэ хадаа юртэмсэ дээрэ хажуудаа дүтэлмэ жэшээтэй тиимэ баатар хүнэй үгы шэнгеэр ехээр сэгнэдэг гэжэ автор тэмдэглэнэ.

М. ДУГАРОВ,
дайнай ба ажалай ветеран.

«АЛТАРГАНЫН» БИБЛИОТЕЧКЭ

Арбан хоёр эрдэни шэмэгни

Африкан БАЛЬБУРОВ

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь 22, 23-дахи номернуудта).

Хонидынь тала хээрээр бөөнөөрөө субана. Хонидой хүлөөрөө үбһэ ногоо һаршагануулхань, туруугаараа тоборхонь лэ дуулдана. Цыремпилова хонидоо хотондо оруулжа хаана. Үглөө үглөөгүүрынь үүрээр бодожо, дахяад лэ бэлшээридэнь гаргахал. Үдэр бүри энэл ажалаа хэхэ. Хэдэн олон жэлэй туршада иигэжэл ажаллаа. Эдэ олон жэлнүүдтэ хэды шэнэ онол арга бэдэрээ гээшэб! Үсэд нэтэрүүгээр, эсэхэ сусахые мэдэнгүйгөөр хони үсхэбэрилхэ эрдэм цуглуулаа бшуу. Тиин Гомбо-Сүрэн Гончиковна Цыремпилова Социалис Ажалай Герой болоо, РСФСР-эй Верховно Соведэй депутадаар һунгагдаа.

— Удаанаар иишэ ерээ гүт?— гэһэн суута хонишоной асуудал холоһоо дуулдаһан мэтээр соностобо.—Гансаараа гүт, али үшөө хүн хара бии гү?

Гансаараа бэшэб, районой түбтэ Улаан-Үдэһөө ерэһэн бригада отарадатнай ерэхэ гэжэ байна, тус бригада зуун эхэ хониндоо зуу гаран хурьга жэл бүхэндэ абажа шададаг дүй дүршэлыетнай шудалжа, амжалтынтнай хуули еһо ямар бэ гэжэ ойлгожо абаха һанаатай гэжэ хэлэхэ гэһэн байгааб. Теэд хонишон эхэнэр минии хэлэхэ гэһэн юумые уридшалан мэдэһэн юумэндэл:

— Хүн зон олоороо ерэдэг лэ даа! Дүй дүршэл шудалха гэдэг...—гэжэ бодолгото болон дуугарба.—Энэ хото хореоем хаража анжардаг һаань, һайн байгаа. Хото хореомни үйтэдэшоо. Нэмэжэ барижа үгэхэ гэжэ манай правлениинхид һанаандаа оруулнагүй. Мүнөө эрдэмтэд түлгые хусада оруулха гү, али үшөө нэгэ жэл хүлеэхэ гү гэжэ арсалдана. Иигэжэ хооһоор арсалдажа байнхаар, хонидой шэнэ байра бариха еһотой гэжэ правленидэ ойлгуулдаг һаань, һайн байгаа. Харин тэрэ арсалдаан миил хэхэ юумэгүй хүнүүдэй ажал гээшэл даа. Тэрэ асуудал үни хада шиидхэгдэнхэй. Энээниие хонишод өөһэдөө шиидхээ ха юм. Би түлгэнүүдые отондо оруулжа, зуун түлгэһөө зуун хурьга абаа һэм. Тиин тэдэ түлгэнүүд һүрхэй һайн эхэ хонид болоо бэлэй. Бүхы юумэн гол түлэб түлгэнүүдые зүбөөр отондо оруулхаһаа, һайнаар хурьгалуулхаһаа дулдыдадаг гэжэ би һанагшаб. Түлгэнүүдые хусада оруулангүй нэгэ жэл байлгаад, мүртэй олон хурьга абангүй һалажа болохо. Харин түлгэнүүдые аятайханаар отондо оруулаад, зууһаа зүүн хурьга абажа болохо байдаг. Эдэ бүгэдэ муу хонишодһоо дулдыдаха байна. Хонидой наһан богони юм. Оройдоо арбаад наһа наһална. Тиимэһээ хонидой аша туһа хэдэг богонихон болзорые үшөө хороожо байһанай хэрэггүй гэжэ һанаха байнаб.

Цыремпилова нэгэ бага дуугай байд гээд, өөрынгөө бодолые саашань, түгаарайхидаал аалин намжаагаар бэшэ, харин сэдьхэлээ хүдэлгэн, эршэмтэй шанга хоолойгоор үргэлжэлүүлбэ:

— Манай хэжэ байһан ажал хэрэгтэ бүхы юумэн дундаа бүхэ холбоо барисаатай байдаг. Һайн хурьга абахын тулада эхэ хонидой хойноһоо харууһыень һайжаруулха еһотой. Харин һайн эхэ хонитой болохын тулада, хүсэ шадалаа гамнангүйгөөр оролдожо, хурьгадые түлжүүлхэ зэргэтэй. Мүнөө үедэ колхозууд ехэ баян шадалтай болонхой, харин хонидой байра байдал хаа хаанагүй ахирхан байдаг. Энэ юунһээ болоноб гэхэдэ, манай мэргэжэлтэд, колхозой хүтэлбэрилэгшэд хуушарһан муу байрада дадашанхай ха юм. Урдань хонидые харшада, далдэ хаадаггүй, миил хашаан соо хонуулдаг байгаа юм гэгшэ. Тэрэниие хотон соо байлгадаг арга гэжэ нэрлэдэг һэн ха. Минии һанахада, тэрэ хадаа хойрог залхуу зоной онол арга гээшэ. Хонидой хурьгалха болзорые тон наринаар адаглаха зэргэтэй юм. Би хонидоо март һарада хурьгалуулха баатай болонхой агшаб. Юундэб гэхэдэ, түрэхэ, зүлгэ ногоондо гараха болзоройнь дүтэ байха тухайнь бодоно бшууб. Үбһэ тэжээл элбэгтэй һаа, январиин хурьга абаха байгааб. Январь, февральда хони хурьгалуулхада, түлынь тэрэ намартаа хонидой зэргэ томо болошодог байна бшуу. Хурьгадта наран хэрэгтэй юм. Эхынь һүнһөө дутуугүй хэрэгтэй. Хурьгадай байрын уйтахан сонхоор толорон ороһон наранай туяада хурьгадай суглархые хараад, улам хүдэлдэг. Наранай туяагай хажуу тээшээ болоходо, хурьгад адли байрала урилалсахал даа. Хайрладаһаа хүрэдэгби. Хурьгадай байрые үргэн ехэ сонхонуудтайгаар бариха еһотой юм. Хурьгад гээшэ мүнөөхил ургамалнууд ха юм, халуун шуһатай амиды ургамалнууд гээшэ!

Манай республикын ажалшадай урда олохон асуудалнууд гаража ерээ. Эдэ бүгэдэ хадаа урган хүгжэлтын замай шатанууд болоно. Колхоз, совхозууд эршэмтэйгээр урган хүгжэжэ байна, тиин ажахынуудые хүтэлбэрилхэ онол арганууд улам нарин, улам һайн боложо байна. Үсэглэдэр ямаршьегүй һайн гэжэ һанагдажа байһан юумэнэй мүнөөдэр һанаһанда хүрэхөө болишоно, харин үглөөдэр хуушаржа, хэндэшье хэрэггүй зүйл болоно. Ажабайдал гээшэ иимэл ха юм даа!

Хонид хотон тээшээ бөөнөөрөө субана. Хүлөөрөө үбһэ ногоо һаршагануулна, туруугаараа тоборно. Гэнтэ минии тархида нэгэ һонин бодол хүлеэгдэнгүйгөөр хүрэжэ ерэбэ. Яахадаа хониие тэнэг мал гэжэ хэлсэдэг, его үльгэрнүүд соо ходо хусануудые элдэбэлдэг гээшэб? Хүнүүд айхабтар томо бэетэй, шүрэн шуумар орголиие мал болгожо, хонин гэжэ нэрлээ ха юм. Харин эртэ урдын Зүүн зүгэй литэ хонидто нилээд хүндэтэ һуури гаргажа үгэһэн байна. Зүүн зүгэй литын еһоор, Шэнэ жэлнай хуса һарада эхилдэг ха юм. Харин арбан хоёр жэлэй нэгэ жэлынь хонин жэл гэһэн хүндэтэ нэрэ зүүдэг. Хониие бидэнэр дэмыл тэнэг мал гэжэ нэрлэдэг байнабди лаа. Дэмы. Дэмы!

Манай Буряад орониие талын хизаар юм, буряадуудые талын арад юм гэһэн ехэ жэгтэй һанамжа үни хада дэлгэрээд, яһала бүхөөр тогтонижонхой. Москвада болодог уран зохеолшодой нилээд харюусалгатай зүблөөнүүд дээрэ уран зохеолой шүүмжэлэгшэдэй манай республикын зарим зохеолшодые түрэл талынгаа байдалые зураглаха онол арга олоногүйт, талын өөрэ онсо шэнжые харуулнагүйт, талын хүнэй сэдьхэл зүрхые үнэншэмэ зүбөөр дэлбэлэн бэшэнэгүйт гэхэ мэтээр зэмэлжэ байхыень нэгэнтэ бэшэ шагнаһан байнаб. Түрүүшээр би иимэ хөөрэлдөөнэй гарахада, миин лэ эльгэ хатадаг һэм, харин һүүлэй үедэ сухалаа хүрэдэг болонхойб. Юундэб гэхэдэ, Буряадай залуу поэдүүд өөһэдынгөө шүлэгүүдые үнэнхэһөө «талын шэнжэтэйгээр» бэшэхэ гэжэ аһан шадалаараа оролдоно бшуу. Иигэжэ манай литературада «Табгайта тала» гэжэ ном бии болоо һэн. Тэрэ ном дотор гүүдээ буляалдажа азарганууд наншалдаха юм. Еһотойл уран бэлигтэй поэт Солбон Ангабаевые зэмэлхэ гэжэ эндэ тэрэнэй ном дурдаа бэшэб. Буряадай ажабайдалай тусгаар онсо шэнжэ гээшэ гэжэ талые янза бүреэр магтан дурдаһан бэлигтэйшье, дунда жиирэйшье, миил һулһаадишье хара мянган зохеолнууд байгуулагдаһан байха.

Нээрээшье, мүнөөнэй Шэтын ба Эрхүүгэй областьнуудай Агын ба Усть-Ордын буряад национальна округуудай аймагууд урдань Буряадай АССР-тэ ородог байһан юм. Тэндэмнай буряадуудай ажаһуудаг Агын ба Алайрай элдин уужам талануудь оршодог. Тэдэ талануудые, үнэхөөрөөшье, Хальмагай гү, али Казахай талануудһаа дутуугүй омогорхолтойгоор магтан дуулахаар байгаа гээшэ ааб даа. Харин манай Буряадай мүнөөнэй дэбисхэр дээрэ балай ехэ тала газар үгы бшуу. Борьёогой талые абажа харахада, бүхы тээһээ хадануудаар хүреэлэгдэнхэй балай тиимэ ехэ үргэнш бэшэ добо дошотой тэгшэ газар лэ даа. Манай Буряадай газарые ой модоор элбэг хадатайнь, тала газартайнь айхабтар гоё һайхан юм гэжэ бүхы аяншад, тэрэ тоодо агуу ехэ Чехов, бүри үни хада баталһан байха. Харин минии һанахада, манай газар дайда гээшэ Расул Гамзатовай саг үргэлжэ анхаралаа хандуулжа, үнэн сэдьхэлһээ дуратайгаа мэдүүлжэ байдаг Дагестанай ой модогүй нюсэгэн хадануудһаа дутуугүйгөөр манай поэдүүдэй анхарал татаха, магтуулжа байха еһотой. Түнхэнэй үндэр мундарганууды абаха болоо һаа, хэды гоё һайхан гээшэб! Түнхэнэй уулануд хахадтаа хүрэтэрөө нарһан модоор бүрхөөгдэн ногоорон байха, харин дээшэлхэдээ, сагаан мүнгэн саһан оройгоороо нюдэ һаргаан ялалзахал даа. Тиихэдэ хадын жалга болон агынуудаар доро хүрэтэр сагаан саһан һаншагтан сайрадаг. Манай Буряадта нилээд ехэ суутай тала бии юм. Тэрэ хадаа Баргажанай тала мүн. Энээгүүр ябаһан аяар холын ямаршье аяншан Баргажан дабаанай бүхэнтэһэн нюрууе, тэрэнэй Барагхан үндэр оройе зогсон байжа бахархан харадаг лэ байха даа. Баргажан дабаанай үндэр орой һүхөөр сабшуулһан гү, али хутагаар зүһүүлһэн мэтэ тэгшэ юм. Тэрэ үндэрэй оройдо аймшагтай тунгалаг һайхан уһатай гүнзэгы нуур байдаг юм. Тэрэ нуурта загаһан бии. Нуурай эрьедэ будаадын субарга баригданхай юм, тэрэ субарга соо үни удаан жэлдэ нэгэ даяанша лама һууһан юм гэжэ би эдир залуудаа дуулаһан хүм, тиин эдэ бүгэдэ үнэн байгаа ха гү, али худал гү гэжэ шалгахаяа Баргажан дабаанай эгээн үндэр оройдо гараха байна гэжэ шэбшэдэг бэлэйб.

Зүб даа, Буряад оромнай хадата хизаар юм. Тиимэһээ манай хизаар дайда өөрын онсо шэнжэтэй, хүн зоной байдал, заң абаринь тусгаар ондоо, ажахынуудта өөрын нүлөө үзүүлдэг юм гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Манай Буряадай хада уулаһаа ехэ бага тон олон гол горхонууд урдажа, тэгшэ тала руу ородог. Жэл соо хэды үдэр бэ, тэды олон гол горхонууд Байгал далайда шудхадаг гэжэ манай арад зоной дунда хэлсэдэг!

Багаһаа хойшо би гэртээ һуужа шададаггүй, холо ойгуур харайлгаха, ябаагүй газараараа ябаха, үзөөгүй юумэеэ үзэхэ дуратай байһан хүм. Шэнэ район, шэнэ хизаар болон оронуудаар тэнюун сэдьхэлтэйгээр аяншалдаг, уһан далайгаар, океанаар хүхюун баяртайгаар тамардаг заншалтайб. Анханда түрэһэн нютагһаа эхилээд, оршон тойронтой улам үргэнөөр танилсадаг байгааб. Тиин Буряад оронойнгоо газар дайдаар хуу ябааб, минии ошоогүй нэгэшье район, ябаагүй нэгэшье нютаг үгы гэжэ сэхэ хэлэхэдэ болохо. Манай Буряад орон айхабтар ехэ газар дайдатай юм. Гурбан зуун табин нэгэ мянган дүрбэлжэн километр дэбисхэр дээрэнь миллион хүрэхэгүй хүн зон ажаһуудаг. Харин зуун хоёр миллион хүн зонтой Японой газар дайда манай республикын талмайһаа оройдоол хори мянган дүрбэлжэн километрээр үлүү юм.

Эртэ хабартаа манай нютагай байгаалиин үнгэеэ хубилгахыень адаглан хараха дуратай хүм. Хуса һарын һүүл багһаа эхилжэ, саһан нэмэргэтэй хада уулаһаа ямар бэ даа нэгэ балай илгаруулхаар бэшээр, дабтагдашагүй һайханаар хангалтажа захалдаг. Энэ хангал үнэрые дамжуулжа хэлэхэнь бэрхэтэй гэхэ гү, али оройдоош дамжуулхын аргагүй гээшэ ха. Тэрэ хангал долгин мэтээр эрьен, эгээ түрүүшээр оройдоо ойлгохын аргагүй байтараа, һүүлээрнь бүри эли болон мэдэрэгдэдэг. Энэ хадаа наранай гэрэлдэ ой модон гэдэжэ эхилбэ гээшэ. Хада уулын үбэр ехэ боргон һарада хүнэй хараа байса үнгэ зүһөө хубилгадаг. Үдэр бүри элшэеэ шангадхажа байһан наранай гэрэлдэ саһан түрүүшээр боробтор болоһон аад, байн бүри барайжа, харлажа эхилдэг. Тиин саашаа болоходоо һэриижэ, соохорлохоор забдадаг. Һүүлээрнь саһан хайлажа, горхон болон урдадаг. Горхонууд түрүүшээр саһан соогуур абяагүйхэнээр урдажа эхилһэн аад, саашаа улам абяатай боложо шолшогонодог, харин уруудаха тумаа олон горхонууд хамтаржа, жалга жаамаар шууяа шорхироотойгоор урдажа, талын үшөө ойроо хүртөөгүй сагаан саһые норгожо эхилхэл даа. Мартын һүүл багта республикын урда зүгэй хадануудай ара таладашье саһан үгы болонтодог.

Манай Бурядта наратай үдэрнүүд олон юм. Жэлдээ гурбан зуун үдэрынь сэлмэг наратай байдаг. Республикын урда зүгэй районуудта мартын һүүл багта газарай хүдэлмэри эхилдэг. Манай эндэхи газарай дулаан уһатай Буряад ороной сагай уларилай эрид ехээр хубилдаг тухай ходо халаг хухы табин шэбшэдэг хүм. Манай газар дайда Номгон далайһаа таба мянган километр холо, Атлантикаһаа долоо мянган километр холо байна ха юм. Гэбэшье Улаан-Үдэ хотомнай Харьковтай нэгэ широтада оршодог. Тиимэһээ ехэ боргон һарада байгаалидамнай хабарай хүсэтэ шэнжэ үзэгдэнэ, ехэхэн хубилалта болоно бшуу. Манай эндэхи сагай уларилай эридээр хубилдаг, үбэл зунай, үдэр һүниин хэмгүй ехэ илгаатай байдаг дээрэһээ байгаалиимнай байдал өөрынхеэрээ ехэ тогтуурингүй юм. Жэлнай жэлдээ адли бэшэ байхаһаа гадна, сагай уларил үдэртөө хэды дахин хубилхадаа болохо. Заримдаа үглөөгүүр һүрхэй дулаан байһан аад, үдэшэ багта муухай саһа шамарган болоод, гэни галзуу хүйтөөр загнадаг.

Ехэ боргон һарада хадын саһа мүльһэнэй уһан горхон болон урдажа, гол болон хамтардаг. Эдэ гол горхонууд хэдэн мянган жэлэй туршада хэды олон агы нүхэ, хабшал жалга гаргаа гээшэб. Эдэ гол горхонууд анха урда сагта хада уланудай тогтоходо, бии болоһон хабсагай шулуунууд соо нюугдаһан хамаг бүхы юумэнүүдые хүнэй нюдэндэ харуулангүйгөөр, һэмээхэнээр үдэр хоног бүхэндэ, час, минута, секунда бүхэндэ урадхуулан абаашажа байгаал. Манай республикын зүүн захын аймаг—Яруунаһаа эхиеэ абадаг Витим мүрэн Хойто мүльһэн далай руу урдадаг. Витим мүрэнэй, тэрэнэй һалаануудай Баргажанай ба Баунтын хүбшөөр урдахадаа элирүүлһэн алта малтан абалга гээшэ өөрын үни урданай түүхэтэй юм. Би урдань Витимэй, Витимканай, Чиныын мүльһэн дээгүүр долоон зуун километр хашабаа шаргаар ябаһан хүм. Хүйтэн үдэр байгаа, моринһоом уурал бааяха юм. Витимканда оршодог Еленинскэ прииск нара оротор хүрэхэ гэжэ ехээр яаража ябааб. Мүльһэн дээгүүр гаргагдаһан харгыгаар нэгэ жэгдэхэнээр, хороосотойгоор гэшхэлжэ ябаһан ябаган хүниие хүсөө ёгша һэм. Ара нюрганиинь үргэн бата, сэн-бүн болошонхой. Морео байлгабаб.

— Еленинскэ прииск хүрэтэр хэды модоя үлөө хаб?—гэжэ һурабаб.

Тэрэ хүн түрүүшээр намайе, һүүлээрнь мориием анхаралтайгаар шэртэн хараба.

— Һайн мореор ябаа һаа, арбан модон болохол даа, харин шинии моринд бүтэн хорин модон болохо.

Республикымнай хойто зүгтэ ажаллажа, эндэ нютагжаһан, гэр булэеэ олоһон зориг түгэлдэр хүнүүд иимэл даа. Эндэхи зон шог зугаада андагаар байдаг. Хүшэр хүндэ эрхэ байдалда хүдэлмэрилһэн хүнүүд шог зугаа ехэтэй, энеэдэтэй хурса хэлэтэй юм бшуу. Алтанда хорхойтожо, элдэбын хүнүүд иишэ ерэдэг һэн. Хомхой хобдог, зэрлиг муухай золигууд уг унгяраа үгы болон һалаа, улам мүрыньшье үлөөгүй. Сибиряк гэжэ омогтой хүндэтэйгөөр нэрлэгдэдэг хүнүүд лэ эндэ үлөө. Алтан эндэ элбэг ехээр абтадаг. КПСС-эй Буряадай обкомой секретарь экономическа эрдэмэй кандидат К. М. Продайвода «Буряад оромнай Октябриие алдаршуулна» гэһэн ном соо хэблэгдэһэн һонирхолтой статья соогоо иигэжэ бэшэнэ:

«Совет засагай мандахын урда тээ алта малтан абаха ябадал эмхи гүримгүй, зэрлиг хэлбэри маягтай байгаа. Зарим үе айхабтар ехэ алта угаажа абадаг, зарим жэлнүүдтэ мүртэй ехэ алтан малтагдадаггүй һэн ха. Жэшээлхэдэ, 1862 ондо Баргажанай хүбшэдэ 131 пүүд хахад алтан абтаһан, 1865 ондо Дээдэ-Үдын мэдэлэй приискнүүдһээ 36 пүүд хахад абтаһан байна. Тиихэдэ үнгэрэгшэ зуун жэлэй 90-ээд онуудта жэл соо дүн хамтадаа оройдоол 18 пүүд олзологдоһон байха юм. Тиин жэлһээ жэлдэ алта малтан абалга бага боложо, 1923 ондо оройдоо алтан абтахаяа болео һэн».

Совет засагай жэлнүүдтэ алта малтан абаха хэрэг гүримшүүлэгдэһэн, урдань абтадаг хэмжээндээ хүрэхэһөө гадна, хэдэн дахин ехээр олзологдодог болоо бэлэй. Хүбшын гол мүрэнүүд дээрэ алта угаадаг, тамардаг фабриканууд бии болобо. Алта угаагшадай хүшэр хүндэ хүдэлмэри оньһожоруулагдажа эхилбэ. Хубисхалай урда тээхи жэлнүүдэйхитэй сасуулхада, манай совет үедэ хүн бүхэн хоёр-гурба дахин ехэ ажалай бүтээсэ туйлана. Хүбшэ тайгада зайн гал бии болоо, хаа хаанагүй оньһон түхеэрэлгэнүүд ашаглагдана. Газарые хүрзөөр гү, али салираар малтахаа болижо, үрэмөөр үрэмдэдэг болоо. Табан жэлнүүдэй түсэбэй урда тээхи долоон жэлэй туршада гансахан Ципиканай приискые абажа харахада, алта олзоборилго нилээд ехэ болоо.

(Үргэлжэлэлынь удаадахи номерто гараха).

КПСС: СЪЕЗДЫН УРДА ТЭЭ

АЛИ ТАЛА БАРИХАБШИ?

(Түгэсхэл. Эхиниинь 10-дахи нюурта).

Гурбан хүтэлбэрилэгшэд (республикымнай) гүрэнэй дачануудта ажаһуудаг байгаа гэжэ тэрэнэй хэлэхэдэ, һураг суу тиимэшье үндэһэ баримтагүй байгаагүй ха гэжэ һанагдаа һэн.

КПСС-эй ЦК-гай платформо сооһоо эгээн эрхим пунктнуудыень абаха хэрэгтэй гэжэ съездын делегадууд В. В. Белоусов, А. К. Разуваев, Н. А. Чеботков, Л. Д. Цыбикжапова хэлээ. Теэд ямар пунктнууд һайшаагдааб гэжэ эдэ делегадуудай нэгэниинье тодорхойлжо хэлээгүй. КПСС-эй ЦК-гай платформотой балайшье һайн танил бэшэ байжа болоо гэжэ юундэшьеб һанаа һэм. Социализмын замаар дабшахабди, парти манай шэглүүлхы ба зоригжуулхы гол хүсэн гэжэ байгаад зарим делегадуудай хэлэхэдэ, һонигүй шэнги байгаа. Городоймнай олониитын түлөөлэгшэд делегадуудтай үнэн зүрхэнэй хөөрэлдөө дэлгээхэ гэжэ оролдоод туршаа. Теэд энээнһээнь туһа гараагүй...

В. Р. Булдаев демократическа болон марксистска платформонуудта, съездын хүдэлмэридэ ямараар хандажа байһан тухайгаа нэгэшье нюунгүйгөөр хөөрэжэ үгөө. «Коммунизм» хэзээ байгуулхабта?»— гэжэ нэгэ түлөөлэгшын асуухада, нүхэр Булдаев иигэжэ харюусаа: «Уулзалгын һүүлээр намда дүтэлөөрэйгты. Энэ асуудалдатнай тодо харюу үгэхэб...».

СССР-эй АН-ай СО-гой БНЦ-гэй эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ Р. Н. Сперанская аудиториин гол анхарал хандуулжа шадаа. Хэрбээ съезд дээрэ баруунай тала баримталагшадай илажа гараа гээшэ һаа, общество дотор шахардуу байдал тохеолдохо гэжэ тэрэ хэлээ. Энэ делегадай һанал бодолоо үнэн сэхээр, нэгэшье нюунгүйгөөр хубаалдаһандань тэндэ сугларагшад урмашаһан байна. Арад зониие түлөөлһэн делегадууд һүүлэй һүүлдэ эгээн зүб шиидхэбэри абаха байха гэжэ найданабди.

Олег ЛЕБЕДЕВ,
манай корр.,
тел. 2-43-23.

Урматайгаар ажаллаба

Июнь һарын түрүүшын амаралтын үдэр манай 22-дохи һургуулиин багшанар болон һурагшад авиазаводой поселогой хажуугаархи ой сэбэрлэхээ гараһан байна. Дээдэ-Онгостойн лесничествэтэй хэлсээ баталһанай еһоор, бидэ 40 гектар талмайһаа нобшо ноохой, хуурай мүшэр, түмэр түдэгэ гэхэ мэтые гаргаабди. Һурагшад ажалай талаар багша А. В. Свириденко болон военрук Ю. Л. Толстихинтай хамта хүнүүдэй амарха һандалинуудые түхеэрһэн байна.

Ямаршье хүн амаралтынгаа үдэр хайшан гэжэ үнгэргэхэ байһан тухайгаа өөрөө шэлэдэг ааб даа. Энэ удаа экологическа операцида хоердохи классай һурагшадһаа эхилээд, һургуули дүүргэхээ байгшад хүрэтэр 60—70 аад хүбүүд болон басагад нэгэ хүн шэнгеэр гараа. *Һургуули дүүргэжэ байгшад шалгалтануудтаа бэлдэжэ, хэды сүлөөгүй байгаашье һаа, экологическа отрядта хабаадаха зүбшөөлөө үгэһэн байна. Багшанар шабинараа хойноо дахуулан ажалай жэшээ харуулаа.

Ой соохиие сэбэрлэжэ, байгаали һэргээхэ гээшэ хэды урматай ажал бэ! Бүхы һурагшад эбхэй эетэйгээр, урма баяртайгаар ажаллаһан байна.

Үдэр бүриингөө ажабайдалые, ажал хүдэлмэриие, һуралсалые бидэ экологитой тон нягтаар холбохые оролдодог болонхойбди. Эндэ һая авиазавод манай һургуулида Комсомолой гудамжа даалгаһан байна. Тэрэниие бидэ амаралтын газар болгохо хүсэлтэйбди. Мүнөө һургуули дүүргэхээ байһан һурагшад гудамжа соо хуһан модонуудые таряа.

О. СОБОЛЕВ,
22 дохи һургуулиин багша.

БАХА-УЛЛА АМЕРИКЭДЭШЬЕ, СОЮЗДАШЬЕ

Уласхоорондын харилсаанууд сагай ошохо бүри үргэдэнэ. Иигэжэ манай ороноор аяншалха дуратай хариин оронуудай олон тоото бүлэгүүд болон делегацинууд олошоржо байнхай.

Июниин 10-да манай Улаан-Үдэдэ Америкэһээ бүлэг аяншалагшад ерэһэн байна. Тэдэнэй тоодо студентнүүд, эрдэмтэд, уран зохеолшод, журналистнууд хүгжэмшэд, менеджернүүд ороно. 18-һаа 40 хүрэтэр наһатай американецууд республикымнай ажабайдалаар ехэл һонирхоо.

Тэдэнэр гурба һарын туршада манай республикатай, орон нютагтаймнай танилсаха түсэбтэй.

Дэлхэй дээрэ эгээн залуу шажан мүргэл болохо бахаизмда хабаатай хүнүүд аяншалгада хабаадана гэжэ тэмдэглэебди. Элдэб үндэһэ яһанай арадуудые нэгэдүүлхэ гэһэн зорилготойгоор Баха-Улла иимэ шажан байгуулаа гэһэн баримта бии. Дэлхэй дээрэ нэгэдхэгдэмэл цивилизаци, һайн һайхан уг зорилго байгуулха гэһэн эрмэлзэл ямаршье хүнүүдтэ һайшаагдахаар байгаа еһотой.

Американецууд манай республикын районуудаар, Улаан-Үдээр ябахаһаа гадна, Киевтэй, Львовтой, Минсктэй танилсаха. Иигэжэ тэдэниие эрдэмтэдтэй, журналистнуудтай, шажан мүргэлэй элдэб шэглэлэй ажал ябуулагшадтай, студентнүүдтэй, таряашадтай, һонирхолтой уулзалганууд хүлеэнэ. Газар дэлхэй гээшэ бүхы арадуудта, хүн түрэлтэндэ нэгэл нютаг, нэгэл Эхэ орон болохо еһотой гэһэн бахаистнуудай үзэл бодол һайшаагдана.

Е. СЛУГИНОВА.

УИЛЬЯМ ПУЛЛИ ОЛОНОЙ ДУРА ГУТААҺАН ХҮН

Толгой, нидхэ, шэхэн, хасар, хамар, үргэн гэхэ мэтэ бүхы нюуртаа хэгэшье газар үлөөнгүйгөөр Лондоной городогой һүниин нэгэ клубай 39 наһатай дуушан Уильям Пулли элдэб хээгээр бэеэ һиилэн зуражархеэ. Тус городок Канадын Онтарио провинцида оршонхой юм. Тэрэниие хараад, досоо аягүй болошохо юм. Нютагайнь хүн зон тэрээндэ тон ехээр дураа гутана. «Илангаяа эхэнэрнүүд болон хүүгэдые һүрдөөн айлгахагүйн» тула ниитын газарнуудаар ябахыень засагзархид тэрээниие хорибо.

...Һүүлшын мэдээсэлнүүд дээрэһээ харахада, Пулли энэ шиидхэбэри буруушааһан ябуулга эхилээ. Нам тухай юуншье гэжэ хэлсэжэ байхадань, юрэдөөл хамаагүй даа «Дэлхэй дээрэ эгээл ехээр бэеэ һиилэһэн хүн» гэжэ Гиннессэй дэбтэр соо орохо гэжэ бүхы бэеэ һиилэхэб»,— гэжэ тэрэ бодомжолно.

ТАСС-ай фотохронико.

КИНО

«ДРУЖБА»
КАВКАЗСКАЯ ПЛЕННИЦА, ИЛИ НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ ШУРИКА — в 10, ЧЕРНАЯ РОЗА — ЭМБЛЕМА ПЕЧАЛИ, КРАСНАЯ РОЗА — ЭМБЛЕМА ЛЮБВИ (2 серии) — в 15, 20-50, В ГОРОДЕ СОЧИ—ТЕМНЫЕ НОЧИ (2 серии) — в 12, 18-10.
«ПРОГРЕСС»
Красный зал—«АВАРИЯ» — ДОЧЬ МЕНТА — в 9-30, 11-30, 15-30, 17-30, 19-30, 21.30, Зеленый зал — ТАНДЕМ—в 10, 13-20, МУЛЬТФИЛЬМЫ — в 11-50, ИМЯ РОЗЫ (2 серии)— в 15-20, 18-10, 20-40.
«РОДИНА»
ДА ЗДРАВСТВУЕТ СЕРВАЦ!— в 10, 16-30, ИМЯ РОЗЫ (2 серии)—в 11-20, 14, 18-10, 20-40.
«ОКТЯБРЬ»
НЕСУРАЗНЫЕ КАНИКУЛЫ — в 9-40, 14, В ГОРОДЕ СОЧИ — ТЕМНЫЕ НОЧИ (2 серии)— в 11-20, 15-30, 18-10, 20-30.
«ВОСТОК»
ДАЙ ЛАПУ, ДРУГ — в 15-30, «АВАРИЯ»— ДОЧЬ МЕНТА — в 17, 19, 21.
«БАЙКАЛ»
МЕСТЬ И ЗАКОН (2 серии)— в 18-30, 21.
«АРШАН»
БЕЛАЯ КОСТЬ — в 19, 21.

Телефон доверия

Наһаа гүйсөөгүйшүүлэй «найдалай телефон»—2-44-38— воскресениин үдэрнүүдтэ 14-һөө 20 саг болотор хүдэлнэ. «МоБиин» «найдалай телефон» үдэр бүхэндэ 20 сагһаа үглөөнэй 6 саг болотор хүдэлнэ. Таанадтай хөөрэлдөө үүсхэхэ гэбэл: понедельнигтэ — психолог, вторнигто — журналист, средада — сексопатолог, четвергдэ — багша, пятницада — социальна хангалгын министерствын мэргэжэлтэ, субботодо — юрист, воскресенидэ — православна, буддын шажангуудай албатан.

Манда хандагты!
Телефон: 2-35-74.

КРОССВОРД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 5. Отклонение снарядов и пуль от траектории во время полета. 8. Вид конного спорта. 11. Предприятие связи. 12. Высшее совершенство. 13. Отдельное выступление в цирке, концерте. 16. Часть здания, увенчивающая стену. 18. Рекордсмен. 19. Река в Бурятии. 20. Народный артист СССР, актер и режиссер. 21. Героиня оперы Л. Бетховена «Фиделио». 24. Короткая мужская одежда без рукавов и воротника. 25. Человек, сдающий кровь. 26. Южный плод. 29. Устройство, задающее темп работы двум или нескольким механизмам. 30. Индикаторная электроннолучевая трубка для воспроизведения на экране букв, цифр.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Стальная балка железнодорожного пути. 2. Высокая мужская шляпа с небольшими твердыми полями. 3. Главное произведение К. Маркса. 4. Советский космонавт. 6. Коллективное решение. 7. Музыкант, сопровождающий выступление солиста. 9. Изменение положения космического летательного аппарата на орбите. 10. Декоративное растение семейства бальзаминовых. 14. Великий польский композитор-пианист. 15. Роман Ю. Бондарева. 17. Старинная французская золотая или серебряная монета. 22. Плата за труд лицам свободных профессий. 23. Разновидность ожерелья. 27. Кухонный инвентарь для русской печи. 28. Помещение для выставок, демонстрации товаров.

МАЙН 26-ДА ТОЛИЛОГДОҺОН КРОССВОРДЫН ХАРЮУНУУД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. Комов. 4. Юморист. 7. Зерно. 9. Голос. 11. Оптик. 13. Этилен. 15. Снаряд. 17. Бойлерная. 18. Блок. 19. Штаб. 20. Аксессуар. 22. Ятница. 23. Реванш. 24. Вираж. 26. Пение. 27. Тибет. 29. Наречие. 30. Илька.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Кимоно. 2. «Март». 3. Восток. 5. Денеб. 6. Пожня. 8. Ополчение. 9. Гидростат. 10. Ливорно. 12. Тротуар. 14. Норка. 15. Сахар. 16. Дебош. 20. Ацтек. 21. Репер. 24. Визави. 25. Живица. 28. Щель.

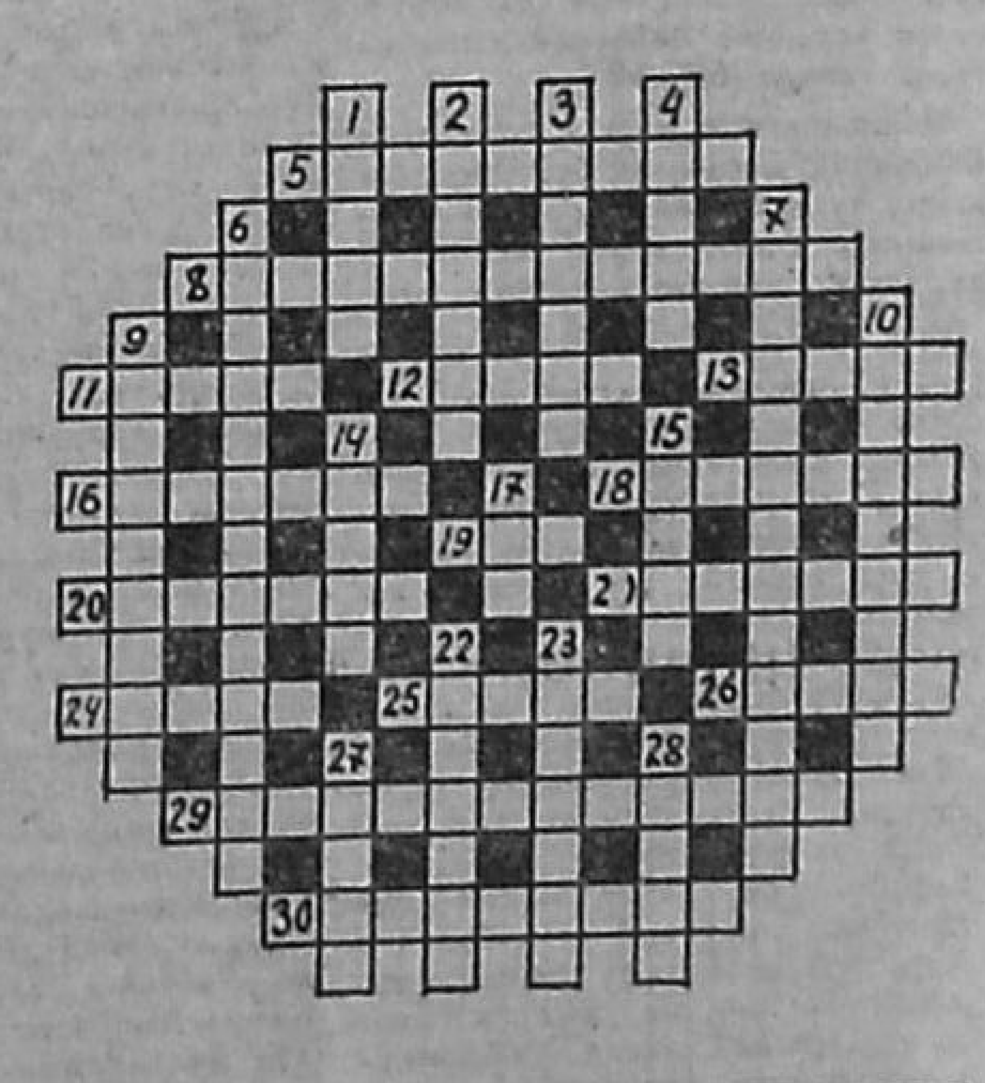

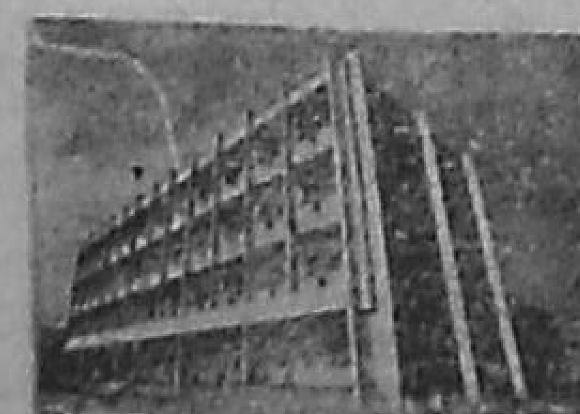

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. Телефоны: зам. редактора—2-34-06, секретариата—2-34-41; отделов: идеологический—2-43-23, социально-экономических проблем—2-43-23, писем и образования, переводов—2-40-57, корректорская—2-35-74.

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА СУББОТЫН ҮДЭРНҮҮДТЭ ГАРАДАГ.

Газета отпечатана в республиканской типографии Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35. Н-00410.

Редактор
Александр ДРУЖИНИН.